नं० ७७६-घ
नलचम्पूः
दमयन्ती कथा
पत्राणि १३२

नलचंपूः प१२२

32

॥श्रीगणेशाय नमः॥ अथ क्रमेण रजनीकुंभमंभोभरणार्थमिव इंदुमंडलमादाय पश्चिमां॥

भोनिधिपुलिनमनुसरंत्यां तरुणकपोतकंधरारोमराजिराजिन्यां रजन्यामखिलकमलखंड

कमलिनीनां विनिद्रायमाण कमलकुड्मलविलोचनेषु कज्जलरेखास्विवोल्लसंतीषु भ्रमरग

णेषु राजीवराजिषु जनिकुंचे शिंजानमंजीररवमंजुलमुन्मदत्सुकुमारदलाहककवलनपल्लवि

ह्नेपपवनतरलित तरुणतामरसेषु हंसेषु दीर्घिकावतंसेषु केंकारयति चक्रवाकमिथुनमे

लकमंगलमृदंगध्वनौ घर्घरीझंझीरारवसरसंसारसकुले। अवश्यायजलशिशिरशीक

रिणि मंदांदोलितविनिद्रकुसुममंजरीरजःकणकषायिते। नमःसर्पसंदष्टोज्जीवितजगन्निःश्वा

सायमाने प्रस्खलति। प्रभाते सुरतश्रमखिन्नसुंदरीकुचमंडले मरुति मनोहारि हारीतहरि·

३२

तहयेहरतितिमिरपटलपटी गगनलक्ष्म्याः करपरामृष्टपयोधरे रागवति सवितरि महोगम

दमिलितनवकुलकुङ्कुममण्डनमञ्जरीभिरिव पिञ्जरिते पुरन्दरदिङ्मुखे सुखप्रसुप्तासालसमनस्त्री-
तु किल सकलसुरासुरशिरःशेखरीकृतचरणकमलः कमलाधिवासिना ब्रह्मणा नारायणेन च
विरचितरुचिरस्तुतिः कृष्णानुरूपेण ललाटलोचनेन चन्द्रमसा च भासमानो विकचकर्णे कुव-
लयं करे कपालं च कलयन् हिंसाटोपमनस्त्रिरसां च बिभ्राणः । ओजोज्ज्वलनयनार्चिर्भिस्त्रिताभ-
स्मचेसमुद्वहन्नधिकं कालेन स्कन्धेन कन्धरेण च विराजमानः सालसदृशं भुजवनं भवानीं च
दधानः । सर्वदानववारं त्रिशूलं मन्दाकिनीं च धारयन् देवो दर्पितदनुजेन्द्रनिद्राहरो हर
स्मरमण्डलाद्वतीर्य पुत्रिप्रियं गुमञ्जरीं मञ्जरीभिर्मोगरहाणमाभे बीरे ब्यातिप्रसुप्तसिमनि-
योगा दमनको नाम महामुनिः स तेन तु पहं करिष्यती समभिधाय प्रवणः शिखरं तनयं मंदम-
करन्दस्यन्दसुन्दरामोदमाद्यन्मधुकरमधुररवरमणीयां पारिजातमञ्जरीमदात् । सापि प्र-

33

साद्रोयमित्यभिधाय स्वप्न एव प्रणामपर्यस्तमस्तकः स्तुतिमकरोत् तुभ्यं नमो नमः शोकशो
कसंतापहारिणे व्यर्थीकृतांधकाराय तिग्मारंभाय शंभवे १ विभो विभूतिसंपन्नपन्नगेन्द्र
विभूषण। नमो नमो घसंकल्पं तुभ्यमनघ्येतरात्मने २ अत्रांतरे तरणिकोमलकांतिभिन्ना
भास्वत्सरोजदलदीर्घविलोचनायाः अस्याः प्रबोधमकरोद्रजनीविरामयामावसानमृदु
मंगलतूर्यनादः ३ क्रमेण च प्राच्यां सिच्यमानायामिव बजलकुंकुमांभःकुंभैः ककुभि
प्रभवति तारकोच्छेदनाय सुकुमारे रविरश्मिजाले हूर्वीबलस्थलीमधिरोहति जगत्प्र
बोधप्रारंभमंगलकलसे पूर्णमालिमंडले तांडवाडंबरिणि पुंडरीकषंडे हिंडमानासु
दीर्घिकाकमलमुखमंडनेषु षट्पदमालासु कारंडवमंडलीषु दिक्षाम्यति श्रवणपुटे सुहृद
यानंदिनि वंदिवृंदारकवृंदवंदनारंभरवे रणयत्सु वीणावेणुकोणान् वैणिकवैण

३३

विकेषु कंदकुहरप्रेंखोलनालंकारकुशलेतारतरंगा यतिग्रामरागं गायनजने जाते जर
ज्झपाप्रसक्तनमिलत्स्फुटस्फटिककांतिसमप्रभे प्रभातसमये सा समुच्छ्राय भक्त्या श्रुचिर्वि
ककचनवकनलिनगर्भमर्घांजलिमवकीर्य भगवतः सवितुः स्तुतिमकरोत् वासरश्रीम
हावह्निपल्लवाकारधारिणः। जयति प्रणयारंभसंभावनाभास्वदंशवः १ जयतं भोजिनीरव
उत्खंडितालस्यसंचये कौंकुमं दर्पदिग्गोडमंडनं मंडलं रवेः २ राजापि प्रणमत्प्रबुद्ध
गीतगीतध्वनिध्वस्तनिद्रः सोऽपि द्रुमप्रभाभासितसंध्यावसरे विधाय सांध्यं विधिमधिल
तेनं धर्मकर्मणि तत्कालपुरस्सरेण पुरोधसा सह तामेवान्वेषुमंतःपुरमाजगाम। आहूय
च विस्मयमानः स्फुरदरविंदसुंदराननामनुगृहीतेयमिंदुमौलिनेत्यवधारयन्नतिहर्षो

३५

ल्कषीमंजुलगिरा नांवभाषे। मुग्धस्निग्धनिरुद्धत्राश्हस्मितस्फारीभवल्लोचनं निर्यत्कांतिक
पोलपालिपुलकस्पष्टीकृतांतर्ध्दति एतत्ते करभोरुपंकजसदृक्षं दृष्ट्वा मुखं मेवलाद्दुष्वे: किं
चिदचिंत्यचर्चितचमत्कारं मनो हृष्यति १ तत्कथय यशस्तासि ममात्तयाहर्षं ईहतां तम्बिस्तमि
हितासास्मितसुधानुविद्धमुग्धवीणाक्कणकोमलालापेन सर्वमादितः स्वप्नदर्शनमाच
चक्षे क्षितिपतिल्कतदाकर्णप्रियेमयापि भगवानात्मानुहारिणा विनायकेन स्वामिना
वशाक्तिमता पुत्रेणानुगम्यमानो दग्धकामः स्फुरितकामस्याएककपर्द ईश्वरश्रसमसोम
स्पासोमस्यसविभवस्याविभूतिश्च पिनाकी चापिनाकी च दृष्टः स्वप्नांतरे तरुणार्कमंड
लमध्यवर्त्ती शरणं तु प्रियंकरः शंकरः तदेषप्रासादः करोतु संवादिनोरनयोः स्वप्न।

३४

चोरर्थं परामर्शमित्यभिधाय नीतमवस्थितं पुरः पुरोहितमभाषत सोपि देव दिष्ट्या वर्द्ध
सेच्यनल्पपुण्यप्राप्यमेतत्फलं दुमौलेरालोकनं अवश्यमचिरादवाप्स्यति देवी सकल
राजचक्रचूडामणिकल्पमशेषभुवनभ्रांतशुचियशः पिंडडिंडिमं अपत्यमित्यसने कथातयो
राज्ञः सा चकार एवंविधे च व्यतिकरे कोपि कांतकार्त्तस्वरभास्वरस्वरूपमुत्फुल्लपांडुपुष्प
मालयामेकशिखरमिव प्रदक्षिणक्षीणलग्नयानवत्तत्रसज्ज्याजनितशोभं जटाभारमुद्व
हन्नतिबहलमलयजरसरचितविचित्रपुंड्रकमंडनाममरशैलशिलामिव रंगत्रिस्रो
तसं ललाटपट्टिकां कलयन् स्रवमान इवो ऊर्ध्वं भपंकजकिंजल्ककपिलकायकांतिकल्लो
लेषु करुणारसकूर्णवहः स्थूलदीर्घिकायाश्चतस्तरंतीं बालकलहंसपद्धिपंक्तिमिव
स्फारस्फटिकाक्षमालिकां बिभ्राणः कुशकौपीनवासाः करकलितकुशकांडकमंडलु

३५

मंडलैस्तारकाभिरिवाविविधरत्नखेः विध्वतैर्जनैर्वल्कलैश्च पर्वतैरिव समेखलैः सरुद्राक्षमा
लैश्च नक्षत्रैरिव समृगरुकृत्तिकाश्लेषैः सज्येष्ठाषाढैश्च ससंमदैरविनमत्सकीरमाक
लयज्जिरक्षौत्रौडैरपि वक्रौडापरैः रोमशैरपि विश्वालकैर्मुनिभिः परिवृतः सवित
पुराणपुरुषोप्यजनार्दनप्रियः प्रपन्नशंकरोप्यनाश्रितभवः प्रवृद्धोप्यवंदीकृतजनः
श्रमतोप्यजिनपरिग्रहो ग्रहगणाद्वनवंधात्मको लोकानां धनदरद्रवनालीकसंधो
ह सदृवनंदांमस्थानकप्रियः पन्नगद्रवनाकुलीनः सरस्वतीसन्निवाससमुत्सुकमे

तोरण

दिरस्ववंदनमालये वप्रथमोज्ञेदो ज्ञासिन्यादंद्रिकारो महाजिरे खपाश्वपामलितोत्त

...जेवर

रो ९९९ ॐः कलिकालकलंकाशंकाशरणागतैस्त्रिभिः पुण्यपुंगे रिवसत्त्रीभूय देहल

३५

नैलिधु पुष्करस्नानाव सरविलग्नसरस्वविसकोउकुंठलैरिव भक्त्यांराधित त्रिपुरुष

रचितरक्ताम्बरस्मेरेखानुकारिभिः सितयज्ञोपवीततंतुभिर्भूषितदेहः श्यामीविद्युन्माभा-
धरश्च प्रजापो विप्रजापश्च सुतपाः कृतपः श्लाघी च विकलत्रः सकलत्रश्च यमोंता-
नुसारी सकुशलश्च विकचनवनलिनशंकयामिलन्मुग्धमधुपमंडलेनेव रुद्राक्षवल-
येन विराजितवामपाणिपल्लवः नस्मृतः स्मरापस्मारेण नांगीकृतः कृतघ्नतया ना-
लोकितः कितववृत्तेन नाकलितः कलिना न विरुद्धो विरुद्धक्रियाभिः अतितेजस्वि-
तया द्वितीय इव परमब्रह्मणः तृतीय इव सूर्यचंद्रमसोः चतुर्थ इव गार्हपत्याहवनीयद-
क्षिणाग्नीनां पंचम इव दिक्पतीनां षष्ठ इव महाभूतदेवतानां सप्तम इव मूर्त्तीनां अष्टम
इव सप्तर्षीणां नवम इव वसूनां दशम इव ग्रहाणां मनवरतहृदयकमलकर्णिकांतःस्फुर-
ज्ज्योतीरूपपरमब्रह्मकांतिकलापेनेव बहिर्निर्गच्छता भस्मानुलेपेन कनकगिरिरिव वि-

मलत्वं स्नातपेनापांडुरितदेहो दीर्घसरसबिशकांडपांडुनाप्रचंड पवनेनोर्ध्वमुल्लासितेनग
राजूटबंधनपटप्रांतपल्लवेन शिरः पृतछ्रियमंगांबुधाराहारिणो हरस्यस्वामिमत्स्पाकृ^
तानुकरणं वनचर्य्याभिवाकलयन्कोमलेमहसितरुणेवयसिद्धे तपसि एधुनियस्या
सिगुरुत्तिश्रियसिवर्त्तमानः सदःसदाचाराणां माध्यःस्मृतीनां महीमहिम्नः प्रपाकृ
पारसस्य क्षेत्रं क्षमांकुराणां पात्रं मैत्रीसुधायाः प्रासादःप्रसादस्य सिंधुःसाधुतायास्त
रुणार्कमंडलमध्यान्मुनिरवातरत् राजातु दूरत एव तमायांतमवलोक्य विस्मयविस्फा^
रितविलोचनो हर्षवशाद्विनिःसरद्बहलपुलकोत्तंभितोत्तरीयवासाःससंभ्रममासना
दुत्थाय कियंत्यपि पदान्यभिमुखं समेत्य क्षितितलमिलन्मौलिमंडलःप्रणाममकरो
त्। मुनिरपि सदारुणां तयापि सोम्यया दृशा विद्धुमग्नमाभिन्नयासुधासिंधुतरंगमा^

लयेवाज्ञावयन्नाशिषमवादीत् सिंदूरस्फुटहयास्फुरंतिकरिणांकुंभस्थमाधोरणाभिह्नी
पल्लवत्रांकयाविचिनुतेसांद्रद्रुमश्रेणिषु कांताःकुंकुमकांतयाकरतलेन्दं तिलकंच
यत्तेजःप्रथमोद्भवंभ्रमकरंसौरंचिरंपातुवः १ दत्त्वाशीश्च प्रणामपर्य्यस्तकर्णाहरवा
ह्वेवपरामृष्टपादपांशुरवनिपालेनस्वयमादरेणोपनीतमुच्चकांचनासनमध्यतिष्ठत् १
अथनरपतिदत्तेप्रासनेसौदर्य्यनिर्य्यन्नगिमहसिसतोस्मिन्नासनेसंनिविष्टः रुचिररुचि
सुमेरोःसंगतःशृंगभागेकमलजइवकांतिंकांचिदुच्चैर्बभार १ दत्त्वार्घमर्घ्यांणीयायतस्मै
सोपिमहीपतिः स्वहस्तधौतयोर्भक्त्याववंदेपादयोर्जले २ कृत्वातिथ्यक्रियांसम्यकू
विनयंचप्रकाशयन् तस्याग्रेभूतलेभजेनोपविष्टःसविष्टरे ३ ललाटपट्टविन्यस्तपा
णिसंपुटकुड्मलः वीचीवेल्लवाचवाचंचचे वद्दत्तानदीधितिः ४ अथैमेसुवहोःकालात्।

श्लाघनीयमभूदिदं त्वत्पादपद्मसंस्पर्शसंपन्नानुग्रहं गृहं ५ यतः समस्तमुनिमनुजा
वृंदवृंदारकवंदनीयपादारविंदाः परमानंदपरिस्पंदभाजः पोष्मानिव पार्थिवांस्तृणमि
व हेलंति धनमिव धनं रोगानिव भोगान् राजयक्ष्माणमिव लक्ष्मीमाकलयंतः सकलसं
सारसुखविमुखाः कस्य भवादृशाः भवनमवतरंति तदहमद्यानवद्यस्य भगवन्नभूवं भू
म्नो यशोराशेर्भाजनमारूढः पदं श्लाघ्यमागतो गुणिषु गौरवमुपलब्धवान् धन्यवत्तां
संपन्नः पुण्यवतामग्रणीर्जातो जनस्य वंदनीयस्तदित्थमनेकप्रकारोपकारिणं किं ब्र
वीमि किंकरोस्मीति पौनरुक्त्यं सर्वस्वामिनां केनार्थित्वमित्यनुचिता दूरोनिःस्पृहाणा
मिदं मे सर्वस्वमात्मीक्रियतामिति स्वल्पोपचारः स्वाधीनाः षड्गुणैश्वर्याणां भवतां तथा
पि अनन्येन भक्त्या च मुखरितः किंचिद्विज्ञापयामि इदं राज्यमियं लक्ष्मीरिमे दाराः इमे

ग्रहाः एते वयं विधेयावः कथ्यतां यदभिहितं १ मुनिरप्यवनीशास्य विनयमभिनं-
द्य स्निग्धमुग्धस्मितसुधाधवलिताधरपल्लवमब्रवीत् उचितमेतन्न वा दर्शनं वक्तुं क-
र्त्तुं च उपकर्त्तुं प्रियं वक्तुं कर्त्तुं स्नेहमाकृत्रिमं सज्जनानां स्वभावो वा येके नैव दुःशिक्षिता रहिताः
१ अपि च यथा चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रियाः चित्ते वाचि क्रियायां च साधू-
नामेकरूपता २ अपि च विवेकः सह संपत्त्या विनयो विद्यया सह प्रभुत्वं प्रश्रयोपेतं
चिह्नमेतन्महात्मनां ३ तदेतत्सर्वमस्ति त्वयि दीर्घायुषि श्रूयतामिदानीं प्रस्तुतम्
अनवरतसुरासुरचक्रचूडामणीकृतचरणरजसः श्रीमदिन्दुचूडामणेर्देवस्य प्रसादेनानागता
वयमवाप्य सिसकल्लजलनिधिजललकल्लोलमालालंकारभाजो भुवो भर्त्तुरुचितम

तिमान्ये धन्यमसामान्यं कन्यारत्नमित्येवमुक्तवति तस्मिंस्तपस्विनि पुत्रार्थिनी कन्याला
भं मन्यमाना विप्रियं प्रियंगुमंजरी जरन्मंजीररवजर्जरविलसद्वादस्वरया गिरा कुर्वाणेव
क्रोधपरिस्फंदं निंदास्तुतिधर्मेण नर्मलीलाकलहमकरोत् नयशोभाजनं कृतकु
टीकं कुत्रास्त्रग्राहिन्नवेदनोऽगारं कृतवानसि क्वापि सर्वदा नादेयेषु प्रतिकूलवर्त्ति
षु जलेषु रतिं कुर्वाणः पागीन हिंस क्रोधीवर इवोपलक्ष्यसे कुरंगेषु प्रीतिं वध्नासि
। कदंबकैः कुरबकैः वऊकदलीकैः पलाशप्रायैः कुजन्मभिः सहसंवससि किमन्य
द्रुमो वयं यत्ते सदाचारविरुद्धः पुष्पवत् कांतारागएव प्रियस्तल्लदे मन्ये न तापस हि
तेन कन्यावरप्रदानेन इत्येवमुक्तः सोऽपि तां वभाषे दोषाकरमुखि किं मामुपलभसे

प्रायः प्राणिनामीश्वरः शंभुरेव शुभाशुभं कर्माणि लोकस्य तुलाधार इव तुलितं फलमुपकल्प
यति अपि च यद्यावद्यादृशं येन कृतं कर्म शुभाशुभं तत्तावत्तादृशं तस्य फलमीश्वरः
प्रयच्छति १ अथवा मत्तमातंगगामिनि यस्यास्तवाप्रमाणो लोचनश्रीः सा त्वं वलि
संश्रयावल्गनाकस्य नाधिक्षेपं जनयसि हि तदलमनेनालसतल्पं चेन गतो भूयिष्ठो दि
वसः समासन्नोऽस्माकं माध्याह्निकसमयः सीदत्येवाश्रयपरिषद्गगनमंडलमध्यमारोह
ति भगवानशेषकल्याणचिंतामणिस्तरणिररविंदारुणवदने ननु तं समयमनुपा
लयंत्यमी मुनयोऽनुमन्यस्व यामो वयमित्यभिहिता सा प्रियंगुमंजरी महर्षे सर्वाणीयोप
मेकस्य सक्तकुलवधूधर्मो नर्मापराधः स्वीक्रियंतामेतानि विविधान्युल्लसन्मयूखमेज

39

रीरचिंतेंद्रचापचक्रचापएणाभरणानि गटखतामिदमिंदुद्युतिधवलमनलशौचं चीनांशु
कपट्टपरिधानयुगलमिदं चकुसुममालिकेत्यभिधायास्यान्यदप्यतिथिसत्कारोचि
तमुपढौक्यप्रसादनायप्रणाममकरोत् मुनिस्तु गौरमुविंहत्तमुक्तोयंहारो दोलाल
यमंगदं जघन्यपदाश्रयं कांचीदामसद्दापदाधिष्ठानंनूपुरमलंकारोभवद्द्विधाना
मेवविराजतेनास्माकमियंचपरिमलवाहिनीमालानिवद्दमधुकरालीप्राचीनंवास
श्चतवैवोचितमित्येकधाभ्रिलष्यालापलीलयाऽतिवाह्यकांश्चित्कालकलाः करक
लितकमंडलुर्मंडलेश्वरमोपस्थ्यतांच प्रणतांप्रियंगुमंजरीजरठतमालनीलम

३९

वरतलमुदपतत् वियतिविशदविद्युल्लोललीलायमाने स्फुरदुरुपरिवेषा
कारिकौतौमुनीन्द्रे अथगतवतितस्मिन्विस्मयोत्तानिताक्षः दितिपतिरवतस्थेस्था

णुसंधां दधानः १ स्थित्वा च तत्कथावस्थायां काश्चित्कालकलाः कलापिकुलोत्कंठकारिणि रणितनवजलधररवरमणीये मध्याह्न गंभीरभेरीसरवशंखयुगलके विश्रांतिविद्राकोडकवलनमपहाय तीव्रतर तपनतापत्ताम्पत्तनुनि नवनलिनी छदच्छाया मंडलमुपवन दीर्घिकावर्तं सेहंसकुलेकुमुदकुवलयांभोजपत्रपुंजपंजरांतरमनुसरति परिहृतोष्ममधुनि मुकुलितपक्षपुटेषद्दृचरणचक्रवाले चटुलायखुरशिखरोल्लिखितधरणिमंडलेषु खंडितावर्ज्यदुर्वांकुरनालनीलघुरघुरायमाणघोणकोलेषु विमुच्यमानेषु पिपासातुरतुरंगमेषु घर्मविघूर्णितेषु सस्त्कारकरविमुक्तशीकरासारवर्षेणार्द्रितांगणेषु मज्जनाय सज्जितेषु सेवागतराजकुंजरेषु क्रीडागिरिस

50

रितमवतार्यमाणेषु लीलागृहहरिणमिथुनेषु पयोभिः पूर्यमाणासु पंजरपक्षिपयःपानपात्री
षु उद्घाटयमानासु घट्टघटीटीकमानासु कोयष्टिमयूरकपोतमंडलीषु क्रीडासरःसरस्सु सं
गीतश्रमखिन्नकिन्नरेषु कूपकूलकुलायशयकोणकूणिते व्यातपातंकाकुलकलविं
केषु भवनवनवापीपुलिनपालिपांसुपटलमुत्तममपहाय शीतलश्रो बलावलिं श्रय
ति तरलितनक्रे क्रेंकारयति च क्रौंचचकोरचक्रवाकचक्रे चं क्रीडाप्ररोपितमांगणश्रं
ततरुशिखरमध्ये मध्याह्नबलिपिंडाय पिंडिते कांकारयति काकवयसां कर्णकटुकु
टुंबके बकवलयवलक्षान्नक्षिपति दिक्षु दीप्तान्दीप्तिदंडान्चंडरोचिषि विविसृ नृप
परिजनं राजा मज्जनभवनायोदचलत् गत्वा च दृष्ट्वीवलयमिव पयःपूर्णसमुद्रो

४०

णीकं केदारोदरमिव सकलशालिस्थानं श्रोत्रियद्विजभवनमिव सकलधौतपट्टम
भिरमणीयं मज्जनभवनमवतारिताभरणैः स्नानपीठे निषसाद। आसन्नस्थितश्चास्याव
सरपाठकः पपाठ वररजनीकरकांतेचित्राभरणो निशानभःसहस्रो नवनृपमज्जनभव
नेसविताना भाति परमश्रीः १ अनंतरमुत्तुंगकनककुंभशोभास्पर्द्धिकुचमंडला
इवोत्तरीयांशुकपरिकराः सस्मरस्मितविकारकारिण्यो दर्शितससीत्कारांगम
लनविन्यासाः काश्चित्समुद्रवेलाइव समकरोत्क्षिप्तामलकाः काश्चित्तरुणतरुमंज
रीराजय इव भृंगारभरभुग्नदेहाः काश्चिदन्यायकारिण्य इव सभाजनोद्वर्तनकराः।
काश्चित्कमलया चलभूमय इवोत्कृष्टगंधधारितैलाः काश्चिद्देवलोकवसतय इव चा
मरधारिण्यः काश्चित्पुरंदरपुरंध्रिका इव साविभ्रमकं कतिकोपांते नाके त्रापसाद

४।

माचरंस्तुः काश्चिद्विंध्याटव्य इव दर्शितविविधपादपालिकाः काश्चिन्नाघवसेना इव लं
तग्रहस्तमलनाः काश्चित्तु व्याकरणवृत्तय इव बाहुलतासंवाहयंत्सो मञ्जीन निपुणाः
कामिन्यो राजानं स्नापयामासुः किं बहुना तास्तास्तं स्नापयामासुरंगनाः कुंभवारिणा
णस्य याः स्तुः प्रसन्नेन शुभ्लोकात् कुंभवारिणा १ अथ विमलदुकूलसंततनिर्वारितां
गः परिहितसितवासाः स्वल्पमांगल्यभूषः श्रुचिरचितविधिज्ञः सत्त्वयंस्वस्थचेताः
कुशकुसुमकरः सन्नकर्म धर्म्यं चकार २ अनंतरं आवर्त्तितानेकस्वर्णवर्त्मभोवल्ल
भोजनस्य भोजनस्य समये संनयेन निर्मितयालधर्माणं धर्मसुतसमयासभयागतः
जानजनितरत्नारंभोऽरं भोजनस्थानवेदीजनस्थानवेदीगतवान् तस्मांच वज्रविस्ती
र्णस्वर्णभाजनपात्रपत्रंत्रां स्वशक्तिसनाथायामुपविष्टस्यास्य क्रमेण परिकरमाव

ध्वगाढमदौकं तस्यस्य स्वस्यानुहारिणोन्नविशेषानादाय सूपकाराः सूपकारांगना
श्च तथाहि भक्तास्तस्य भक्तं सुजासुजान् मोदकामोदकान् अशोकवर्त्तिन्यो शोकवर्त्तीः
समांसा मांसं नानाशाकाः शाकानि व्यंजनाव्यंजनानि अपरास्तु काश्चिद् दशीरा अपि क्षी
रं अघारिका अपि घारिकाः परिवेषयामासुः सोऽप्यधीशो भूभुजां भुंजानो भोज्यं लिह
न् लेह्यमास्वादयन् स्वाद्यं भूषयन् भ्रूव्याणि पिबन् पेयानि आहारमकरोत् अनंत
रमाचम्य चंदनोद्वर्त्तितपाणिपल्लवः शीघ्रमादाय धूपमास्ये विदित्वकस्तूरिकाकर्द
रकर्पूराणि क्रमुकफलशकलान्यादाय चर्वित्रस्तत्सद्गतर्णककर्णकमाणि शुक्तिसु
क्तानि तांबूलीदलानि तस्मात्प्रदेशाद परमवकीर्णकुसुमहारिविस्तीर्णे स्तीर्णे स्व
र्णमयवैडूर्यपर्यंतपर्यंकांकं श्वा मैः सहविनोदास्थायिकास्थानमागात् तत्र च सकाम

मंडिकाभिधप
कान्नविशेषान्

कामिनीकमलकोमलकरपुटपीड्यमानपादपल्लवो नर्त्तयन्नाट्यपरिपाटीपटून् लटान् भाव
यन्नभ्यस्तस्तुतः कविवाचो वाचयंश्चिरंतनकविकथाः शृण्वन्वीणाप्रवीणकिन्नरमिथुन
गीतान्यालोकयन् लोचनोत्सवकरान् विलासिनीलास्यविलासान् वादयन्मृदुवा
द्यविशेषानवधारयन् वांशिकवाद्यमानवेणुनिक्वणान् कलगिरः पाठयन् पंजरस्थका
न् कांताकुचकुंभमंडलावष्टंभलीलयाऽपराह्णसमयमतिवाहितवान् क्रमेण च च
क्रवाकायमाणविकचकमलमध्यमधुपानमत्त इव पुनर्वारुण्याभिभूतभासि म
दादिव लोहितायमाने पतति मुक्तांशुके अंशुमालिनि वनांतरतरुशिखरशाखाशिखरे
षु अगलद्धजलकिंजल्कपिंजपिंजरासु मंजरीष्विव विलंबमानासु दिनकरदीधिति ४२
षु विस्तीर्णशिलावको - जघन्यायामुत्स्नसलोहिताधरपल्लवायामस्ताचलवनरा

जिरेखायामुपरिपतितमवलोकयरागिणमहर्म्मिणं ईर्ष्यारोषभरादिवजातेजपापुष्प-
निचयरुचिपञ्चिमाशामुखे मुखरयतिनभोनिजनीडनिलयनाकूतकूजितजरदंड
जव्रजेव्रजतिसरःसंध्याविधिविधित्सयाद्विजन्मजनमुनिनिकाये कालागुरुर
सांगरागहृखरुपामलयतिगगनलक्ष्मीमभिसारिकावंधौ ग्रंधकारे राज्ञःसंध्याव-
रमावेदयत् किन्नरमिथुनमिदमगायत् भोगान्भोगांगवीचीविमलितशिरसःप्रा
प्यशंभोःप्रसादान्मोहान्मोहानभिज्ञाःकचिदपिभवतप्राणिनोदर्प्पभाजः यस्माद्युः
म्नार्त्तविप्रपणतिनुतपदःसर्वसंपन्नभोगोभास्वान्भाःस्वांगभूतांअपिसपरिहरन्
न्नस्तमेषप्रयाति १ एतदाकर्ण्यनरपतिःसांध्यंविधिमन्वतिष्ठत् क्रमेणचप्रचुरब
लबाषकुलकालकांतिकात्रिभिर्वहलनमतमःकल्लोलैरालोडितेलोकेप्सरोविहि

नविकालवेलाव्यापारः पारसीकोपनीत पारावारपारीणपारापतपतत्रिपंजरसनाथे त्रिकी
र्णवास धूलिनि धूपधूमसुरभि विचित्र चित्रशालिनि । शांत प्रदीपित दीप्र प्रदीपदीप्तिखंड
खंडित तमसि । सज्जित शय्ये । शय्यागृहे । गृहीत स्वहस्तीयांगरागो रागसागर कल्लोल
लोललोचनया । अनया प्रियया प्रियंगुमंजर्या अलीककलहकोपकुटिलभ्रूभङ्गको
णानर्जुनजनितस्मितः । स्मरविकारकारि करिकलभकुंभविभ्रमायमाणपीवरकुच
कुंभपीठमारोपिता रजनीं अनैषीत् । एवमस्य सकलसंसारसुखपरंपरामनुभवतो
यांति दिवसाः । कदाचित्तु चारुचामीकराचलचलदेहाधिदेवतेव वज्रधाने दने । सुरु
चिरकालयौवनारंभे सुरतोत्सवमनुभवंती पत्युः प्राणप्रियापि प्रियंगुमंजरी गर्भमभारत । ते
न च विकचचूतमंजरीव कोमलफलं धेनवे सुररमणीयाकृति श्चंद्रकलेव कला

प्रवेशेनोपचीयमानप्रभा। प्रभातवेलेवोन्मीलदंशुमालिमंडलेनानंद्यमाना रत्नाकरत
रंगमालेवांतःस्फुरन्माणिक्यकांतिकलापेनोद्भासमाना गर्भसंदर्भिणा नलावण्यपुण्यपर
माणुपुंजेन व्यराजत सा राजमहिषी गच्छत्सु च केषुचिद्दिवसेषु सुवृत्ततुहिनाचलगंडशैल
युगलमिव बालमयूरकांतिकांतमनंगसौधशिखरद्वयमिव शेखरीकृतेंद्रनीलकलश
मुज्ज्वलरौप्यनिधानकुंभयुगलमिव भुजंगसंगतमुखमुल्लासितहंसमिथुनमिव चंचूत्खा
तपंकिलकमलकोमलकंदं ऐरावतमस्तकपिंडपांडुरं। उच्चचूचुकश्यामलिम्नालंकृत
माऽकृष्यमाणमंतःक्षीरेण स्तनांशुकविदीर्यत पयोधरद्वंद्वमुद्वहंती। बबंध च। चंद्रकलांकु
रकवलनेस्पृहामभिलाषमकरोच्च। चंचलचंचरीककुलकेलरवरमणीयविकचचूतवन
विहारेषु स्पृहामन्वभूत। वकुलेवकुले अप्पूर्णाऽकीर्णविकसितकमलवननिस्पंदिमक

५५

रंद्विंदोर्मंदतरतरंगसंगशीतलमलयमारुतस्य चिंतयांचकार। चतुरुदधिलावण्यरसमा-
स्वादयितु। अम्भवांछदतुच्छमजोषममंदमंदरमंथानमंथनोत्पन्नममृतमात्लपि पातुमि
त्सनेकधोत्सन्नगर्भप्रभावानुरूपदोहदसंपत्तिसंपन्नाधिककमनीयकांतिरुत्फुल्लसवजल
मभंगमदजललिखितविचित्रपत्रभंगेन व्याविपुलकपोलमंडलेन मुखेन प्रशांकमंकस्फु
रत्कलंके उपहसंती द्विगुणं अवनिपतेस्तस्याभियाप्रियंगुमंजरीव भूवातन्याहि। सासमा
पस्थितजन्मपिछापयः श्रोणिपुयोधराअग्रग्राहदिवाह्लादमकरोत्तस्य भूपतेः॥ एवं अविरत
वि व धवांच्छोत्सवाभिच्छेदकेर्तदिमर्त्तरिसंतत्येवास्ताकारिण्यपारे परिवारे व जभंगि
भाग्योपभोगक्रमेण अतिक्रामति कुंचित्काले काले कलाकुशलश्लाघनीये प्रासे प्रसव
समये विलीनजात्स्यगातकुं भमासि भास्वत्सुदयमारोहति हनेति मिरस्युदिंतुत्तणमेकं सा

४४

प्रसववेदनाव्यतिकरं चान्वभूत्। ततश्च। प्रभाते योगिविख्यातं योगं नालस्य कर्मणः। पृथ्वी
वपुर्लक्षणतीर्थसाकन्यारत्नमजीजनत्॥ तत्र च दिवसे विकसितकुमुदकुन्दकान्तकीर्त्तिनीय
कीर्त्तिसुधया धवलानि करिष्यत्येषा प्रवर्द्धमानान्यस्मत्सुखानीति प्रियादिव प्रसन्नाः सम
पद्यन्त। दशदिशो मास्म पुनरस्मत्कुलान्येषापहासीदिति सुप्रवहन्ते कैकसारगुणाः समयानम
स्यन्त इव तस्यै कुसुमाञ्जलिमपुञ्चन्। इन्द्रादयो देवाः स्वकान्तिसर्वस्वापहारभयादिव दिविन
नृतुरप्सरसः। किमस्याः समं समुत्पन्नमन्यदपि कन्यारत्नमित्यन्विष्यन्त इव परिबभ्रमुः।
सुरभयः समाः समीरणाः। किं बहुना। अमन्दानन्दनिःस्यन्दमपास्तान्यक्रियाक्रमं जगज्जन्
मोत्सवे तस्याः पीतामृतमिवाभवत्॥ तथा। वहोः कोलाहलानुरूपमौढप्रहरणामामिमीत
हृदयेनास्फोटितमिव। सकलजगद्विजयव्यवसायसाहसिकेन कुसुमसायकेनं विरादु

चिताग्रपलाभमुदितमनसा स्फूर्जितमिव शृंगाररसेन शुचिकान्त्या कुसुमहासेन योग्यसहकारि-
कारणोपलंभहृष्टेन मनोरथेन वल्गितमिव वसंतमासेन। निजकर्मणः सफलतां मन्यमानेनोच्छ्व-
सितमिव मलयमारुतेन चिरकालोपलब्धश्लाघया धारयाहसितमिव रूपसंपदा। विकसितमि-
व लावण्यलक्ष्म्या प्रनृत्तमिव समस्तस्त्रीलक्षणाधिदेवतया। कलकलितमिव कांतिकलापश्रिया
।किंबहुना। सर्गव्यापारखिन्नस्य वेधसः 'कालाद्विधेरपि। आसीदिमां विनिर्माय श्लाघ्यः शिल्पपरि-
क्रमः॥१॥ एवमस्याः सततवितीर्णस्वर्णहूलीपात्ररंजितद्विजन्मनि जन्मनि संपन्ने नाम
कर्म्मसमये सन्मान्यमानप्रजनं जनेश्वरो वरप्रदानमनुस्मृत्य दमनकमुनेर्दमयंती नाम प्रतिष्ठि-
तवान्। क्रमेण च प्रचुरामृतरससिक्ता इव 'सुकुमाराः प्रसर्तुमारभंतांगावयवपल्लवाः। चका-
रचंचच्चामीकररुचिरुचिरांगणमणिवेदिकासु कैश्चिद्दिवसैरनुच्चचरणप्रचारचारुचापः

ल्पलीला। मकरोत्परिजनं स्वहा संजनयंतीबालकेली:। स्वछंदमानंदयांचकार पितरं। तरंग

मंगिरं गितेन जननीमजीजनज्जातविस्मयं। स्मित मुग्ध दुग्ध स्निग्ध दर्शित दंतकोटिकं दष्टु

ब्यांम्य निषण्णा त्तरं न्रल्पा लं। जल्पं जल्पंती। किंबऊना। न्पिरेणुरूंतकीडंनरेणुकीडया

न्वितं तस्याः सोढे शिशुत्वेपि वयोवैचित्र्यमावहत्। एवमियमनवरतस्वैरविहार हारिलीलाक्र

मेणातिक्रामिते। शैशवे वयसि। पितुर्नियोगात्। गुरूपदेशात्। साधु वृद्ध संवासा बुद्धिप्रकाशा

च्चनातिचिरेण प्रायात्मानेपुण्यपुण्यकर्मारंभेषु। जाता। तथाहि। प्रवीणावीणासु। निरकुला

कुलाचारेषु। कुशला मला कालेख्येषु। विशारदौं दाशारदायेषु। सप्रपंचाप्रपंचालोकनेषु

। सप्रबंधाप्रबंधालोचनेषु। चतुरा रात्रातुराणां नापचिकित्सासु। किंचान्यदकरोदनालसंर

लास्ये। प्रापप्रधान्यं धन्योचित व्यवहारेषु वैचित्र्यं चित्रेषु। चातुर्य्यं तौर्यत्रिके। कौशलं प्रा

ल्पोचारे।पाटवं पटहवादने।वैमल्यं नवमाल्यग्रथने।आगीतं गीतं।आकाम्यं कामकथासु।।किंव
ऊना।न तत्काव्यं न तन्नाटकं न सा विद्या न सा कला।यत्र तस्याः अनुच्छायानुकारिन्नैवं व्यजृंभत।ए
वमस्याः शैशव एव।निजजरठग्रन्थाग्रन्तातव्य वर्ष्णुस्तत्वविस्तरायाः।क्रमेण तिलकभूतं नूतनचू
तवनमिव वसंतप्रवेशः प्रथमपल्लवोल्लासेन प्रत्यग्रयौवनसमय महीमंडलमिवामंदविंदलत्कं
दलकलापेन।केसरिकिशोरकंधरपीठमिव नवकेशरांकुरोद्गारेण।करिकलभकपोलस्थलमि
व प्रथममदोद्भेदेन।निष्णावसानन भस्तलमिव प्रभातप्रारंभप्रभाप्रभावेण।सरः सलिलमि
वदलत्कोमलकमलकांतिकलापेन।मनोहारिणा संसारसारभूतेनाभ्युपगतवयः कांततरता
रुण्यावतारप्रारंभेण।ततश्च।परिहरति वयो यथास्या एषाः स्फुरदुरुकंदलत्वालिवौं ४६
वालभावं।हंदयति धनुषस्तथा तथांगं स्मरातिशयान पि सज्जयन्मनोभूः।।अपि च।मुंचे

त्याः शिशुतां भरादवतरन्त्यारुण्यमुद्रांकितस्फारीभूतनितांतकांतवपुर्वस्तस्याः कुरंगीदृशः ।
उन्मीलत्कुचकांचनाब्जमुकुलं यूनां मुदः पत्रपतां । वाकोरंतरमंतरायसदृशं नामन्येनिमेषा-
अपि ॥ १ ॥ ततश्च तस्याः कमनीयकांतिविजितत्रैलोक्यनारीवपुः शृंगारस्य निकेतनं समभ
वत्संसारसारं वयः । अस्मिन्विस्मृतपद्मपालिचलनाः कामालसा दृष्टयो नो यूनां पुनरुत्थिताति प
तिताः पात्रे प्रकुंता इव । रागपिच्छाव्याप्तभ्रमत्परिवेषमंडलमलं वक्रेंदुबिंबाद्बहिः कुर्वन्नेक
जगन्मममाणकलिकाकर्णावतंसक्रिया । तन्वंग्याः परिनृत्यतीव हसतीवोत्सर्पतीवोल्बणं
लावण्ये ललतीव कांचनशिलाकांतेकपोलस्थले ॥ २ ॥ एतदाकर्ण्य राजा रंजितस्तत्कथया पुन
रिदं च दुग्धरोमांचकंचुकितकायस्तत्कालमेवांतःस्फुरन्मन्मथमनोरथभरभज्यमानमान
सस्तं हृत्समहच्छ्रत् । प्रद्विराजराजीववनावतंस हे स पुनः कथ्यतां । तस्याः संप्रति वयोवृत्तवृत्तां

तस्य व्यतिकर इत्युक्तः। पुनरेवं बभाषे देव किमेकोऽस्मद्विधः। स्त्री क्षीरतरंगचंचललोचनां तां वर्ण
येत्। यस्याः सर्वदेवमयाकारो विभाव्यते। तथाहि। सुताराहष्टिः। सुकामाः कटाक्षाः। सुकुमार
श्वरेण पाणिपल्लवः। सुधाकांति स्मितं। अरुणो दंतच्छदो भास्वंतो दंताः। सुहंसाः केशाः। प्र
बुद्धावाणी। गौरी कांतिः। गुरुः स्तनाभोगः। पृथ्वीजघनस्थली। सुरभिर्निश्वासः। सुगंधवाहः
प्रस्वेदः। सश्रीकः सकलांगभोगः। किं बान्यन्नक्षत्रमयी सा विनिर्मिता विधिना। तथाहि। सुभ
द्रपदाब्जेषु। सुहस्ता हस्तौ चित्ररसार्द्रहृदया मूलं कंदर्पस्य। किं बहुना। लावण्यातिशयः स
कोपि मधुरस्ते केपि हृद्यंगमाः साकापि नवकंदलीमृदुतनोस्तारुण्यलक्ष्मीरपि। सौभाग्य
स्यात्र विश्वविस्मयकृतः साकापि सप्तर्घया। लग्नाऽनंगमहाग्रहाद्दवकृताः सर्वे युवानो जनाः।
राम राजा ततस्तेनोहं सत्वस्याः पुनरिदानीं। दूराभोगभरेण मुग्धगतिना श्लिष्टा नितंबस्थली

धत्तेस्वलीसरोजकुड्मलकलामुच्चैस्तनद्वंद्वकं ।आलापाः स्मितसुंदराः परिचितभ्रूविभ्रमा
दृष्टयस्तस्यास्तर्जितशैशवव्यतिकरं रम्यंवयो वर्त्तते ।१।तदेष तस्यास्तव सकलभुवनजनम
नोमयूरवासयष्टेः ।समस्तसंसारसारसौंदर्याधिदेवतायाः कथितो वृत्तांतः ।किमन्यत् ।ह
रचरणसरोजाराधनावाप्तपुण्यः परमसुहृत्तकंदोवंदनीयः सकोपि ।अपि जयतु सयस्ताः
दुहितामामास्पतेऽस्मिन्निति कथितकथः सन्नसो पहंसो व्यरंसीत् ।२। इति समविषमम
हाकवेः श्रीत्रिविक्रमभट्टस्य दमयंतीकथायां तृतीय उच्छ्वासः ॥ ३ ३ ३ ॥

एवमेतस्याकल्पे राजा न तत्कालमाघूर्णितं। आश्चर्येण। आकुलितं औत्सुक्येन। आमंत्रितमु-
त्कंठया। कटाक्षितं कंदर्पेण। अभिनादितं रणरणकेन। प्रोत्कारितं आग्रहग्रहेणेष्टकुश-
ले। अकालतरलतया अंगीकृतं अस्वास्थ्येन। आलोकितं दर्बेल्या। आलोचितं चिंतया। चेतः-
स्वस्वयमेव स्वस्थीकृत्य वितर्कितवान्। प्रायः सेवमभवेदेषां पादस्याविया मनसा। सुगाथितं
विनिद्रस्य पतत्कृतेमत्रियामया।१। तदेतन्मे। न वार्त्तामृतपानार्थं भूयोपि श्रवणेंद्रियं तत्-
प्यते केन वा नंदकंदे कोतानकथानके।२। तत्किमेनं पुनः पृच्छामि। नेदं नायकस्यानकं। अ-
तः संप्रति मंडलीकृतकोदंडः कामः कामं विचेष्टतां। न व्यथिष्ये स्थितः स्थैर्ये धैर्यधामव-
तो धनं।३। इति वितर्क्य विहसन् हंसं आबभाषे। साधु भोः सुभाषितामृतमहोदधे। साधु कृ-
ष्टं तेऽस्मात् वंशे इदानीं। भद्र गतो भूयिष्ठो दिवसस्त द्वयं वयस्य समासन्नमाध्याह्निककर्मसमयमु

चित्तं व्यापारं साधयामो। भवताऽपि। एताः सांद्रद्रुमतलचलच्चक्रवाकीचकोराः। क्रीडावापीपरिसरभु
वः स्वीयतां स्वेच्छयेति। यत्रोन्मीलत्कमलमुकुलान्याश्रयंत्याः कुरंग्यो मंदं गच्छेणाः श्रवणसुभगा
गीतमाकर्णयंति।।१।। अपि च। अतिललिततरं तरंगभंगैरिदमपि तडूभरवारिवारि वाप्याः। अमद
लिनिवहं वहंति यस्मिन्महि मकरं मकरंदमंबुजानि।।२।। त्वमपि मद्वेवनपालिके सुतकमलमाला
नितंबक क्रीडमिममादायमुक्तावसानाः स्थानगोष्ठी स्थितस्य मम समीपमेष्यसीत्यभिधाय।
राजा राजभवनमयासीत्। गते च राजनि राजीविनीनां जीवितसमाः समास्वादयन्स्वादुकोम
लमृणालकंदलीर्दलयन्दलानि। कवलयन्वकुलमधुस्निग्धमुग्धमुकुलान्यनुशीलयन्। श्री
तलशैवालावलीविलासेन संहंससारससार्त्तरंगांतरेषु चिरं विक्रीड्य। चिंततवांश्चाति नरात्त्वाकृतक
मलमालानितंबक्रीडमिममादायमत्समीपे त्वमेष्यसीति म्लिष्टार्घमिव वादिष्टा वनपालिका। तम्

५१

४९

१८

न्नयुक्तमिह चिरं स्थातुमित्यस्थान एवाशंकमानः सह तेन राजहंसकदंबकेनांबरतलं उदपतत्।
तत्र च व्यतिकरे दिवापि स्फारस्फुरत्तरामंडलमिव विकचनवकुवलयवनगहनमिवांतरांतरोन्निद्रकु
मुदखंडमुड्डीनास्तोत्ताणमशोभयंत नभस्तलमवलंबितास्त्रतेन चिराद्वाप्तवैदर्भमंडलमंडनं कुंडि
नपुरमवतेरुश्च चकितचलच्चक्रवाकालोक्यमानस्तताधकारविभ्रमभ्रमद्भ्रमरभरभज्यमाना
नांभोजभाजि निजभवनासन्नकन्यांतःपुरोद्यानक्रीडासरसि। सरभसप्रधावितेन सरस्तीरविहा
रव्यसनिना कन्यकाजनेन निवेदितं। स्नानवलोकयितुमतिकौतुकेन रमयंती कन्यांतःपुरात्तु
रागमदिरारुणायताक्षी द्विरंगमाजगाम। आगत्य च चटुलतरचरणचंचुप्रहारविदलितारविंद
केदलोज्जालबालनलिनीवनविहारिणस्तान् गृहीत्वैकैकशः सर्वाजनमादिदेश। स्वयं च चल
वलयपरवचारुवाचालितप्रकोष्ठेन सविलाससविस्मयकरं करपल्लवेन तं राजपुत्री राजहंसमु
त्क्षिप्ते पाणिपंकजस्थित एव सोप्यभिमुखीभूय विभाव्य च चेतश्चमत्कारिणमस्याः कौतिविशेष

५

माशिषमदात्। कंदर्पोस्य जगज्जैत्रं शस्त्रं राज्यश्रियं कामिराजा। रूपेणानेनायं मोरुदीर्घायुः सुखिनी
भव। अपि च। निर्माय स्वयमेव विस्मितमनाः सौंदर्यसारेणायं स्वव्यापारपरिश्रमस्य कलशं वे-
धाः समारोपयत्। कंदर्पं पुरुषाः स्त्रियोपि दधते दृष्टे च यस्मिन्सति दृष्ट्वा वधिरूपमानुप्रति-
पतिं तं दीर्घनेत्रं नलोदमयंती तु तस्मिन्नालोक्य पत्नित्वेन विवस्त्रिता वाचश्चेति मनसि विस्मयं
च भयं च नाम प्रल्हादजनकमस्येति। वपुरिव प्रचुरोमांचं च। हृदयेनुरागमौत्सुक्यं च सम
कालमुल्लासयमानमुदूहंती चिंतयांचकार। सोयं यस्तेन पांथेन यात्रा गौरीमहोत्सवे न
लोप्पनलए वा सीद्वार्तितो मे पुरः पुरा॥ अथास्याः सखी परिहासशीला नाम मनास्ते वनल-
स्योज्झित्वं वजलकुल कौंकुरमिमावेमे लोकप नर्मालापलीलामकरोत्। कोयं किंतु निषि
च्यते नवबलात्ते लंसखिश्रोत्रयोरंतः तत्तिरपत्निपत्रमथवा मंदं मदुष्या स्मृति। येनांगेषु-
निखात मन्मथशरप्रस्फारपिच्छच्छविन्यौलीमिव चकितो चकुंचुकरुचं रोमांचं वहत्सु समः॥

५०

दमयंती तु तस्याः सर्वे लक्षणमितमेवोत्तरं कल्पयंती शनैः शिरः कंपतरलितावतंसोत्सलास लज्जा
चचलदृष्टिलोचनं तेन नाम तज्ज्ञयत्र। अवादीच्च। राजन्नहं समहो महानुभाव सर्वथाऽऽश्चर्यहेतुर-
सि। तथाहि। दृष्टव्यानुरूपं रूपं। महाश्चर्यगर्भाः प्रपंचितवाच्यावाचः। सूचितसंस्कारणतिरे-
को विवेकः। सोऽजन्याश्रयः प्रश्रयो निःकारणोपकारधात्रीमैत्रीतत्त्वमनेकधा जनितविस्मयो
व्रज्रप्रष्टव्योऽसि। किंतु प्रस्तुतं पृच्छामः। कथय कोऽयमात्मरूपसंभावितकंदर्पदर्पदावानलो न
लो नाम। यस्ये तानि मंदरमथनदत्तणक्षुभितक्षीरसारंगेतरंगभ्रमभ्रांति भ्रंतिभ्रमंति यशां
सीत्येवमुक्तः सोऽपि सुंदरि यद्येवमुपविश्रपतामवधीयतां मनः। श्रूयतां विश्रुतमित्यभिधाय क-
थयितुमारब्धवान्। अस्ति समस्तसुरासुरलोककर्णपूरीकृतकांतकीर्तिकुंदकुसुमः। कुसु-
मायुधरूपरमणीयदेहप्रभः। प्रभावयुक्तो विप्रभावस्मस्थुचिरनुपतापकारी च घनागमसम

यौनं वा रिवजलश्चाशिखिरस्वभावो नजाड्यः सुकृतश्च रामः कुशलवयो रामणीयकेन जनको वैदेह
भागेन नैषधः प्रजानां पतिः। विरंच इव नाभिभूतः समरे वीरो वीररसेनो नाम यस्य च वज्रशोभ
यांगप्रभया स्फुरत्सुदारा मनोहृत्तिरखंडनया श्चात्तया सह श्री राजते राज्यस्थितिः। सज्ज
यासेनयासह श्लाघनीया रूपाण्यपि यस्य। सशृंगारो नारीषु। वीरो वैरिषु। स बीभत्सः परदारे
षु। रौद्रो द्रोहिषु। सहास्यो नर्मालापेषु। भयानकः संग्रामांगणेषु। सकरुणः शरणागतेषु। य
स्य च। चतुरुदधितटीटीकमानस्फुरच्चंद्रविशदयशोराजिराजहंसस्य निस्त्रिंशलता रूपालोषु।
कुचातुर्यकलत्रेषु। कृ पदेवासेवा पापर्द्धिकुलेषु। लुब्धकपर्यायाः कैवर्त्तेषु। नीरुणताशस्त्रे
षु। धर्म्मोच्छेदो धनुर्विद्यायामेव मस्यहरस्येव करस्य कृत्वा। एषमंडलमनवरतविख्यातविज
यानंदिनः सुंदरकैलाशनाभिरम्यवनांतरेषु। विहरतो मदनविरुद्धनैषधीपीनोच्चकुचकुंभा

५२

म्भमस्तशितवक्त्रः स्थलसमसुखेनातिक्रामंति दिवसाः। कदाचिच्च तु रूदधिवेलावलयितवसुध
रा। विख्यातमपत्यमभिलषन्ननादरचरणो गुरुनिष्ठ्यूतकैलाशो मूलनागतपतद्भ्रावदनविर
सविरुतिविहसितामरमंडलीमहितमहिमानमनवरतविरंचिविरचितविचित्रनामसामव
लास्तुतिमनवरतमवनतसकललोककल्याणकामधेनुमनुपमवर्च्चसमर्चयांचकार। भग
वंतमंबिकापतिमतिभक्तितोषितहरलब्धवरश्च निरूपमरूपयाऽनुरूपया चरूपवत्या मिथा
नया प्रियया सह मकरकेतुकेलिफलमनुभवन्नतिचिरमासांचक्रे। अतिक्रामति तु कियत्यपि
समये संपन्नसत्वा समपद्यत रूपवती। तेन च समस्तसंसारवस्तूद्धृतकौतिकेन कलितगर्भा
रंभेण नारायणनाभिरिव विरंचोत्पत्तिकमलकंदबंधेन कल्पपादपलतेव। प्रहत्नवारंभोच्छ्ला
सेन मनाग्मेदुरितोदरा राजराजपत्नी क्रमेण चामेचकोखर्चुकं कुचकुंभपांडिम्नानिम्नयं
तीमङ्गलां छनच्छायामवांछदच्छामृतपयःपिष्टमूर्तिमन्मधुसमयमदनमदगोकमंडल

ह र ग ७४

५२

रसेनात्मानमालेपमग्रतः सखीजनविघटितमपास्यमणिमयमुकुरमंडलमनवरतनिश्वासनिर्म
लीकरवालतले स्वात्ममुखकमलमवलोकयांचकार। निरस्तनीलोत्पलमजस्रं केसरस्तब
कमकरोत् कर्णावतंसम तिबहलकुंकुमांककस्तूरिकापंकमपहाय मत्तमातंगमदकर्दमेन
निजभुजशिखरयोर्विरचयांचकार। विचित्रपत्रभंगान् एवमंतःस्फुरद्गर्भानुरूपदोहद
सुखमनुभवंती कदाचिदुच्चस्थानस्थिते सोमग्रहग्रामे महाराजजन्मोचिते क्षितिभृतां संभार
कारणायां कालकलायां जातप्राये प्रभाते प्रभाप्रतानजनितपरिवेषमध्ये पतेजस्विते जः पुं
जापहारिणमालोहितपाणिपादपल्लवोल्लसितपंकजच्छायं द्योरिव रविमंडलमुल्लसत्
मेघमालेव विद्युल्लोलमरणिरिव वितानवैश्वानरं वरपालश्रिया श्रीणितगोत्रं पुत्रमजीज
नत्। तत्र च दिवसे सांशुकोन्नतवंशस्य तस्यैगंतः पुरस्य चाव भवल्लक्ष्मीः सा कापि यया स्वर्गो
पि निर्जितः॥ अपि च। सहृद्ध्वालाः कालेऽस्मिन् मुक्ताहारविभूषणाः। प्रासाः श्रीतिं पुरे पौरा व

नेषु च तपस्विनः ।।२।। सूतीगृहे च अलंकृतनिद्रां ते नतकृणोकृणरोचिषा । प्रदीपानां प्रभातेन प्र
भातेन पर्याजिता उ।। चिरात्सम्भावितं । राजवंशेन । समुच्छ्रितेराज्यश्रियाश्रीतं प्रणयिभिः प्रनृत्तं
पौरैः प्रमुदितं बांधवैः ।। विप्राणांद्रोहिजनैः । उन्नदितं वियत्स्य हृष्टमंगलवादित्रैः । चित्रीयितमति
वकुलपल्लपरिमलपतत्सुष्यद्वृष्टया । विकसितेक्षिव धूवदनारविंदैः । विलसितमतिसुरभिसुखस्प
र्शसमीरणेन । स्वच्छंदायितं । वंदीकृतारातिरमणीभिरावर्त्तायितमर्थिलोकेन । किंवजनाऽहृ
ष्टिनष्टधूलीकमत्सरान्निर्मलांवरं । अपीतमत्तलोकं च जगज्जन्मोत्सवेऽभवत् ।।२।। भूते च विभवा
यिष्टे षष्ठीजागरणव्यतिकरेऽतिक्रांतेषु सूतकदिवसेषु । नामकरणोचिते किन लासत्येषध
र्मे धनानि साधुस्पृहइति ब्राह्मणैः । अविघ्नपुन लदहति नाम प्रतिष्ठापयामासुः । क्रमेण च चतु
रुदधिवेलावनविक्रयोचितकीर्त्तिकुंदकंदलैर्विश्वविश्रंभराभिलंभलंपाकैः । कुमारसेव
कैरिव सकलचक्रवर्त्तिचिह्नैरलंकृतावयवो वितरज्जटालवालः कल्पपादपांकुर इव वर्चितु

53

मारभत। विरचितचूडाकरणादिसंस्कारक्रमश्च। प्रतिविद्याग्रहणसमये निमित्तमात्रीकृतोपाध्यायः स्व
यमेव समस्तानवद्यविद्यांभोनिधेः परं पारमवापत्तथा हि। प्रबुद्धबुद्धिर्बौद्धो"सविशेषशेमुषीको वै
शेषिको। विख्यातः सांख्यारंजितलोको लोकायते। प्रामप्रभः प्राभाकरे। प्रतिच्छन्दकमच्छन्दसि।
अनल्पविकल्पः कल्पस्थाने। शिक्षासमः शिक्षायामकृतापशब्दः शब्दशास्त्रे। ऽभियुक्तो निरुक्ते
। सज्जो ज्योतिषि। नतवेदी वेदान्ते। प्रसिद्धः सिद्धान्ते। स्वतन्त्रस्तन्त्रीवाद्येषु। पटुः पटहे। ऽप्रतिम
ल्लो मल्लरीषु। निपुणः पाणवेषु। प्रवीणो वेणुषु। चित्रकृच्चित्रविद्यायां। उद्दामः कामतन्त्रे। कुश
लः शालिहोत्रेषु। श्रेष्ठः काष्ठकर्मणि। सावलेपो लेप्ये। पण्डितः कोदण्डे। शौण्डः प्रारेषु। गुणवान्
गणिते। वञ्जुलो वाजियुद्धेषु। चतुरश्चतुरंगक्रीडायां। उपदेशको देशभाषासु। श्लोकिको लो   ५३
कस्थाने। किं बहुना रसेरसायने गंधे शास्त्रे शास्त्रे कलासु विपानलेन लेभिरे लोकाः प्रमाणानि
पुणाश्रवि। रक्रमेण च शैशवमतिक्रामतोऽस्य सेवकैरिवांगावयवैरप्यनुवृत्तिः कृता। तथा हि।

श्रवणासक्तस्य लोचनद्वयमपि श्रवणसंगतिमकरोत्। उन्नतस्वभावस्य नासावंशोऽप्युन्नतिंज-
गाम। वक्रोक्तिकुशलस्य केशकलापोऽपि वक्रतांभेजे। शंखनिर्मलगुणस्य कंठोऽपि शंखाकारमधा-
रयत्। पृथुलमतेरसहिष्णुकूटद्वयमपि पृथुलमभूत्। प्रमाणवेदिनो वक्षःस्थलमपि सुप्रमा-
णमजायत। मध्यस्थस्य तस्य रोमराजिरपि मध्यस्था। सुवृत्तस्य वा ऊरुयुगलमपि सु-
वृत्तमभवत्। गंभीरप्रकृतेर्नाभिरपि गंभीरा व्यराजत। पल्लवसुकुमारहृदयस्य हस्तचरणौ-
रपि पल्लवसौकुमार्य्यमंगीकृतं किंवऊना। सोऽप्सीषमूर्द्धध्वजचक्रपाणिमूर्णांकविस्तीर्णलला-
टपट्टः। सुस्निग्धमूर्तिः कुकुंदुन्नतोऽसः कस्येव न स्यात् नयनाभिरामः॥१॥ अपि च। यस्य श्रीः सन्नि-
भें दौःसमदवृषककुदवंधुरः स्कंधसंधिः स्निग्धारुकुंतलानामनुहरति हृश्यो दंद्वमिंदुमिंदीव-
रस्यास्यानेवन्तोऽपि लक्ष्म्याः स्पृशाति भुजयुगं जंतुनीहंत्रस्ये। जंघे त्वामोऽवलग्नं किमु निषधप

54

ते: श्लाघनीयं न तस्य। २। अस्ति च तस्य नरपतिसूनोः समानशीलवयोविद्यालंकारकीर्तिकलाक
लापपरिहृतदेहः। शरीरमात्रद्वितीयो द्वितीयं हृदयमेकं जीवितमपरं उच्छ्वासः। सालं
कायनसूनुः। अतशीलो नाम मित्रं। एकदा तु सर्वदिक्वधूकुंकुमपंकपल्लवितवदनायमा

घ

ने निरूढांतमसि। सौगंधिकबंधुनि बंधूककुसुमारुणे। विपतति तरतीव तरुणतरे तरणिमं
डले। मंडयति कुसुमकुसुमकेसरप्रकरायमाणे। धरांगणमंभोजमुकुलमुद्रामुद्रिरोचि
षांचये। चलिते च चरितुमुपवने तरुराजिकलोत्यले। निशाविरामविधुतपक्षे पक्षिकुले कृ
तप्रभातिककर्मणः सभामणिमंडपमध्यवर्त्तिनो दत्तसेवाऽवसरस्य राज्ञः प्रविष्टे सालं
कायने मंत्रिणि प्रणामपर्यस्तकर्णोत्पलसवलिताः सभां गते। यथासनमुपविष्टप्रस्तुत
सेवालापरंजितराजनि राजन्यचक्रे। प्रक्रांते शास्त्रीयविनोदे अतशीलेन सममन्यैरपि

५४

क्रीडासहायैरनुचरैरनुगम्यमानो नलः सेवासुखमनुभवितुमागतवान्। आगत्य च क्षितितल
मिलन्मौलिमंडलः प्रणम्य पितुः पादारविंदद्वयमदूरदत्तमासनं भेजे उपविष्टे च तस्मिन्नन
भिवादनादुत्पन्नमन्युरीषत्कोपकंपितकरपरामृष्टकूर्चाग्रिमग्रथिरग्रणीर्मंत्रिमंडलस्य
भ्रूभंगगंभीरधीषणया शोणकोणांतरतरलतारया दृशाऽभिमुखमस्यावलोक्य चाणक्यनयनः प्र
णयपुरुषाक्षरमभाषत। कुमार राजहंसोऽपि हंसरूप इति मा स्म मोहवान् भूः। अनुभवति च मू
ढः प्राज्ञसंघातहवंकौशाम्भ्रत्यंतांगमभिभवः। पुरुषो मेष इव केवलस्योपयोगं गच्छति। प्रच्छ
न्नजातो विश्वासपुरुषव्यतिकरकारिणा सदोषया यौवनावस्थया निरयोऽनिरुद्ध इव को
नाम न क्लेशमनुभवति। तत्तासु सुजलविषमेऽघवर्त्तिनि। विद्युद्विलास इवास्थिरे स्थितस्ता
रुण्ये मा विस्मरः स्मयेन विनयं। अविनीतो गिरिवद्दहत्यऽजातनयमूर्च्छा गद इवा। नाभिनंद्यते जने

55

नकिंचब्रूमः।गुणसहायस्यास्य भवतो यस्याऽमीकांसाभियोगा।रणहालाइवंत्याया:पारदारिका
इवायोग।क्रियालोहककराइव।अभ्यागतागमाःश्लोकवेगाइव।सगुणाःनचतेदुःश्लिष्टितत्त्वप
कल्पव्याकरणमार्गेष्विनिपुणानर्त्तकीवमित्रमंडलीतदानुभवान्नहितयाप्रकल्पात्युक्तो
भुजंगइवभयायलोकस्योग्रसेनःकंसानुरागंजनयेदद्भुतमपघनोद्यतहरिवज्रपंजरइव
मंदरस्तानुगतःकोनछल्यते।मुनीमिवास्थिरतांपरिहर।कुपीलातांग्राहीमात्रमनैलिक
इवकेवलंखलोपभोगायऽभूः।आवर्जयगुणान्।निर्गुणोधनुषीवसुवंशस्यापिकस्याग्र
होभवति।अभ्यस्यकलाःनिष्कलोवीणाध्वनिरिवनपुरुषःप्रशस्यते।त्यज जाड्यं।जाड्य
योगेनहिमानीह्रूयतांयाति।मास्मभुखरोभूः।कर्णाटचेटीमिवमुखरतांनश्रोसंतिसाध
वो।धवलवलीवर्द्दपंक्तिरिवसमाधुर्यावाणीमनोहरति।वक्रोपवैपरीत्यं।विपरीतंप्रव

५५

मिवकोनपरिहरति।कमलदलदीर्घोत्तंसिताप्रकामेऽस्मिन्धीमन्नपरमप्याभिधीयते।मा-
गाःस्त्रियो म्रियो वा विश्वासमधिकमलवं सिति रनार्यसंगता स्त्रीश्रीश्च। केन शत्रूत्तारयति। या
कालकूटद्वितीयनीरोषितावितार्द्रहृदया भवति। स्वीकृता पिविवाहेन। कं सानलं घन चापले
न नोद्वेजयति। अस्याः कारणेभीतः समस्तो मंदे रागः सदा लोको। लोलनेत्री तादृश्या भुजगमं
डली। प्राप्तो जलधी राजकुमार पराभवमनयाऽवष्टब्धश्च। कोन गुरुवारणयोग्यो भवति। कोन
वाजिपृष्ठमारोहति। कः कंकणेन वंचनातः प्रकटयति कः कं गेहाराव मोचनेन कुरुते। कोन का
चनपृष्ठवला मनुभवति। कुरंग इवांधीभूतः को वागुरा वंचनां करोति। कः कार्मुकनिर्मुक्तशिली
मुख इव वेलक्ष्यमागच्छति। कस्य न पराभूतिर्भवति। कस्य नाश्वं यशः समुच्छलति। किमतोऽप्य
स्याः परमुच्यते। यादवजियशा दूर्लमिव श्वेतरं। महत्तरं भयान्नोपसर्पति। सुनयनादेवरं सिंहमि

५०

केवलमइंद्रादृष्ट्वापि पलायते। नवसुदेवे पि चक्षुः पातयति। केवलमनवरताश्रितवैदग्धक
ला। पराधात्मिकाऽत्र पामरा परिहस्यगुलिनो गुरून्। परपुरुषेमायाविनिकृतकेऽशिवधेध्वत
मेदरागेरागं बध्नाति। तत्युक्तान्तिगंभीरगुहा गिरीन्दूरिव हृदयहराश्रयोर्थिनां शरणं न
स्त्रीस्त्रीस्त्रा। शृंगारप्रधानास्ता न गावल एव विचारिताः। सरसा भवंति न स्त्रियः। ५ ॥ तदेताके
दर्पकंडूविनोदैमदमात्रोपकारिणो। नात्यंतविश्वासयोग्याः। सर्वथाविश्वस्तो। विश्वासमेव
नरं कुर्वंति। श्रियोपि दानोपभोगाभ्यामुपयोगं नयेन्न लोभं। कुर्याद्धन्लोभानुगतो किरणक
न्यापोऽपि संतापयति जनमंतः पुत्रमास्य मि। न चिरान्नकुलकमलराजहंसी राज्यश्रियमन
वरतं कृतयशोदानं देहि। नारायण इव त्वयि चिरं रंस्यते खल्वियं लक्ष्मीः। पाहि प्रजाः प्रजा
पो ब्राह्मण इव सत्त्रियोऽपि न लिप्यते। पातकैर्मा चद्दृश्चिं प्राप्य गुणेषु द्वेषंऽकार्षी व्याकरणे

५६

हिद्दृदि गुलं बाधते। नं सत्पुरुषो वत्समाचैवं चेतसि ऽन्यथाः। छांदसो यं छांदसस्य। गुरुर्वक्रस्व
भाव एव भवति। तत्किमनेनेति यस्माच्चतुरामंद्रि पदः पुण्यश्लोको भवानतो गभावं यांतिते वक्र
योपि गुरुवः सरलतया लघवोप्यंतरंगा भवंति। किंतु ते ऽवसाने कुटिलतामविदर्शयंति। किं
बहुना। तथा भवय थातात त्रैलोक्यगुरुदर्प्पणः। विशेषैर्भूषितस्तैस्तैर्निसमात्मानमीक्षसे।
१। किं चान्यत्। बिभर्ति यो ह्यर्जुनवारि पौरुषं करोति नमे च न वारि पौरुषं। न ते नरास्ता सहसाग
राजिता भवेन्मही किं सहसागराजिता। २। अपि च। किं तेन जातानुजातेन मातुर्यौवनहारिणा। आ
रोहति न यः स्वस्य वंशस्याग्रे ध्वजो यथा। ३। एवमुक्त्वा विश्रांतवाचि वाचस्पतिसमे। मंत्रिणि ऽरा
जापि प्रेमद्रवी ईयादृग्ज्ञानलमवलोक्य वक्तुमारभत। तात मुक्तमुक्तो सिं सालंकायेने ना। कस्यान्य
स्य निशंति वदनारविंदादेवं विधाः पदे पदे ऽर्घसमर्घाम्र्घ्या मध्यमाः श्लिष्टा वाचस्तद्दर्शितस्त्वया ऽ।

नेन। निर्वापितदेहः स्नेहः स्वीकृतश्चासि मनसा समस्तसाम्राज्यभारोद्वहनधुर्यतां प्रति तेनायं
मेवमनुग्रहोऽस्ति। युज्यते चैतत्तथा हि। संग्रहं नाकुलीनस्य सर्वस्य एव करोति यः। स एव प्रशस्यते मं
त्री सम्यग्गारुडिको यथा॥ ॥ किं चानपत्यतया संप्रतमिदमस्माकमतिभीषणभूपालमण्डलमि
व बलिमराक्रान्तमशेषमङ्गमतिजीर्णशीर्णकुष्ठकर्पटखण्डमिवावरीतुं न शक्यते। क्वाप्यु
परिपालनात् भूवक्त्राभीरुभटपेटीवनश्वापदच्छिद्रैर्हितवर्गोपदेशिनो मुख्यास्ते विष्णालंकायन
प्रभृतयो मंत्रिणश्च विरलीभूता दन्ताः। शुष्कास्ते हि राजादीनां मदन्तता श्लाघ्यते। नान्यत्रा
तदिदानीं मम वन्यश्वापदमिव विषयविमुखं मनो वनाय धावति। कृतं च यन्मनुष्यजन्मनि क्रि
यता तथा हि। एताः प्राप्य परोपकारविधिनानीताः श्रियः श्लाघ्यता। मा भूदुर्वोऽपरसिंधुसीम्नि
चन्द्रपाः स्वासंस्थो चिरं स्याहितौः। भूभारहतमदीर्घयुगे न भवता जाता वयं पुत्रिणस्तत्संप्रत्युचितं य

दस्य वयसस्तत्कर्म्म कुर्म्मो वने ।१। इत्यभिधाय । तत्कालमेव । राजा मौहूर्त्तिकानाहूयादिदेश । क
थ्यतां यौवराज्याभिषेकोत्सवाय दिवस इत्य थकथयन्मासुस्तेपि देव श्रूयतामनवद्यमद्यतन ।
मेव राज्याभिषेकयोग्यमहः । केंद्रस्थानवर्त्तिनः सर्वेप्युच्चग्रहाः पुष्पो मासः । पूर्णा तिथिः । श्ला
घ्यो योगः । प्रशस्तो वारः । शुभं नक्षत्रं । कल्याणी वेला । विधीयतां यद्विधेयमित्यभिधाय स्थितेषु
तेष्वनंतरमेव सुश्रोणि श्रूयतां यदस्माभिः कृतमाश्चर्य्यं । उचितमनुचितमेतद्धैर्य्यधाम्नां नृपा
णां वयसि कहुनिकांतालोचनानांत्वतीये । इति रभसमभिवास्य प्रस्कृतं श्लाघमानो वियति पटु
रकस्मादुत्थितस्तूर्य्यनादः ।१। अपि च । उपरि परिमलांधैः सस्वरं संचरद्भिः मधुकरनिकुरंबैः
श्रुंब्यमानो भरेण । अविरलमधुधारासारसंसिक्तभूमिः सदसि सुरविमुक्ता प्रापत सुष्पवृष्टिः
।२। अथ तेरुश्च तत्कालमेवांबरतलादुल्लसद्भ्रलकोति कलापपवित्री कृताष्टदिग्भागभूम

यः।सकलसागरसरित्तीर्थांबुपूर्णकमंडलुमुत्कुशाकुसुमौषधिरुद्धपाणयो दर्शनादेवापनी
तसमस्तकलिकल्मषाः केचिद्विप्रर्षयः सहर्षेण सविनयेन सविस्मयेन सपरिवारेण चचल
त्कर्णोत्पलगलद्धूलिरजःपुंजपिंजरितकपोलपालिना पृथ्वीपालेन प्रणम्य कृतातिथे
याः।समुचितान्यालेचकुरासनानि। कृतकुशलप्रश्नालापाश्च प्रस्तुतकुमाराभिषेकस्य नर
पतेः स्वस्वकमंडलुवारीणि दर्शयामासुः। इदं मंदाकिन्याः सलिलमवगाह्यागतमरुत्सुरंध्रीणां
पीनस्तनश्रीखवरभग्नोर्मिविलयं। इदं कालिंद्याश्च प्रविकसिततीरकुसुमलतापतत्पुष्पैरंतःसु
रभिततरंगेन्दपप[illegible]यः।१ इदं गोदावर्याः स्त्रिनयनजटाखंडगलितं। मल्लाराष्ट्रीनेत्रैः कृतकु
वलयं मज्जनविधौ। इदं चापि श्रेष्ठमुनिजनविकीर्णाहिकमलं जलं विंध्यस्कंधस्खलविलु
लितं नार्मदमपि।२। इतश्च। तदेतत्पुण्यपानां परममवधिं प्राप्तमुदधेः पयः प्रस्तावंतो क्षीरा

यन्नसमये शार्ङ्गधनुषः। विहारायोन्मज्जद्दरुणवनिता हंसद्वदनैः स्तनं यत्रोत्फुल्लनवक

मलखंडश्रियमधात्॥२॥ राजा तु तत्कालमुन्मीलत्पुलकांकुरकोरकितदेहः किमप्यद्भुत।

रसेनावेसित इव विधूयशिरश्चिंतयांचकार। नूनमयमस्मद्गृहे हरिहरब्रह्मणामन्यतमः

कोप्यवतीर्णो भविष्यति। यतः। कोयं शिशुः कामः किं यमस्माकमाकस्मिकी पूनो स्वामिषेका

य वुद्धिः। क्व चानुकूलकालसंपत्तिः। क्व चामी समस्ताभिषेकोपकरणपाणयो महामुनयः। स।

र्वथा नमोऽस्तु घटितदुर्घटाय वेधसे। यस्यायमेव मद्भुतो व्यापारः। इत्थमेवधारयन्नुत्थायागृ

हीत्वा तातानितीर्थोदकानि। कृत्वा च कनककुंभेषु तत्कालिकास्फालितमृदंगगम्भीरस्वरम

सोल्लासविलासिनीवृंदैरानंद्यमानो मंगलोद्गारमुखरपरिजनैः परिवृतः सहसा लेका।

यनेन सहस्तांसमासत्ता तदेवानुपालयतु राज्यमित्यभिदधानमतिच्छत्रमपि वल्लाललंनिवे।

59

स्पाभिषेकपट्टे स्वयमेवाभिषेकमकरोत्। परिधाप्य च मंगलाभरणवाससी। सिंहासनमारो
प्य पुत्रमेनं पुरः स्थित्वा कनकदंडपाणिः स्वयंप्रातिहार्य्यमन्वतिष्ठत्। शालंकायनोप्यति
स्नेहेनास्योपरि लंबितमुक्ताकलापमाप्लवत्सुधाधारमिंदुमंडलमिव कनकदंडमपांडुर
मातपत्रमधारयत्। सामंतचक्रं च चलच्चामीकरचारुचामरकलापव्यावृत्तकरपल्लव
मस्याग्रे विनयमदर्शयत्। मुनयो पुरोहिताश्च चतुर्वेदप्रशस्तमंत्रानुत्थाय च गृहीता
क्षतान् शिरसि विकिरंतोऽस्य पुनरिदमवोचन्। याः स्कंदस्य जगाद तारकजये देवः स्वयं
भूः स्वयं स्वःसाम्राज्यमहोत्सवे विचप्राचीकोतस्य वाचस्पतिः। ताभिस्तद्य विरंचिवक्त्रे
सरसीहंसीभिराशास्महे वैश्रीभिर्वसुधाविवाहसमये मंत्रोक्तिभिर्मंगलं। ॥ आनन्दपि
तत्र दिवसे सुमनुसमाकर्णपिता यदद्भुतमभूत्। द्विजाः प्रसेदुः सुरभिर्ववौ मरुद्दिवो नि

५९

पेतुः सुरपुष्पवृष्टयः। कृताभिषेकस्य नलस्य निष्पन्ना ननाहता कुंकुमयोपि चक्रिरे।२। अनंत
रमंतरिक्षे च कोप्यदृश्यमान एवाशीः श्लोकद्वयमपठत्। आहीनां मालिकां विभ्रत्तथा पीतांब
रं वपुः। हरो हरिश्च भूपेंद्र करोतु तव मंगलं।३। अपि च। लीलया मंगलीकृत्य भुजंगाधारय
न्हरः। दिया द्दैवो वराहश्च तुभ्यमभ्यधिकां श्रियं।४। इत्याशास्य विश्रांतायां वियद्वाचि स्थित्वा
च किंचित्कृतोचितापचितिषु। आगतेषु तत्क्षणादंतर्द्धानं मुनिषु। समुच्छ्रियंतां वैजयंत्यो। वध्यं
तां तोरणानि। सिंच्यंतां चंदनांभोभिः पंथानो मंडप्यंतां मसृणमुक्ताफलक्षोदरंगावलीभिः
प्रांगणानि। क्रियंतां कुसुमप्रकरभांजि चत्वराणि। सृज्यंतां द्विजन्मानो देवताभ्यो दीयंतां दाना
नि। गीयंतां मंगलानि। विसृज्यंतां वैरिवंद्या मुच्यंतां पक्षिणो विपंजरेभ्य इति श्रूयमाणे भुव
रितः परिजनालापेषु लास्योन्मादिनि मृदुमंगलोद्गारमुखरे संचरति पुरपथेषु पौरनारी

60

जनो। स दिवसः प्राप्तस्वर्गसुखस्येव। मुक्ताशेषभुवनस्येवास्वादितामृतरसस्येवानुभूतपरमा
नंदस्येव राज्ञः कृतकृत्यतामन्यमानस्याऽतिक्रांतवान्। एवमतिक्रामत्सु केषुचिद्दिवसेषु
जरठीभूते महोत्सवव्यतिकरे गमनवति यथायथमामंत्रितायात समस्तसामंतलोके योव
राज्यारंजिते च परिजने जनेश्वरोऽरिपुपयोधिवडवानलेनलमावभाषेतात किमपि ब्रूमो
यदि न खिद्यसे। संप्रति सर्वेष्वेयः करमस्मा कमेणं नस्त्रैणमाभरणयो ग्याजटाभारा
नहाराः। साहाय्याय साधवो वुधानवाधवाः श्रयनायोचिताः। कुशस्थलिका न तूलिकाः। क्री
डा हरिवेगवंतो निर्भरप्रवाहा न वाहाः। प्रार्थनीयाश्च हर प्रसादो न प्रासादाः। तदाऽऽयुष्मन्
नेषहृष्टोऽस्याऽस्यास्वच्छोऽस्यागमिष्यतोसि। इत्यमितोसि दुरुक्तो मुक्तमित्यभिधायोत्संग
मारोप्य च तत्कालवळगलद्वाष्पांवुलवप्लाविते च वासि निधाय चैंपरिष्वज्य च पुनः पुनःपुल

ककोरकिताभ्यांबाहुलताभ्यामंतर्मन्युभरनिरुध्यमानोत्तरमजस्रमास्रवदश्रुक्लिन्नकपोल
माविर्भवन्मोहमूर्छांधकाराकुंचितलोचनमिममाघ्रायमूर्द्धिविनायवनितासहायः प्रतस्थे
प्रस्थितेचतस्मिन्परिहृतराज्येराजनिरजनिवियुज्यमानचलच्चक्रवाकीष्विववलत्करुण
क्रंदासुप्रजासुप्रतिभवनमुच्चलितेषुजरत्पौरजनेषु। कल्याणाभिनिवेशपवित्रप्रणयप्रणामां
जलिरस्यक्रमागतकर्मकारिणःश्रुतशीलस्यकृतापराधस्यापित्वयासहनीयाः। कतिपये
प्यस्मदनुकंपयाऽपराधाःपयोराशेर्नैद्विगायमत्संगा। कस्यमीलयंतो। विकमलाकरानरकराः।
किंनसहंतेसुमनसोपिभ्रमरभरभज्जनानीत्यभिधायसमर्प्यचस्वसुतमुच्चलितेप्रेम्णानु
गतभर्तृभिर्भुजामनिर्जितशालेप्रभालकायनेवालमत्स्यरवप्रशुष्यत्सरःसलिलसंतापवेप
तोगः। करिकलभइववियुज्यमानयूथपतिः। पतद्जलवाष्पबिंदुसंदोहेर्वत्तसि॥ विधी॥

61

यमानतरोहतातेति ब्रुवन् । नलो नलोचनेनैतं दिवसं समुन्मीलयत् । केवलममं दमनन्तूजातरागरुद्या
गिरा पुनः पुनरिमं श्लोकमपीपठत् । तन्तातस्य कृतादरस्य रभसादाकानने हूरतस्सञ्चाके विनि
वेश्यवाजयुगलेनाक्लिष्यतं भाषणं । तां चूलं च तदर्द्धचर्वितमतिश्रेष्ठामुखेनार्पितां पापाणो
पमहाहतघ्न हृदयस्य त्वानकिं दीर्यसे । एतच्चाकर्ण्य दमयन्ती चिन्तितवती अहो स्नेहवानाइ
हृदयः खल्वसौ महानुभावः । तत्सर्वथाऽस्मत्स्वीतिपात्रं भवितुमर्हतीत्यवधारयता । पुनः पप्र
च्छ । हंहो हंस ततः सोपि राजहंसः कथामुपहर्तुमिच्छन्निमं श्लोकमुच्चारयाञ्चकार । सुन्दरोदा
रि तत तस्याः किमपि परिजनेन स्वेन तैस्तैर्विनोदैः । पितृविरहविषादं सोपविस्मार्यमाणः । गमय
ति परिवर्त्तं वासराणामिति नीहरचरणसरोजद्वन्द्वदत्तावधानः ।।१।। इति श्रीमहाकविश्रीत्रिवि
क्रमभट्टविरचितायां सकलविबुधजनहारिण्यां दमयन्तीकथायां हरचरणसरोजाङ्कायां चतुर्थ उच्छ्वासः ।
।।४।। ।।

६१

॥ अथ विस्मितवति वाचस्पतौ विवोच्चारितानल्पविस्मयस्यैव तौर्व[illegible]र्णितनिषधराजे राजहंसेऽहं से
वार्थीत्यभिधायैवोपरुध्यमानाकृतोत्तरासंगेन द्विजन्मनाकृतानुरागेण वत्से चिरान्मिलितासीत्यु
त्कंठावाश्लिष्टहृदयेश्व[illegible]या चिंतया पुत्रिकयैकयमपि दृष्टासीति संभाष्यैवालिंगितास्सर्वांगे भूतन्
कंपजनन्याशेमांचावस्थया तरुणित्वज्यतामिदानीं शैशवव्यवहार इत्यालाप्येवस्पष्टप्रमुखेन मु
खवैवल्पेन। मुग्धे मुच्यतां स्वच्छंदभाव इत्यनुशास्यैवग्राहिता निजास्तां गुरुणा मकरध्वजेन दमयं
ती। तथापि द्रुतमिव महानुभावतामवलंब्यानुपलक्षितावस्थमवतस्थे। तां च तथावलोक्य हरलीम
वन्निश्वासमूर्च्छितांतर्मन्मथध्वंव्यथावेगामकांडकुंचितधैर्यासिधाराग्रं हतपुंडरीके मनोरथा
नीतनलावलोकनायविवांतमुखीभूय च हृत्तुव्योपारामाकस्मिकेस्मरापस्मारेणवास्वंती दमयं
तीमवलोक्य तदिंगिताकारकुशला परिहासशीला नाम सखी महानुभावनास्माकमद्यापित
नुगुणश्रवणाय प्रामतिश्रोत्रेंद्रियं नलव्यतिप्रभृत्यरसायनं सनाननं संतुष्यति विशेषस्तानायश्रोमु-

62

स्वीन विरमत्यनुरागायमनस्तल्कपं कृतवान सिंगीतस्येव विस्तरं । वाद्यस्येव वितालं । लास्य-
स्येवान्यपापदसञ्चारं । अत्यंतरसविच्छेदकारिणं कथाप्रक्रमस्य विराममेतत्तत्परमविपास
यापयःपातुमुद्यतस्येवाऽविगतायोत्सिषिवारिधाराणि वारणमिथ्यं सा मुंजानस्याईत्यमिः । सो-
यमसमामरणस्थारिरं साव्याघातस्तन्नमुक्तम वानरे विरंतुमकारणो पकारिणू भवत्स्य-
धा तो पुनः पुण्यरात्रो स्तस्यस्वरूपश्रवणानाम्न तत्रपामंडपो निर्यातु चिरकालमनंगयी भोपतता ।
एवं विधा कन्यकाः । प्रसारितप्रवणांजलयइति दमयंतीमर्द्दहितेनकटाक्षयंतीतराजहं
स मालापयांचकार । सोपि सुंदरि किमन्यत्तस्य समस्तस्त्रीहृदयप्रासादप्रतिष्ठापितप्रतिम
स्याद्यापि प्रशस्यते । यत्र त्र्यमाणे नम धुरेवेणुवीणा कलो हृष्टेनाभिरमःकामः । संभाषि ६२
तेन सारससरस्वती । परिचितेन प्लाघ्यमन्नतमप्रत्तेनानंदी दुरनुप्रसादितेन प्रसैसास्पदं
। धनदहस्यमापत । किंवजना । भवतियद्दिसहस्रवाक्यकूटनोमुखानां निरूपममवधानेजीवि

तेचापि दीर्घि।कमलमुखि तथापि क्ष्मापतेस्तस्य कर्त्तुं सकलगुणविचारः शक्यते वा न वेति ॥१॥ सं
सारांबुनिधौ तदेतदजनि स्त्रीपुंसरत्नद्वयं नारीणां भवती नृणां पुनरसौ सौभाग्यसीमा नलः ।
सा त्वं तस्य कुरंगशावनयने योग्यासि दृष्टा पृथ्वीपतेरेतत्ते कथितं किमन्यदधुना यामो वयं स्वस्ति ते
॥२॥ अन्यच्चाचंद्रमुखि एमणानाम्नि सुसंधिकृति सुसमासाख्याततद्धिते सत्कारके परिभाषाकु
शले बलाबलविचारिणि विचार्यमाणे व्याकरणे । अप्यमाणे च दूते ना, पत्र एव संबंधो भवतीत
स्तेष्वपि तां तथाविधस्तस्यांतिकं कोऽपि दूतो । न च हृदत्या संपदान्विते जगत्स्याख्याते । सत्कृतगुरु
गणे शार्दूलविक्रीडिताडंबरेण पुण्यश्लोके पर्यालोच्यमाने छंदसि प्रार्थ्यमाने तं चेत्स्मिन्नि
षधेश्वरे । वृत्तभंगो भवतीत्यभिधाय गंतुमुद्वलत् । उच्चलितं चैतं परिहासशीला पुनर्बभा
षे महानुभाव यथेयमनुरागकंदलैरालापैस्तव योक्ता तथा सोऽपि स्पष्टहलीयोक्तिभिरभिधात

63

व्योपयतो। न ह्येक हस्ततलेन तालिका वाद्यते। न चैकांतनमता तेनापरेण लोहं लोहेन संधीय
ते। नाप्येकं रक्तमरक्तेनान्येन वस्त्रमपि। वाससा संयोजितं शोभां लभते। केवलं वियुगलमे
वमवंतीत्येवं वादिनी दमयंती परिहासशीला मलपत्रं। सखि किमस्य निष्कारणवत्सल
स्येवमभ्यर्थ्यते। यस्यास्मासु निरपेक्षः पक्षपातः। स्वभावजं सौजन्यमकृत्रिमः स्नेहभावः। अ
नुपचारमुपकारित्वमपरिचया प्रीतिरनभ्यासं सौहार्दमहेतुकं च मैत्री तदेवंविधो निर्नि
मित्तबंधुः। किमभ्यर्थ्यते। केन प्रार्थ्यते। चंद्रश्चंदनं सज्जनाः परोपकाराय। किंतु कतिपयमु
हूर्त्तमैत्रीरसरंजितास्मन्मनसो दुस्त्यजस्याकांड एवास्य गंतुमुत्सहमानस्य किं ब्रूमो। मागा
इत्यपशकुनो। गच्छेति निष्ठुरता। यदिष्टं तद्विधीयतामित्यौदासीन्यमादर्शनात्। प्रियोसी
ति क्रियाशून्यालापः कस्त्वमेवंविधो दिव्यवाक्प्रपंचविरचनमित्यसक्तः प्रश्नः। केनाधीत्यप

६३

क्रांतं। किं ते प्रियमाचरामि इत्युपचारवचनं। कृतोपकारोसीति प्रत्युत्तरस्कातिस्तन्न जानीमः।
कल्याणवंधो किमुच्यसे। वरमदर्शनमेव भवादृशां न तु लभ्यमानां गावर्वं यद्वदुःसहो दर्शनव्या
घातो वरमनास्वादितमेवामृतं न तु सकृदास्वाद्य पुनरलाभदुःखमेव प्रार्थ्यसे भूयो दर्शनार्थ
मियं च भविष्यति। भवत्प्रियस्यकस्याप्युपायनमात्रमस्मात्कमनुस्मरणनाटकसूत्रधारी
हारलते त्यभिधायनलमुररीकृत्य महानुभाव द्विधाकृतोस्मि। पांथ्यादस्माज्जहंसाच्च दा
भ्यामुह्यसे वाचा हृदयेन च द्विकालं स्मर्यसे दिवा च नक्तं च। इयी गतिरस्माकं। इदानीं त्वमास्
सु चिति। द्विसंख्यसंदेशार्थमिव द्विगुणीकृत्योन्मुच्य च स्वकेशकंदलादुत्कंठामिव मूर्त्तिमतीं
तस्य मुक्तावलीं गले व्यलंबयत्। सोपि सुंदरि सोयं स्कंधीकृतो मया मुक्तावलीच्छलेन तस्य
पुरो भवद्वर्णनाभार इत्यभिधाय सहतेनं वियाति। विहंगगणेनोत्सपाता। उत्पतिते च नभस्य

64

लमागच्छतः।संपद्यंतांसफललोचनाः॥१८॥पताश्च वैकीरत्नमितिच लब्धदलपद्मैर्ध्यानेन
दूराद्धिकूपालानियाक्रपतितानीप्रप्रधमयूषसंतमांद्विवमिवोप्वीजयति।दिक्कुंचरानि
रुधावृकाराग्याराशा॥५॥इवाम्बालसूपति।१द्विपटलेतस्मिन्विस्मयोन्मुखीसाभूपालपुत्री।
निर्निमेषंनिहिप्यचतुष्प्वरमूर्द्धेवावतस्थे।चिंतितवतीच।तातनावन्नमाप्येवंनविधा
त्सेप्रजापते।१दौपद्धिवदुड्डीयये नपरपामितन्मुखं।१।उड्डीयवांछितंयांतोवरमेतेविहं
गमाः।नपुनः१दाली नत्वात्पंगुप्रायंकुमानुषं।२।इतिचिंतयंतीगतेष्वपितेषून्मुखीतांदि
शामनुविस्मयविस्मारितविलोचनानिष्यंदतया काष्टकल्पामवेक्ष्यादधानाचिरात्सखीभिः
संबोध्यस्वगृहानेनीयत।ततःप्रभृतिचतस्याःसरलीभवंतिनिःश्वासानलासाःस्खलंतिवा
चोनस्रुचः।वर्द्धतेतद्गाननिद्रा।द्रवतिस्वेदोमोनस्तंभो।मंदायतेस्वरोनस्मरो।गोघ्राचंद

६४

नायनस्पंदनाय।संतापशांतयेनतुगुणादानेनस्नाने।प्रीतयेहारोनाहारः।सुखायोगेलग्नुध्यान-
प्रभंजनोनजनः।पगतिचमुक्तमुक्तारिमंश्लोकैंविश्वासयतिनकुत्रचिन्नतुपुनर्मुह्यंतिमार्गेष्वपि-
श्रोतुंगेविलगंतिनांवरतरुशाखालीशिखापंजरे।खिद्यंतेनमनोरथाः।कथममीतंदेशमुत्कंठयाधा-
वंतिःपथिनस्खलंतिविषमेप्यास्तेसमयस्मिन्नप्रियः।२।तेपिराजहंसाः।आशांकधरेषुसप्तपंचपं-
चाननेषुशिवरूपेषुवनेषुसुरोमांकोमुदीदधत्सु।शाम्बदंतुहृतसमुद्रदेहद्विषुचंद्रमंडलरूपे-
षुचसरःसलिलेषुविहरंतस्तुहिनाद्रिनिकुंजानिवसन्निपथगान्नगनगरग्रामागाराहारपुर-
पत्तनप्रदेशान्तलंघयंतःकतिपयदिवसैरसेदुरुद्यानेनिषधायाः।क्रीडितुमारभंतचस्वछं-
दमथतेषुमध्येन्यतमामवलोक्यक्रीडातडागडौपंकजपुंजपंजरेराजहंसीमागत्यत्वरयाहंस-
दर्शनोत्सुकं।सरोरक्षिकाराजानंव्यजिज्ञपत्।देवाहंसवाजीमनुदिवसंदृश्यते।देवतदर्शको

65

चिरत्वं कुरु तेनालकवलनं विहितं पतिगर्भजं वालं त्वद्दरिव धूरिव राजन्नुद्यानसरोगता हंसी
॥ ७॥ आपिव ॥ अभिलषति नालमन्नानं स्वपिति नवांभोजपत्रशयने पि । नीरोगमनना न्यपतेत
वरिपुवनितायते हंसी ॥ २॥ राजापि तस्याः श्लिष्टमार्यायुगलमवधार्य सावसरं प्रशस्यत्तो
कस्मिंस्तु धाधवलिताधरपल्लवो लवंगिके । यथा कथय पलितं यातेप्यागता हंसाः कथम
न्यथा स्वतस्याः खल्वेकाकिन्याः संभव इति न वार्त्तयायावदास्ते । तावन्नीलोत्पलदलदी
र्घलोचना चंद्रमुखी वंधूककुसुमकांतदंतच्छदा नीलांशुकपटीं परिदधाना पक्वकलम
मंजरीगौरांगी प्रकाशा हा सा हंसैरनुगम्यमाना मूर्त्तिमती शारद्विवनपालिका प्रविश्य देवा
सो यं कथमप्यागतो रणरणककारणं । अपराधी विहंग इत्यभिधाय तं राजहंसमुभयकर
कमलांजलिगतमुत्फुल्लपांडुपंकजार्घमिव पुरः पादारविंदयोर्निधाय चरान्तः प्रणामम

६५

करोत्। राजापि सा रसिको साधु कृतं तत्क्रियतामस्मन्नृपः साधिकारो गंस्तुतामिदानीं प्रयाणाभिधान-
स्यानमित्यभिधाय पुष्पप्रदानपरितोषितोऽलवंगिकासहितो विसृष्टपरिलीकृतपरिजनः।
प्रत्युज्जीवनौषधमिव प्राणेश्वराद्वारमिव स्वैरस्वस्थीकरणमाणमिव श्वासनभेषजमिवा-
ह्लादनकेंद्रमिव तदग्रे स्थितमानेंद्रनिष्यंदपद्मपालिनाचिरं चतुर्भावलोक्यं वऊमानयन्नामु-
ग्धस्मितोः स्वागतमद्य इत्युत (सं)पिदेव दर्शनाम्रूतमनुभवंतोममाद्य स्वागतमित्यभिधायोप-
श्लोकयांचकार। देवं प्रस्तुतकमलगंधं नीरसं संसक्तकें पूतकुवलयमालं जातभंगोर्मिकं चात्व-
यि रुषितकृतमीत्या स्तावकास्तातडागे निजमपि चक्रे लक्ष्मीः शात्रवो नाड्रियंते।२। किंचान्यत्। अ-
समहरिततीरं विसृजं वालश्रोण स्फुटकुमुदपरागो स्नासासंपद्विमुक्तः। वयमिहवऊश्लोकं दृष्टवं-
तो वनांते तदरियुवतिलोकं ग्रीष्ममासे सरश्च।३। राजापि श्लेषोक्तिनिधेतयाग्रहीत्वा स्मकनो

66

गतवानसि यथा सुखसंवित्तिशून्याः। संतापारंभिणो रणरणकांकुरप्ररोहकाः कथमप्यस्माक
मेतेऽतिक्रांता दिवसाः। तत्कथय का नाम स्वामिनं नंदिनीयादिक्षु यस्यां विहारमकुरोः। केते सक
लचक्षुर्भोजनायैव चिरमवलोकितोऽसि। केवलन्तु भाषितामृतरसास्वादायैः संभाषितोऽसि।
केषां सप्राणिमव्यफलायैः सह गोष्ठीमनुष्ठितवानसि। स्थली यसंगमे गते त्वयि। तर्कशा
स्त्रमिव प्रसक्ततपरमोहं। व्याकरणमिव भूतनिष्ठमिदमस्माकमालीमनस्तादृह्येहि। इत्य
भिधाय स्वयकरकमलेन तलेनोत्क्षिप्य सस्नेहमम्नशत सोऽपि महात्मा प्रासादोपदेवमनु
कंपतेऽस्मान्न। देव इत्यभिधाय गमनादारभ्य दमयंतीदर्शनालापव्यतिकरमशेषं व्याहारल
तार्पणपर्यंत माचचक्षे। आख्याय चरणेनैकेनग्रीवाग्रादाकृष्यतां। तथावस्थितामेवमुक्ता
वलीमिदमवादीत्। उन्मादिनी मदनकार्मुकमंडलज्यासो भाग्यभाग्यपर वैभव वैजयंती

।मुक्तावलीकुलधनं नरनाथसेखा।कं वग्रहं तव करोतु भुजे च तस्याः।१।अपि च।प्रेमप्रबंचान
वनाटकसूत्रधारी मूर्त्तामनो भवनृपस्य नियंत्रणास्त्रा।तस्या स्वयं वरपरिग्रहहेतुरेषा हा।
रावली हृदि पदं भवतः करोतु।२।राजा तु तामाकर्ण्य विरूप्य चिरं चिंतयांचकार।आनंदि सुंद
रगुणामलकोपमानमुक्ताफलप्रचयमद्भुतमुद्वहंती।एषा च सा च नयनोत्सवकारि कांति
श्चेतोहरा हृदि पदं न करोति कस्याः।१।इति चिंतयन् द्विगुणामेकगुलीकृत्य पुनः सस्ठहमेद
ता।हं सस्ति विहस्य परिहासमकरोत्।तयाद्दत्ता मयानीता स्वयमालादनीचया।हस्तनेकगु
णाप्येषा कथमेकगुलीकृता।१।राजापि परिहासेनोक्तः सत्त्वं दर्शयन् पट्टिपुंगवकिं न प
रपस्येकगुणेयमथवा।कः करोति गुणवान्गुणसंख्यां श्लाघ्यजन्ममहसः स्फुटमस्याः।
कुंभिकुंभपरिणाहिनितंस्याः स्वैरमास्यतयया कुचयुग्मे।२।इत्यभिधाय नीलावनिजकं

वकेंदलमिहास्ते सा तव हृदयं भ्रमयित्री त्वंतः स्थितां दमयंतीं दर्शयितुमिव हृदस्थस्य बहिर्
नीतामकरोत्। कृत्वा च किंचिदनुच्चस्मितं मधुरया वाचा विहंगपुंगवं पुनः कथ्यतां।
कीदृशी सा कीदृग्रूपा वा किंवयः कीदृशी लावण्यसंपत् को विनोदः कीदृशं वा वैदग्ध्यं।
किंप्रियं का गोष्ठीति पृष्टस्तामभ्यधाद्वाग्मिववार्त्तामादरेण पृच्छन्नागकेसरदुलकरकृ
तस्मरसंधानस्थानवरतविरचिताद्भुतभ्रमणकर्मकार्मुकवलयस्य लक्ष्यतां। मकरके
तोरविदिताः पञ्चमानतिवकृले लालवानवतस्थे। स्थिते च विहंगमध्यमध्यमं नमो भाग
भगवति भानुरश्मिभिर्भास्वति श्रवणपटुपथमवतरति च प्रहरवेलानप्रहारभांका
रिभेरीरवे वयस्याविश्रम्यतामितीदानीमंदमंदारतरुपरिकारितरोधसि मंदिरोद्याना
रविंददीर्घिकायमेषप्रार्थ्यसे च। नगंतव्यविसर्जितेन त्वया। हृर्वं वदितिनियम्य राज

हंसस्वयमप्याक्रिकायोदविष्टत्।एवंच।शिथिलितप्राकलान्यव्याप्तेस्तस्पराः ११ परिह

तनिजवंधोर्यांतिहंसेनसार्द्धं।दिनमनुदमयंतीहृत्त्वात्तीविनोदैरविदितपरिवर्त्तीवास

राः शारदीनाः॥१॥एकदाप्रस्फुरत्प्रमातारंभप्रभयाप्रभिद्यमानेनचनीलांजनिकाकुसु

मकांतिनितमसिविलीनलाञ्छनाभोमिशिवसिच्यमानायांयामिनेः २ शाचीदयितदिशिमद

मुन्निद्रविचकिलमलमुकुलोच्छलच्चदुलालिचक्रवालकलकलेनोन्निद्रितेनातंद्रामुद्रितो

न्निद्रापक्षचंचुपाचलच्चंचुकोटिकंडूयनविधूतपक्षरोमरोजिनाराजहंसकेदंबकेनानुगम्य

मानोहायविहंगमः।सरस्तीरमुपस्थायकिंनरमधुरगीतध्वनिविनिद्रितमावपयकशेतोचावत्

स्ताने।राजानमिदमवादीत्।देवविशापयामो।देवस्यदर्शनदर्शनमनालेपयांचंदनेनस्प

स्पर्शकर्दरपांशुपटलोद्धूलनं।अपातव्यममृतं।अनास्वाद्यंरसायनं।अलेह्यंमधु।कुतः

68

किलैतदनुभवतामस्माकमपिवर्षसहस्रेणापिपरितोषः किंतु तरंयति। स्वातंत्र्यंप्राणि
नां परपरिग्रहो दुस्त्यजाश्चलजलजन्मनोपि। जन्मान्तरमयो भवंति। अवगमिष्यति च
विस्रब्धमेतत्सर्वमपि देवो यादृशाश्च ये च ये न च जन्मांतराराधनोपरोधेन प्रेषिता
वयं। अत्र नवसरः खल्वस्य कथाप्रक्रमस्य तत्पादप्रसादात्तु देवोस्मान्नगमनाय न च प्रसक्तता
नुचरालापेष्ववधेयं विस्मरणीयाः। किमन्यं जन्म च जीवितं च तदेव वयं श्लाघ्यं मन्यामहे
यत्र प्रस्तावेनानुस्मृतिं कुर्वंति भवादृशाः स्तदेव प्रस्थानप्रार्थनाप्रणामद्रस्तुक्तवंतमि
मम वनिपालः कथंकथमपि व्यसर्जयामास। गते च तस्मिन्न विस्मरणीयोपकारैका
दंबककदंबकेष्वरे। अत्र वर्णप्रणालिकया प्रविश्पमानसंसरस्तारलयंत्से विदर्भराजहंस
सुतायामाकर्णेश्वरीकृतकार्मुकः गुणोप्रहरति प्रत्यंगमनंगधातुष्के समीपवनविका।

६८

रविंदमकरंदास्वादमदमेदुरगिरां गच्छति। अत्र वर्णपथमतिमधुरे मधुलिहां झंकारे रणर-
णत्कारं भिणि तत्रावसरे। आविर्भूतविषादकंदमसमव्यामोहमीलन्मनश्चिंतोत्तानित-
निर्निमेषनयनैर्निश्वाससंदग्धाधरं। जातं स्यानकमुत्सुकस्य नृपतेस्तत्तस्य यस्मिन्नमू-
तत्रेयो यान्यं चमरगणवरिषवः शोषास्त सर्वे रसाः॥ ततोहमधिकदंशादुःसहव्यथाम-
नुभवन्निभिन्न इव कंटकैश्वरणमर्मणि मुहुर्मुहुर पुंजमांजीवांगानि धारयन्नुद्यानगी-
भ्या निल्लोल्लोलैरिवलिंपमानो मनागपि नक्वापि धृतिमलभे। तथाहि। अत्र तच्चंद्रमणिप्र-
णालनशिशिराः सौगंध्यरुंधा वैरंनिर्गच्छत्ल वधूमधूत्रपटलैः संभिन्नवातायनाः। सौधो-
त्संगभुवो विकीर्णकुसुमाः स्रस्तेंदुरश्मिश्रियो रम्यायां निशि नो हरंति हृदयं हहा किमुद्वेगि-
नां। अत्र पिनाकिहृद्योद्यानसरस्तीरंगशिखरप्रेंखोलनायासिताः संभोगश्रमखिन्नकिन्नर

वधूस्वेदोदविंदुच्छिदःसायंसांद्रविनिद्रकैरववनान्यांदोलयंतः पानैरंगैर्गारससमाःपतं
तिपवनाःप्रालेयशीता अपि।तदाप्रभृतिचास्यप्रायःप्रीतिरभूद्दाक्षिणात्यजनेष्वेव
पुलकमकरोन्नामापिविदर्भदेशस्यश्रुतापिश्रवणयोःसुखमजीजनत्दक्षिणदिक्कु।
किंबहुना।लिखितवान्प्रतपकेनसहैवानंदकंदलैः।आसीद्दाक्षिणात्यस्यकस्यचिन्म
नसोदृतोः।।दमयंत्यापिहंसदर्शनदिवसादारभ्यमनसोऽनंगकुलकलकलोन्मादितप
यंतिपुष्पस्तबकोह्लूनपल्लवास्तरणेषुविचलद्द्विनोदविहंगमेषुविहरतिनासन्नोद्यान
लतामंडपेषुनचदीर्घिकाचक्रवलयकह्लारकुसुमशयसारस्वादिनिरणञ्चंचुदलचंचरी
कचक्रवालचक्रेक्रीडति।क्रीडासरसिनस्पृशति।पाणिनापिमाणिक्यमालामंडना
नि।नतंरचयतिरुचिरालकवल्लरीभंगांतरालेषु।उन्मिषितकुसुमविन्यासान्न

चहंसतूलीतल्पेतिकोमलकपोलावष्टंभमाजिनिद्रासुखमनुभवति। केवलमधिपांडुगं
डपालिपद्दल्लवावक्षेपयंती प्रतिक्षणमुत्तरस्यां दिशि दृष्टिं तद्देशागतान् गगने पक्षिणोपि
सस्पृहं पश्यंती तत्रत्यानध्वगानपि। बंधुबुध्या। आलापयंती तन्मंडलागतायमरुतेप्पपनी
तोत्तरीयांसुकात्त्वयहृदयमर्पयंती। दिने दिनमनंगेनाभ्यभूयत। लास्यपांडुकणया
तेनयनयोःशाल्यप्रकृतेवल्लकीनाराचाःकुचयोःसचंदनरसाःकर्दरबारिछ्छयाः। तस्याः
काप्परविंदसुंदरहस्ताःसानामयस्तेदशाप्राणत्राणनिवंधनंत्रियकथायस्यामभूत्के
वलं।२। एवमनयोरन्योन्यप्रेषितप्रच्छन्नदूतोक्तिवर्धितानुरागयोर्वलं त्वंगातिनमनोर

२न

थाःपरिवर्त्ततेचतुर्हृदयेहृच्चातमित्यंगयष्टिर्नोत्कंगमंदतायास्तुत्साहोनाभिलाषःस्फा
रीभवतिनिस्सहतानेनिद्रावर्द्धतेचचिंतानरतिःपुष्पस्यधरपल्लवोनाग्रहरसः। किंवहु

नाकदीर्घां तु निबेकभाजि सरसैरंभोजिनीनां दलैराकीर्णे पिविवर्त्तमानांगे न वपुषोः स्वस्तस्त

जि स्वस्तरे। मदेनैकेषद्दृशोः किमन्यदभवत्साकाप्यवस्था तयोस्तस्यां चंदनचंद्रचंपककदलश्रे

ण्यादिव क्रीयते।१। आसीच्च तयोः कृतान्योन्यागुणप्रसाला पजपयोः पुनरुक्तावर्त्तितनाम

धेयत्वाध्यायोः संकल्पसमागमावरुद्धध्यानयोः स्मरानलेन हृदयं जुकृतोत्ताप्यमानया

रंगीकृतमौनव्रतयोरपि वियोगो न योगः कदाचित्तु तरुणजनमनयनकुरंगवागुरमनंगमं

गजेन्द्रमदप्रवाहदर्का पहसितसुरासुरसुंदरीरूपाभिरूप्यं शृंगाररससारजनराजधानीमवलो

क्य यौवनावस्थां दमयंत्याः कोस्याः किलानुरूपः पतिर्भवेदिति विरंचिताकुलो विदर्भेश्व

रः स्वयंस्वयंवरकर्मआरंभाय समं मंत्रिभिर्मंत्रनिश्चयं चकार। नविच्च प्राच्योदीच्य प्राती

च्य दाक्षिणात्य नरपति निमंत्रणे सत्रामंतान्। प्रगल्भप्रायानु प्रती[illegible]

धानान्वेष्यं न प्रेषयामास। अस्थितं च कंचिदुदीच्यनरपतिमंत्रिणा यत्र वृद्धवृद्धब्राह्मणेनामा
त्मसखीमुखेन दमयंती भिक्षुमवादीत्। भूपालामंत्रणेनातततथास्तं चेर्यतां यथा। गलोप्याग
मबुद्धिः स्यात्स्वार्थ्यसि किमतः परं।। सोऽप्यवगतश्लोकार्थस्तथाविधमेवप्रत्युत्तरमदात्।।
केनापि व्यवहारेण कयापि प्रौढलीलया। करिष्यामि गमस्यार्थे रसभेन न लंघनं।। ततथायु
ष्मति सुखमास्तामित्यभिधाय गतवान्। नातिचिरेणागतस्तया रहः समाहूय स ब्राह्मणः। सो
मत्राम्म्यनिर्माल्लापलीलयावभाषि। दमयंत्या ऽगृहीतो ऽदीच्यभूपेन तातादेशो विधायि नानाली
कापिलयावार्त्ता विद्वन्न विदिता मम।। सोऽप्येषकथया मिश्लेषोक्तिकुशले श्रूयतामित्यभिधा
य विहसन्नाख्यातुमारब्धवान्। अतो निर्गत्य मया मंडलेश्वराणां मंत्रणाक्रमेणापरिभ्रमता ऽ
नेकशानेककूटकोटिस्थपुटितकटकस्य निषधनाम्नो महीध्रस्य दक्षिणारण्यस्थलीषु भ्रमता।

७१

यासक्तः।।मध्यंन्मेसलतुंगतुंगवकुकुत्कूटोन्नतांसस्थलः कालिंदीजलकांतिकुंतला

सिरः इंदुविंबाननः एकः कोपि मनोहरः पथ्यभुवा दृष्टः सद्यस्मिन् कुसुमद्रुमे निषेध्य

यामसहस्त्रालब्धंफलंजन्मनः ।। तेनापि दासिका त्वोहमिति निश्चित्य साभिलाषं माभा

षितो मयापि कृतोचितालापेनोक्तं ।। यद्येवमाकृतिलौकिकलोचनानंददायिनी तवमंद्रेत

यासत्वंसत्यागोसिनंलोभवेत्।। एवमुक्तः सोपि मनाग्मुखस्मितमेवोत्तरं कल्पितवान्।।

अपरश्च नवयौवनभूषितोगस्तुंगतुरंगमारूढो गाढबद्धपरिकरः करेण को

दंडमाकलयन्।। तद्वितीयो युवा तमेवोद्देशमायातवान्।। आगत्य च बालनीलशार्दूलशा

लिनि त्रिलोचने येस्थलीमदरेकांचित्कांचनकुंभकांतकुचकंबलुवितकुसुममालिकांवा

७२

लिकामवलोकयन्निदमवादीत्। युवराजपरपानघास्तीरविदर्भीयाः कापिगोपालबालि-
का।गाः समुच्चारयत्येवं दोत्रीकृत्य नलेवलं। १२६ लुकवं तमामवलोक्य भाविताथीः। स पुनः
स्मितमेवावोचदिदं वसा वं अनुभवतु चिराय वेचलाद्वीरसपरिणामफलानि गोपपुत्री॥ अ-
त्र परस्परतिमहोद्यमेनयस्याकषमविसंप्रतिनैषधेनुरागः। राज्ञास्ताचतावदन्यत्कथय। कु-
तः इह व्योम्नि किंच किंयच्चो द्यापि वत्स्यतिक्रमितव्यमित्येवं। कथितस्वदृचोतेन मयापिको
पमत्रोपमनुष्यमस्तकमणि:। कश्च भवानपि। स्वत्रस्ता प्राग्भारपरा उः। मुखी कृतपुरंदरगुरु-
रिति पर्यनुयुक्तः। स पुनरुक्तवानयं सौम्य समस्तशास्त्रशास्त्रकोविदो विदारितवैरीवैरसे
निर्नलः। किमन्यदहमपि कृतत्रीलोनामास्येवाज्ञाकारीत्यभिधायविश्रांतवान्नलोपक
त्वात्वदाश्रयास्तास्ताः प्रकटितप्रेममकंदलाः कथाः समर्प्य च स्वयंवरामंत्रणमुत्सुकतयात

७२—
त्कालमेवोड्डीयेवागंतुमीहमानः संभाषितेन स्मितेनालोकितेन च मामम्रतवर्षेणावाल्हाद
यन्ननिर्वच्छ्तमपि प्रतिग्राह्य चवलादनर्घ्याणि स्वांगाभरणानि वितरदेव व्यसर्जयत् स्वयं
च मन्मगयाव्यसनितया मृगयालुभिः सह। धीरं रंगंतेमारूह्य सारं रहालिवासिनीहारं रम्य
गले विभ्रन्स्वैरं रं तु मगात्सुतः।। तदायुष्मतिस्वामिस्तुते यथा मयान्वलकया। अस्मानुराग
उपलक्षितः। तथापि निश्चितमचिरादेव समेष्यतीत्यभिधाय सज्ञास्तम्णः स्वगृहमागात
।।गते च तस्मिन्दमयंती। प्लान्दमः सकः कालो धम्यः सकतरो वासरः स लक्षणकानामसावे
ला। यस्यामिदमिंदुदर्शनेव कुमुदमस्मचक्षुस्तदालोकनेन कमप्यानंदमनुभविष्यतीति
चिंतयंती कान्यपि दिनानि कृपाप्यवस्थयाव्यनैषीत्। अथ नलोप्यामंत्रितस्तेन ब्राह्म ७२
णेन रत्नाकरेण केनचप्रेरितो मंत्रिणा मदनेन च। परिवृतः सेनयोत्कंठया च तत्कालमेव

विदर्भमंडलाभिमुखमुदचलत्। चलिते च चतुरंगबलचलनचूर्णितशिलोच्चयचक्रवाले
चक्रिचंक्रमणचीत्कारबधिरितककुभि विषमवैरिवृंदवनवैद्युतानलेन लेचलंतश्च-
टुलतरचरणप्रहाररणितधरणिमंडलाः कांतकोंचनरचनारो चित्रितवक्षकाशा चक्रुश्च
क्रवर्त्तिवाहनोचिताः साश्चर्यमपर्यंतपर्यायाः पर्याणितास्तुरंगाः शृंगारिताश्च बलच्चाम
रावचूलाऽलंकृतकपोलभित्तिभागसंकलितभृंगसंगीतमुखरितमुखमंडलाः कथमप्पा-
धोरणनिरुध्यमानशौर्यविकारविस्फुरणाः स्फुरत्कुंभभित्तिसिंदूराप्रसारितस्यंदनाः
स्यंदमानामदमदकर्दमितमेदिनीकाः कंपयांबभूवुर्भुवं। भूरिभारभग्नोगपन्नगशिरः
शिथिलाबंधमामिमेंज्राः। किंवजना। तत्रावसरे। पूर्वापरपयोराशिसीमासंक्रांतसेनि-
के। तस्मिन्ससारभूर्भाराह्वराहवपुषोः हरेः। १। अपि चार्व्यसीत्पिंडितपोडुपंकजवनेश्वेता-

तपनैः क्वचिन्मायूरातपवारणैः क्वचिदभ्रमुद्गमैर्नीलनीलोत्पलैः उन्मेघं क्वचिदूर्ध्वधूलिपटले
स्तस्य प्रयाणैर्भवन्नद्रोह्नी क्वचिदंबरं सरस्व प्रेंखत्पताकापटैः। राजाताश्च जघनस्थशो
वक्षःस्थलीलोलनलंपटा ग्रीवाग्रहणाग्रहिलपः। प्रसभंलगंत्यो वस्त्रेषु निस्त्रपाः। स्त्रियश्च
वनखपद्माभिघातोद्धुताश्चुंबंत्यश्चिबुककपोलाधरचक्षूंषि सैनिकानामतिप्रसरेण शिरोवल
ग्नाः। प्रबलाधूलयो विपक्षावरणाश्च चक्रुरुच्चै रतिप्रसंगमासन्नवननिकुंजेषु। कूजंतश्च
कोटिशः कोदंडमंडलाग्रव्यग्रपाणयः पाणिनीया इवाधिकरणकर्मकुशलाः। समुच्छ्वसं
तो विचेरुर्वल्गान्नपट्टबोलापक्षोत्क्षुटितारिः पुनः पुनः पदातयः। तत्र व्यतिकरे। मंदं मंदर
मंदिरेषु त्रापितान्नुन्निद्रयन्किंनरान्मेरोर्मस्तककंदरे प्रतिरवानुच्छ्वापयन्नुल्बणः॥
आध्वां धावतया तमुच्चतपुरःपंप्रानमेवं विधस्तैलोकंप्रवधिरीचक्का (स्या) रवहतः सैन्यस्य

कोलाहलः ॥ १ ॥ एवमसौ क्रीडितानेकपामरान् । गिरीन्ग्रामांश्च । वजतरंगोपशोभिताः सरि
तः सीमाश्च । व्यूढापत्ररथान्पथः । पादपांश्च लंघयन् । सालसहिताः पुरीर्नारीश्च सेव
मानाः प्रच्यमानगोधूमप्रपामलाः क्षेत्रभुवोभिलपद्नीश्च । परिहरन् विधवाः शत्रु
सीमंतिनीरटवीश्चातिक्रामन् । परिवारीणांवंधुकुलानि सरांसि च । वजमानयन्नाति

विर५

चिरेण रथतुरंगपरिहृतविषमशिरःशिखरसहस्रमजस्रममरगणगंधर्वसिद्धरुद्धस्कंध
मध्यं विंध्याचलमनुससार । ततश्च । दिशि दिशि किमिमानि प्रच्यवंते तरिद्धाद्दविरतमु
तदेवीभूतधात्रीप्रसृतेइव शावरवधूभिस्तर्क्यमाणान्यवापुः । सपदि विपुलवंधस्कंध
मध्यं वलानि । । शङ्कतशीलस्तुतुंगशृंगेरंगत्तारं गंगागनासु । नद्तत्रासन्नाकशवकाशावि
शादवंशजालिजटिलासु । चलच्चित्रककरिकलभकदंबकसंचारशबलासु । हारिह ।

७५

रितांकुररमणीयासु। वनस्थलीषु निहितेन चक्षुषा समवलोक्य राजानमिदमवादीत्। दिवा
मा घ्रं दंतिकपोलपालिविगलद्दानांबुसिक्तद्रुमाः क्रीडत्क्रोडकुलार्धचर्वितपतन्मुस्तार
सामोदिताः। अथेतः सुस्थितपांथमंथरमरुत्कल्लोलहृन्नतामंडपाः कस्यैतानहरंति हंत
हृदयं विंध्यस्थलीभूमयः।।१।। इतश्च पश्यतु देवः। एषा सा विंध्यमध्यस्थलविपुलशि
रोत्संगरंगत्तरंगासंभोगभ्रांततीराश्च यत्रावरवधूत्तार्मदा नर्मदा च। यस्याः सांद्रद्रुम
लीललिततलनिमिलत्सुंदरीसन्निकुंजैः सिद्धैः सेव्यंते एते मृगमदमुदितदलितकेसरलाः
कूलकच्छाः।।२।। अन्यतरे च। यस्याः मज्जत्कुंजरगंडमंडलगलद्दानांबुनः सौरभाकृष्टभृ
ङ्गकुलावलीकुवलयश्रेणीसमां बिभ्रतः। कल्लोलाः कलिकालकल्मषमुषः अ
ल्लोललीलाकृतः स्वः सोपानपरंपरा इव विपदीयीमलंकुर्वते।।३।। इतश्चास्यास्तीरे।

७४

ग्रे सस्रंसिजलार्द्रजर्जरजटाजूटैर्मनाकं घराःस्तिमितारवतं तु निर्मितकुघत्कोपीनमात्र
च्छदां शीतोत्कंटकिताःस्थिरोषितमवः स्नात्वोत्तरं ततः शनैरं ते परपतंति विच्छलशिला
: जालेजरत्तापसाः ।६। इतोपि पश्यतेताः करिकुंभसन्निभकुचद्वंद्वोद्गमसद्दीचयः क्रीडंत्य
नेविकात्रामासि पयसि स्वैरं पुलिंदस्त्रियः । उन्मीलन्नवनीलनीरजधियापक्ष्मांतरे नेत्र
योर्यासां हस्ततलाहता [illegible] पिबति भ्राम्यंति भृंगांगनाः ।७। इतो पूर्वलोकय तु देवः । बालोन्म
मीलत्कुवलयवनं विस्तारगंधरूपं भ्राम्यद्भृंगैरनुकृतपथः स्वर्णमेयांधकारं । हर्षोत्सर्
पत्स्वयमतितरां तीरचारी मयूरो । मुग्धः पार्श्वे भ्रमति तु भयाच्चक्रैश्चक्रवाकः ।८। इदं चा
कुरुरभरसहंसहंसमालं मुदितमयूरचकोरचक्रवालं । कहरतुतविरं चिरं विलोकय प्रवर
मतेरमते नरोनरोधः ।९। इतश्चाव कं रुततनि न — नंदं मात्कृतसवनं सवनं भजंत एते ।

भां २

25

निरुपमौविभवं भवं स्मरंतः प्रशमधना मुनयो न योपपन्ना ।८। विधूतपाप्मानः खल्वमी महानुभा
वाः । तथा हि । मुञ्जरधिबसतां सतां मुनीनामपविपदां विपदां कथं कलाज्ञि । तटनिकटवना
नि नर्मदायाः कथमिव भवंति भवंति कल्मषाणि ।९। इतश्च । क्वचित्स्वरगौरिकासमसमु
ल्लसत्सल्लवं लवंगलवलीलतातलचलच्चकोरं क्वचित् । क्वचिन्निरिसरित्तटीतरुणवि
स्फुरत्कंदलं दलन्निचुलमंजरीमधुनिरुद्धभृंगं क्वचित् ।१०। क्वचिद्बहुलकोकिलाकुलि
तनूतचूतांकुरं कुरंगकुलसेवितप्रदलत्स्थलमूलं क्वचित् । कचि स्वबरसंचरत्सुरवधूप
दैः पातनं वनं न यति विक्रियामिह मनो मुनीनामपि ।११। तदिदमद्भुतं तेदिवसमस्यैवैन्य
स्याध्वश्रमापन्नखेदापनुत्तिनिमित्तमधिवसतु देवः । यत्र । वायुस्कंधमवस्टत्यस्फारि
तैः पुष्पलोचनैः । वियद्विस्तारमेतद्धि वीक्षंत इव [illegible] दपाः ।१२। अपि चास्कंधशाखांतरा ।

७५

लेषु पयःपजीमूतपंक्तयः। लंबमाना विलोक्यंते चलद्धूम्रुलिका इवाशा येषां चा उच्चैः शाखाग्रसं
लग्ना मन्ये नूनं नगोकसां। कुर्वंति पुष्पसंदोहं। निशि नक्षत्रपंक्तयः। २। इतश्चैतेषु प्रचंडपव
नाहततलगलितसुगंधिविविधविकचकुसुमभरकरमकरंदमापीय पुनः शिखरशाखाभि
मुखमुत्पतंत्यो विभांति। दुरारोहतया कृताः केनापि निःश्रेणय इव श्रेणयो मधुलिहामित
श्च निश्चलानां। सेनप्रभयेन तुंगतरुशिखरापंजरपुंजितगोलांगूलमंडलानां। निर्यन्नवप्र
रोहांकुराकाराः कुर्वंति वनदेवतानां क्रीडांदोलनदोलारज्जुशंकाम[illegible]धोलंबिलांगूल
लतिकाः। इतश्च। चकासत्युड्डीयमानाः शिरः शिखरशाखाग्रस्पतलनविलग्नग्रहगणा वि
मानपंक्तिपताका इव विहंगावलयो निश्चलमितश्च। विजृंभायमाना मंजरीजातेषु सर्वर्तुवि
कारी सहकारवने भुवनदेवताभिरुद्दाममदनदहनप्रतीकारार्थमनागतमेव। संगृहीतमिव

वारिगर्भीभोदरपटां रमालोक्यते।कोकिकुँलोलकदंबकं।इतश्चाविकसितपुष्पपिंडपांडुर
शिखराः।सुधाधवलितोर्ध्वमंडपो विलासप्रासादा इव कुसुमसायकस्य जराधवलमौलयः
।कंचुकिन इव वनदेवतानामुन्मादयंति।मनोमदंमुचकुंदपादपाः।तदेवंविधेषून्मुकुल
विगलितवकुलमकरंदसीकरासारसुरभितभूतलेषु मुग्धमृगपरिहृतदावानलज्वा
लायमानोन्मदशबरसीमंतिनीचरणप्रहारविकसिताशोककाननेषु।नवजलधरनिकु
रंबकोंतितमालतरुशिरःस्थितशिखानुमेयमाद्यन्मयूरमंडलेषु।मदनाऽलसपुलिंदरा
जसुंदरीशिक्ष्यमाणवनकपोतकुंकुटकुकुहकुलकुहरतेषु।कूजत्कुररपरिवारि×
तपरिसरेषु।चलच्चकोरसारसरवरमणीयेषु।विहरतु देवः सह सैन्येन नर्मदोर्मिमं
दानिलांदोलितलतापल्लवेषु वनेषु।राजापिप्रकृतशीलोनदर्शितांस्तांस्तानुद्देशा

नवलोकयुच्चितिः तवान्त्र। । कृतक्रीडाः क्रौडैर्मदकलकुरंगीहृतमृगाः। परिभ्राम्यद्भृंगाः
परिभ्रान्तकुलाक्रांततरवः। वनोद्देशाः पौष्पैः सुरभितदिगंताः परिमलैर्न चेतः कस्यैते विल
सति विकारं विदधति। इतश्चावीचीनां निचयाः स्फुरंति जलदानुबंधिसौगंधिकान्त्र
स्तत्केकिकदंबकानि विलसद्वीरुंधि रोधांसि च। धत्ते सेकतमुन्नदन्मदकलान्क्रौंचा
वली सारसाः। तस्याः पद्मपरागपिंगपयसः सेव्यं च सिंधोर्न किं। एतदुचितमिहाद्या दि
वसमावासं कर्तुमिति विचिंत्य भ्रूकोणसंज्ञाज्ञापितसेवनासन्निवेशात्तत्कालमेव वि
रचयुततुरंगममंदुराः सरसदीर्घदूर्वांतलनीलनिम्नस्थलीषु कुरूतकायमानानि
सरित्सेव्यसेकतेषु उन्नमयत पटकुटीः कूलकाननेष्वालानयत मदमत्तमतंगजान्मद
कंडूलकपोलकषसहेषु सरलसालसर्ज्जोसर्ज्जार्जुनस्कंधेषु दूरमुत्सारयत सैवलासि

नानालकाष्ठकूटकंटकपटलानि। समीकृतविषमभूभागानि सेनापतिप्रमुखमुखरलो
ककलकलमुत्तालमुत्थितमसहमानस्तद्विरमावसरं प्रतिपालयन्नेकांतेन्वतमस्प्रदेशे
ष्याः सरितः स्थूलमुक्ताफलस्तोदधवलवालुकापुलिनष्टष्टएवस्यानूगोष्टीवबंध। अथ
नातिदूरे पुरोऽस्याः सीतरौवलचक्रवालेचरतश्चक्रवाककदंबकस्यमध्येकोस्तुतिप्यपन्न
पक्षःटमुन्नमय्यग्रीवामग्रमनंतपरवंश्चो दूरादुपसर्प्यन्ननुरागिणीं कांचिच्चक्रवाकीं दृष्टि
तवान्धुरातुर्यः चक्रवाकयुवा दृष्टिपथमवातरत्। अपरे चत्वारो राजहंसाः तामेव चक्र
वाकीं कामयमानाः तमापतंतमंतरांतरा निपत्य स्खलयांबभूवुः। तांश्चालोक्य राजा विह
सल्लाहनवर्त्तिनं कृतशीलमावभाषे। वयस्य विलोक्यतामिदमसमंजसममी राजहं
सासचीव्यपि स्वजात्युचितानुचरीषु कथमन्यासक्तामपीमां चक्रवाककामिनीं कामयं

ते। नखत्वेष - - मनंगक्रीडाभूमिरयवा। ७। किमुत कुवलयनेत्राः संति नो नाकनार्यस्त्रिद
शपतिरहिल्यां तापसी यत्सिषेवे। हृदयतृणकुटीरे दह्यमाने स्मराग्ना वुचितमनुचितं वा वेत्ति
कः पंडितोपि। १। एवं विदनि - - - - - - - - त्नकोमलकं वकुहर प्रेखोलनालंकारसुंदरोमं
दमूर्छना विच्छिन्नसरसस्वरस्वरू - - - - - युज्यमानतानिविशेषाभिव्यक्ति सा - स्फ
तिसुभगो गगने गांधारग्रामग्गामीमीतध्वनि - द - लन। ७। ग्रवाच्च चलदलिपटलवी
यमाना हर्षवपरिगतो - - पारिजातमंजरीमकरंदविंदु - - वाहीवायुरथ कौतुकोत्तानिता
ननेन नरपतिनाप्यदृष्टपूतसातकुंभ - गपिसंगप्रभामंडलमध्यवर्त्तिनः प्रधानपुरुषस्या
ग्रेगृहीतजांबूनददीर्घदंडकुंडलाकारवानुन्मिषमंद - मुकुलमालामंडितमौलिरखत
रन्नेवरान्निर्निमेषः सुवेषः पुरुषोवतीर्य वसोति विस्मयविस्फारितविलोचनमवनिपाल

दीप्यमाने स्मराग्नि=

78

मवादीत्॥ निषधेश्वर त्वरितमुत्तिष्ठ गोपयस ज्ञो भव किं न पश्यसि। ५१। अवतरंति घ्नतावी
स्कंधविन्यस्तहस्ताः स्मितमुखकृतिगीते किंनरे दत्तकर्णाः। किमपि सपरिवारं दं भयाद्
भ्रमालव्यजनविधिरधीराः स्वर्गिलोमे पदेवः॥५२॥ अपि च॥ विरचितपरिवेषा स्वाभिरंग
प्रभाभिर्भुवनभरणभारे स्वार्धपुर्यां सपीठः। उरसि परिविलोलद्दीर्घदामान एते यमवरुण
कुवेराः स्वामिनो लोकपालाः॥५३॥ राजानुतपाकर्णसंभ्रमोत्थानवायवेल्लितोत्तरीयांच
लस्खलत्कनककंकणरणत्कारमुखरितमाधायमूर्ध्नि संपुटितपाणिपल्लवयुगलमा
श्चर्यरसरभससमुच्छ्वसमानसर्वांगपुलकः कतिपयपदान्यभिमुखः परिजनेनोच्चा
लितवानपसकलसुरशिरःश्रायचरणरेणुरनेकनाककामिनीकुचकुंभकुंकुममंजरी
मुद्रांकितविपुलवक्षःस्थलीदृश्यमानमहानीलमणिमंडननिभमभ्यर्हतनरावलब्रणः॥

७८

श्रवणाशिखरारोपितप्रत्यग्रपारिजातमंजरीगलद्बहलकिंजल्ककणानुपातेन गायतस्तुंब-
रोः सासूयमास्वाद्यमानगीतरसस्तुषारनिवहरुचिरकिरणोर्मीर्णोन्नकपोलपालिलग्ना
न्तमुद्वहन्ननवरतशचीचुंबनसंक्रांततांबूललांछनायमानाच्छाच हरिचंदननिस्यंदस्कं
धबंधुरस्कंधसंधिरंधक इव हारयष्ट्या स्फालितवक्षःस्थलो विंध्यगिरिरिव सहस्राक्षः।
पन्नगेंद्र इव कुंडलीपातालभुजंगसमानश्च कलिकालशापावतीर्णसरस्वतीगीतप्रवाह
इव मातंगगामी दिशि दिशि विकीर्णकनककपिशांशुरंशुमानिवाविःकृतपद्मरागारुण
प्रभामंडलमंडनः सहलोकपालैर्भगवान्पुरंदरः पूर्वदिग्भागांबरतलादवातरत्। अ
वतीर्य्य च चंद्रांशुसहस्रेणोन्मीलन्नीरजवनानुकारिणा निरूप्य पादयोः पुरः पतित
मष्टांगश्लिष्टभूतलमिममैरावतकुंभकूटास्फालनकर्कशांगुलिना दुंदीतदैत्यदानव

७९

वधूवैधव्यदानदीक्षालामूलस्तंभेनशचीकुचकलशसंस्पर्शसंक्रांतकुंकुमपत्रवल्लीकेन
दक्षिणपाणिना सहेलमुल्लमय्यमूर्ध्नि पदरूपसात्कृत्वा च कुशलप्रश्नालापव्यवहारं शुभं
। कांचनासनमुत्सन्नमणिमयूखमंजरीजालजटिलमवनिभुजा स्वहस्तोपनीतमध्यास्
ते स्म। उपविष्टेषु च यथोचितमासनमासनेषु यमवरुणकुवेरप्रमुखेषु देवेषु क्रमे
ण कृतोचिताचारः पृथ्वीपृष्ठ एव विनयान्निबद्धनिषधेश्वरः पुरंदरमवादीत्। दिष्
ट्या दिवौकसां नाथ जातो युष्मत्समागमात्। आकल्पं कीर्त्तनीयानोऽभ्युदयसामग्रीभा
जनं ।१। अपि च। इक्ष्वाकुलन्युगशातानितपश्चरित्वा वांछति संगमसुखं नुनयापि येषां मे
वामनुग्रहकृतोऽस्वयमेत्य मेऽद्य युष्माकमादिशत किंप्रियमाचरामि।२। इति प्रकाशित

७९

प्रश्रयालापे पार्थिवपुंगवे पुरंदरोदरदलितकुंदकलिकाकांतदंतद्युतिताधरदरमीषद्धि

हस्य लीलावलितकंधरः कुबेरमुखमवलोकयांचकार। सोपि निषधेश्वरस्मरूयतामस्मदाग
मनकारणमस्ति विदर्भाधिपतेर्भीमभूमिपालस्य सुतासुतारनयननिर्जितेंदीवरावरा
र्थिनी निजकांतितिरस्कृतत्रिदिवनारीरूपसंपत्तिः कुंददंती दमयंती नाम तस्याश्च चंप
कदलावदातदेहायाः किल स्वयंवरमहोत्सवः। सांप्रतं प्रस्तुत इति नारदादधिगम्य वयम
पि विदर्भाधिपतिपुरं प्रस्थिताः किं तु लघयति पुरुषं स्वमुखेनार्थिभावो। यतस्त्वमागत्य विद
मयंती किं ब्रूमो वयमिंद्राद्यो लोकपालास्त्वामर्थयामः। इत्थमस्मदृशं मद्विधेषु स्पृहणीय
रूपासि। किं नोत्सुकयसीत्यनुचितमपरिचितेषु चाटुचातुर्यमजरसः खल्वमरा वयमि
ति ग्राम्यः। स्वप्रशंसाप्रक्रमः। प्रागनुहितान्याणामपि लोकपालानामाधिपत्यमस्मत्संगमा
दिति महत्। प्रागल्भ्यमलोभनमल्पायुषो मानुषाः। तदस्माकं देवानां मध्ये कंचिद्वृणुष्वेति

८०

पापीयः परदोषोदाहरणद्वारेणाभ्यर्थ्यनमतो देशकालकार्य्योक्तिकुशलस्त्वमुच्यसे। ग
च्छाग्रे भव हूतो देवानामशेषविशेषोक्तिकोविद किमन्यदिह शिक्ष्यसे। तैस्तैरुपायै
स्ताभिस्ताभिः कलाभिस्तैस्तैः अलोभनप्रकारैः क्रियतां देवकार्य्यमार्य्येणाप्रायः प
रोपकारकरणार्थमेव जन्म च जीवितं च न भवंतमस्मदनुभावा दन्यः कोपि कन्यांतःपुरे
रहस्यपि वर्त्तमानं विदमेभ्यरस्तुतामुपसर्पंतमुपलक्षिष्यत इत्यभिधाय व्यरंसीत्। न
लोऽप्येतदाकर्ण्य तदिदं संकटमितो व्याघ्र इतो दुस्तटी इतो दवाग्निरितो दस्युव इतो दु
ष्टदंदशूक इतोऽन्धकूप इति न्यायादितः कर्णताकृष्ट शरासनो मन्मथप्रहारी। प्रहर
ति मकरध्वज इ[illegible]तश्चायमेतेषाम लंघनीयमादेशस्तन्न जानीमः। किमत्रोत्तरमे
कत्रार्थस्माकं भवता च प्रवृत्तिरिति प्रणयप्रार्थनाभंगकारिणी विहितविनया प्रतिकू

८०

लोक्तिरभिहितोस्मि दूतोक्तीनामिति शाठ्यमसमर्थोस्मिन् संदिग्धक्रियाकारितायामित्याशाले
घनमात्रालंघनेनैव सेतुबंधनमिव स्खलयति। अपि च श्रोतःबंदमुखदर्शनमिव वर्द्धयत्खल
द्भीरजः स्वलाभिगमनमिव हरत्यातुरिसनेकविधमवधार्य न नाम दुरधिगमा। केपि प्र
दार्थास्तत्रभवतामशेषजगदीश्वराणां न च न ज्ञानीयममाविप्रसिद्धमध्यवसायमेवं स्थिते
प्येवं वः। करोम्यादेशमादिष्टपरामर्शो न श्रेयानादेशकारिणः किंतु वलीयान्परतो विधिः।
प्रमाणमभिधाय भक्त्या च भयेन देवानां दोसादेशं समर्पितवान्। स्थित्वा च किंचित्तदाण
मुचितालापलीलया कृत्वाप्य कांचिदन्योन्यप्रस्तुतप्रियव्यवहारान् दृच्छ्या यथागतं गते
स्वपतेषु निषधेश्वरश्चिरं चिंतयांचकार। तदिदमनुच्छ्वासविरामं मरणममोहं मूर्छन
मरोगमंगव्यपनमशल्यप्रवेशमंतःशूलमप्रतिकार्योऽनिद्राविघातः। किमन्यत्तस्यामाक

र्शितानुरागायां यन्मयाघ्यदीर्घदौर्जन्यदोहदिना देवेनाकस्मिकमौत्सुक्यानुरागव्यवसा
यबंधमध्यवसितं। कर्त्तुमिदानीं किमत्र श्रेयो यस्मादनुपयोगं गमनमस्या ख्यं निवर्त्त
नमपार्थकमासनमसाधीयानध्यवसाय इति चिंताकुलेन लेभयान्स्वकीभूमेष्वासन्न
वर्त्तिषु परिजनेषु प्रणयात्प्रावरणप्रांतप्रच्छादितवदनमागं किमप्यासन्नमुपस्पृ
ष्टनैस्तत्कालयोग्यालापैः शीलयन् शीलस्तेः। अकृतशीलो नलमावभाषे। दिवजानामि
देवस्यदेहं दहनइव दारुदहति दारुणो दौत्यचिंताभारः। को नाम सामान्योपि स्वयमभि
लषितेऽर्थे दूतत्वदासभावमंगीकुर्यात्। विशेषतोऽनुरागिण्यंगनाजनेतथापि किं न
जानाति देवो यथा याचको ब्राह्मण इव निर्वेदः। कस्य संतोषाय विषवैद्य इव विषादः। सं

देहकारी शरीरस्य भीमाभिमन्युनिरुद्धं कुरुबलमिव मनो महान्तं संतापमनुभवेत् । तदलमनेन
वातूलीभ्रमेणैव मीलयताचक्षुरुद्वेगेन किंचिद्देवेन न कृतं । अमृतमथनावसरे सुरासुर
करपरिवर्त्यमानमंदरमथ्यमाननिर्घोषबधिरितसमस्तरोदकंदराद्दिवापि दूरोच्छलित
दुग्धकूपारासारतारकितनभसः समुत्पन्नानेककौस्तुभादिवस्तुविस्ताराज्जनितज
गदाह्लादस्मरजननीहस्तास्थिततरुणारविंदा देवी देदीप्यमानपुण्यलक्ष्मा लक्ष्मीः । यस्याः
सर्वांगलावण्यमधुविकचलोचनचषकैरापीयपीयूषजुषामदनमदपरवशाः परस्पर
मेवेर्ष्यंतश्चक्रुश्चक्रपाणिना समं संगरमथ सा सर्वानप्येतरांतरापततस्तामुल्लंघ्य मंदरगि
रिशिखरशातकुंभनिकषोपलायितवाहोर्भगवतस्त्रिविष्टपस्वेपीयः कंठे वैकुंठस्य स्वयंवर
कुसुममालामेवं सापि कदाचिच्चंपककलिकाकलापगौरांगी रागिणी त्वयि वंचयिष्यति ।

82

देवान्वंचितोपतः। एवं मात्म मुखमंडल श्रिया राशी तिरस्कृतो मदनः सौभाग्येनास हत्स्व
हत्तायाश्च किम वगुं वनेन विधेरि वक्ष्याम्यकं वाम चिंत्यानि च चरितानि भवंति। किमनुस्मरं
ति देवो दिवि विस्मृत मर्त्यसारं स्वर्गलोकादवतीर्य पुरागीतं गंधर्वगायनैर्गीतगोष्ठीस्थित
स्याग्रे युगलमिदमार्य्ययोर्दर्वस्य कुचिद्रविकार्यीरंभे कल्पः कल्पाणभाजनं भवति। न
नु पुनरधिक विषादानंदी कृत पौरुषः पुरुषः। अपहस्तितांतरायान पानुरक्ती कृता
न्यासादयतः। विधिरपि विभेति तस्मान्निरतिशयं साहसं यस्य। एवमनेकधा प्र
कृत प्रमाण पुरुषाख्यान प्रबंध प्रक्रमेणाति क्रांते ऽह्नि दिवसे मंगलोत्कार इव
वृथित तार्थ चिन्तै स्तर्जन ॐकार इवांतरायाणामोंकार इवोत्साहस्फूर्तेः पुण्याह ध्व
निरिव हृदय प्रमादप्रासादस्य पुनर्नवीकृतानुरागस्तं भोत्तंभनस्य नरपतेः शिक्षा

८२

यङ्क्तिं कृतशीलेनावर्जितमिममेवार्थं समर्थयन्निव मध्याह्नशंखध्वनिः। राजानुत-
माकर्ण्य विसर्जितपरिजनस्तत्रैव पुलिनमध्ये मध्याह्नसमयसमुचितव्यापारमकरो-
त्। अनंतरमतिक्रांते शुकेषु चिन्तु त्तत्तै शुगगनमध्यतलाद्विलंबमाने मनाग्मार्त्तंडमं-
डले चंडवात्याहतशुष्कपत्रमिव दंडभ्रांतप्रचलितकुलालचक्रमिव तेन पुरंदराद्देशा-
भ्रमेण भ्रांतमात्मनो मनः काप्येकांतकमनीयनर्मदाप्रदेशादर्शनविनोदेन स्वस्थीकर्तु-
मिच्छन्नेच्छानुकूलकतिपयाप्तपरिजनपरिवृतः। कृतशीलस्कंधावष्टंभविहारी विहा-
यदूरमिवसचिरसन्निवेशामितस्ततस्तरुणतमालमंडपमंडलितमयूरहारिणा चलच्च-
कोरचक्रवालयितेन स्नानागततापसपदपंक्तिखचितदूर्वांकुरेणापसरत्पयःपूरतरं-
गितवालवालुकेन पुलिनप्रांतेन प्राचीं दिशिमयासीत्। तत्र च चटुलचंचरीककुला-

83

कुलितवीरुधां तलेष्वाविचरन्तोऽपरसातलविनिर्गताः। पन्नगांगना इव नागमदहारिण्यस्तमाल-
कंदलीकोमलांगयष्टयः। श्रोणीभारालसगमनास्त्रिवलीतरंगिततनुमध्यलतिकाः काश्चि-
त्केवकंदलावलंबितमातंगमौक्तिकलताः स्फुरन्नत्नवलयाः कलापवाराश्रयः इव कृत-
क्रीडाशरीरपरिग्रहाः। काश्चिद्द्रुमयस्त्रवणावसक्तदंतिदत्तपत्रभावबलितमुखमंडलाः
सुरसरित्सलिलसंवलितकालिंदीजलदेवता इव नर्मदया मंत्रिताः। काश्चित्सरिधानीकृत
रक्तपल्लवास्तवकोल्लवल्लेखामेखला मलदंडुवाहपंक्तय इवाविंध्यतटधातुवंधिन्यः। काश्चिन्न-
मातंग— —मंडनमिलन्मधुकरकरालिताः सकलनीलोत्पलवनलक्ष्म्य इवान्यजनत॥ श्रा-
यो ष्मामहानदीमवसरंत्यः। काश्चिद्दन्तोहिताशोकगुच्छमसत्त्वकक्षतकर्णावितंसोत्तंसा विशे-
पुरपुरंध्रय इवाहरणानलज्वालाकुलितशिरसो धूमधर्मिन्मलाः सलिलमनुसरंत्यः।

८३

क्वचित्स्खलितलीलागतैरनुगम्यमानाः सरीरवंश्यो जनरोलस्थलादिदेवताद्वतीर्थावगाहना
नुरागिण्यः। क्वचिज्जराजर्जरवरकंचुकिकरावलंबलीलागामिन्यः स्फुरदिंद्रनीलशिलापु
त्रिकाइवेंद्रजालिकैः संचार्यमाणाः कुसुमांजनिकाः कुसुमकांतयः। किंचिच्चिपिटनासाः। कुंत
कांतदंतपंक्तयो मायूरपिच्छगुच्छावनद्धबर्बरकबरीकलापाश्च लद्धलयमुखरकरतलोत्ताल
तालकारंभरमणीयरसिकरासकक्रीडानिर्भराः। कादंबमधुपानमदघूर्णितदृशोदृष्टिपथमवत
रत्परांक्रमशोनागतास्तत्रैणकिरातकामिन्यः। ततश्च ताः सद्धममुक्ताफलधवलवालुकापुलि
नप्रदेशलब्धपरभागाः स्वैरं स्वैरमनुच्चचरणचलनक्रमक्रेंकारितनूपुररवाकृष्टकलहंसकुल
मनाकुलकलगीततरंगासन्नरंगितकुरंगमनेकभावमुपविश्यमनुभूयतीरविहारसुखमनंतरम
कृरजलचरमवेगवहत्सलिलमुत्फुल्लविविधविकसितांबुजजातिजीवितजीवंजीवकमुत्कृ

84

जितकुररमाररसितसारससमुन्मदहंसिहंसावर्त्तसमुरः अमालोच्छदकरमणीयं हृदमवातरन्ल
वतीर्यवताः काश्चित्स्खलगण्वतिपुरं भ्रमयइवोर्मीलो विषगंडूषाः। काश्चिज्झात्तसभ्रमदइवर
कोत्पलाकृष्टिव्यसनिन्यः। काश्चिद्गोपांगनाइव गृहीतपुंडरीकाण्डाः। काश्चित्कार्त्तिकेयसु
त्राकृय इव विश्लेषितक्रौंचाकाः अकुलसेनाइव धार्त्तराष्ट्रशकुनिमार्गेणानुधावमानाः। का
श्चिज्जात्रय इव विघटितचक्रवाकमिथुनाः। काश्चिद्वैकोरांगनाइव चंचूकृतदीर्घकमला
नालैः शशधरकरनिर्मलस्वाञ्जलमास्वादयंत्यः। काश्चित्करिण्य इव सरसविषाग्राणि
ग्रसमानाः। काश्चिज्जलयंत्रपुत्रिका इव संपुटितमुखपाणिपल्लवयुगलाग्रं धौन्मुक्तस ८४
स्नवारिधाराः। काश्चिद्भीरुभार्या इव प्रियवारितरणाः ८ स्तनगंडशैलशिखराः स्फालनोल्ला
लत्तरंगांतरतरत्तरुणतामरसरससमुरभिसलिलमवगाहमानाः विरंचिक्रीडुरवनिपति

रपि विस्मयविस्तृतनिमेषोन्मेषनयनस्ताभिरमवलोक्य चिंतयांचकार ।७। जातिर्यौवन
तत्र रूपरचनानेत्रोत्सवारंभिणी रूपश्रीरपि यत्र तत्र सुलभैः श्लाघ्यो भजन्मोदयः । इत्येक
कस्य समस्तसुंदरगुणग्रवेषमप्यस्पतो धातस्तात दृश्यानमस्य भवतः स्पृहि क्रमोदयंतां । त
था हि । ग्रीवालंबितपद्मनाललतिकाः कर्णावतंसस्फुरत्प्रत्यग्रोन्मिषितासितोत्पलदलैः संदि
ग्धनेत्रवधूयाः । कस्यैता जलदेवता इव कुचप्राग्भारभग्नोर्मयः स्नानासक्तपुलिंदराजबा
लिताः कुर्वंति नो कं मनः ।९। अपि च । एतस्याः करिकुंभसंनिभकुचप्राग्भारश्लेषलुब्धवन्ना
गुंजागर्भगजेंद्रमौक्तिकसरश्रेणीमनोहारिणि । दूराद्दस्यतरंगएषपतितो वेगाद्विलीनः कु
रंको वान्यापि विलीयते न सरसः सीमंतिनीसंगमे । इयं तु निजप्रियमुखवश्यालाहलबेणाधु
नंदं तुजे । दश्या धरणेय भंगोणासील्का रमकरोन्न दुः ।१०। अनयापि । अविरतमिदमंभः स्व

85

च्छयो च्छालयं स्मावि कचकमलकांतोत्तान हस्तद्वयेन। परिकलितद्वार्थः कामबाण
तिविघ्नः। सलिलनिवृत्तौ विवालस्यली लामुत्साय। अस्याश्चकर्णमूले विनयेन्दुगु
णे स्मासि पल्लव हँतो पिहवेन एषचन्द्र पदयुवा हरिणास्याः। चुंवितप्रियद्वास्यसरो
जं भ्रमकरं मकरंदिनी। कमलिनी मलिनीकृता। तरलपंतमवेत्स महामयाकुदतरला
रितस्वरितैः पदैः॥२१॥ छएताभ्र। मंदायते दिनमिदं मदनो विसज्जास्त्र लिंनगच्छतम
हामितिपद्मिनीभिः। मीलत्सरोजगजभृंगरुतैरिवोक्ताः स्मात्मा सनैरनुसरंति त
टं तरुलताः। एवमनेकविधविलासासक्तसत्वरसुंदरीदर्शनात्प्रत्यु पुलकितो विविध
वितर्ककारिणि एकनिमग्नजरत्करेणुकायमाननिष्पंदहस्तितलाल्मुत्सल्लया ८५
मनाकुमर्दन्तमप्यत्य यया धीरतया च स्पृहयान विचिकित्सया च जिह्मतया च हास

५५

याञ्च समकालमाकुलितहृदये संकीर्णे भावस्मा जिराजि निराजीवन विराजिते तस्मिन्नमि
दीर्घ्रदे सलिलक्रीडासुखमतिचिरमनुभूयतीरमुविसिव्यसितसेकतस्थली मलंकुर्वाणा
सुचरितासु सवरराजसुन्दरी सुभ्रात शीलस्त्रिंतितवान्। उन्मादयौवनमिदं सवस्तांगनानां देवी
प्यपंनवववयाकमनीयकोतिः रेवातटं चलचकोरमयूरहारि किं स्यान्नवे त्रिजयिनीच
मनोभवाज्ञाः। तथाहि॥ विकल्पयति कलाकुशलं हरंन्सतिस्तुचिंषड्तिं विडंबयति।
धारयति धीरपुरुषं तलेनमकरध्वजो देवः। पञ्चापिच। मध्यात्रिवलीत्रिपथ्यपीवर
कुचचक्रेव चपलदृशां। स्खलयति मदनपिशाचः पुरुषं हिमनागपिस्खलितं। तदस्माभ
स्तत्र रसानुभवेनैव प्रभूणां मतयो निवर्त्यन्ते। निषिद्धनिषेध वर्णान्नप्रतिकूलतया
सर्वधारयन्नवनिपतिरवादीत्। देवरमणीयः। खल्वयं प्रदेशास्तत्रासत्र। प्रागा

86

स्यंतिमन्दवो मन्दिता रविंदनिष्यंदमंदमकरंदकणाक्तिरंतः। एते किरातवनितास्तनगंडशै-
लसंघट्टजर्जरजवाः सरितः समीराः॥ एताश्च। उपनदि पुलिने पुलिंदवध्वः स्तनपरिणा-
हविनिर्जितेभकुंभाः। शिथिलित सलिलाः ईकेरा वंधाः किमपि मनोभव वैभवं वहंति
॥ इतश्चावलोकयतु देवः। सरसिजमकरंदमामोदमत्तालिंगीतश्रवणसुखनिमीलच्चक्षु-
षः किंचिद्दते। अपि द्विसमग्रोपं निश्चलांगाः कुरंगाः। पुलिनभुवि विहारहारवंध्याव-
संति। इतोपि। प्रशान्तातपवारणानि नलिनीपत्राणि पर्यंकिका दोलांदोलनस्नेहदो-
पि विचलद्वीचीचयैः स्पर्यते आहारो विसपल्लवाः पुलिनभूलीलाविहारास्पदं रेवा-
वारिणि राजहंसशिशवः स्निह्यंति धन्याः सुखं। इहापि चिरविरचित चाटुश्चरेखायमाण
प्रथमरसविप्रागल्भ्यास लीलाप्येणान। इह रमयति हंसी राजहंसो रिरंसुः पुलकयति

८६

चंचूकोटिकंडूयनेन। अपि च। इहैव रतिचकोरः कोरकं पंकजानामिह चलति दलिचक्राञ्चक्रवा
कोविमेति। इह रमयति हंसी जीवजीवकोजीविते शामिह वहति विकारं हारिहारीतिकोपि॥
एवममसौ निषधेश्वरः श्वेतशीलेन प्रवृत्तः सर्वमपरस्मणीयप्रदेशांतरदर्शनव्याजेनांत
रितशबरसुंदरीदिदृक्षाग्रहो गृहान्प्रति प्रस्थितः। चिंतितवांश्च। कथं नु सा दमयंती पुरं
दरप्रमुखेषु लोकपालेषु स्वर्गिषु मया मनुष्यजन्मना लब्धव्येति निवारयिष्यंति च तां च
खलु बांधवाः। दिव्यसंबंधार्थिनः तत्किमिह शरणमिति विमुक्तदीर्घनिस्सहनिःश्वासमह
श्चिंतयति। राजनि राजन्तरामाजनः प्रश्रयेव वारितः सुतरां प्रवर्त्तते। नालमस्य दीर्घमनुर
क्तस्य जायते। प्रारागो नालीकाभिभिन्नेव शोस्यहीयते किं चान्यदन्यपरिग्रहवर्त्तिनीनाम
पि स्त्रीणामन्यत्रापि रागाग्रहो भवति। यतः। परस्परूपवत्कृणपरिग्रहे विप्रतीचीयं मयि रागि

ष्णी भविष्यतीत्येवमिमामाश्वासयंतिव भगवानतितुङ्गतरुशिखरालीकारैः पतनभयादि
वालंबमानः शनैर्गगनतलादवतीर्य प्रतीचीं दिशमयासीत्। अथैवं ततः प्रसारितकरेण गि
णिरक्तयापरिमुक्ते तु पश्चिमककुभांभोजिनीजीवितेश्वरे। इव बहिं विहितो दयाहमस्त
हृत्तत्त्वां विहायाधुना यस्मामस्तमुपैतीति तां कथमयं रागी जघन्यामगात्। इत्येवं विगतांशु
के दिनपतौ याते दिशि पश्चिमामीर्ष्यादोषविषादिनीव तमसा प्राचीककुब्लिप्यते। वि
श्लेषाकुलचक्रवाकमिथुने रुत्याउमाक्रंदिते कारुण्यादिव मीलितासु नलिनीष्वस्त
च मित्रे गते शोकेनेव दिगंगनाभिरभितः श्यामायमानैर्मुखैर्निःश्वासानलधूमवर्त्ति
यइवोज्झितोस्तमोराजयः। तथाविधे च वेलाव्यतिकरे चरान्तः संध्यावसरमावेदयितु
मासन्नविहारिलीलाकिंनरमिथुनमिदमगायत्। रक्तेनाक्तं विनिहितमधोवक्रमेत

६७

त्।कपालं।तारामुद्राः किमु कलयता कालकापालिकेन संध्यावध्वाः किमु विलुवताकौंक
मीद्राक्षिरेव दंकौ कुव ज्जायति जलधावर्द्धमग्ना किं विंवा। अपक्रमेण गगनमंदाकिनीती
रतापसेविकीर्णेषु।संध्यार्थांजलिजलविंदुबुदुदेष्विव किंचिदुन्मीलयत्सु विरलतरता
रकस्तेवकेषु।वासरविरामवादितवाद्येषु।अमरसदनेषु।दह्यमानवहलधूपधूममं
जरीष्विव वियति विहरंतीषु स्वपत्यतन्त्रिकुलकोलाहलेन वासार्थिश्रांतागताध्वगत्याग
तालापमिव कुर्वाणासु वनराजिषु।अन्यत्र परिभ्रमणपरिहारार्थमिव पद्मिनीनां को
शपानमाचरत्सु चंचलचंचरीकेषु।रसुत्सवोत्साहावेशमहामंत्रोत्तरेष्विव मरूपमाण
षु।सरित्कूलकुलायनिलीनजलकुक्कुटकुहरितेषु।रामायणव्यतिकरेष्विव मंदोदरी
सहस्तप्रवोधितोत्सिक्तदशाननेषु।संध्याप्रदीपेषु जातेजरत्कुंभकारकुर्कुटकुटुंब

८४

प्रतापि च्छ च्छायेमना क्रमोनुविद्धे संध्यारागे रजाविषाद विस्मृतमाध्यान्हिकः। परिज
नानुबंधात्संध्योपवंदे। ततश्चारजनिमवनिनाथं सांध्यकर्मावसाने। हरचरणसरो।
जद्वंद्वसेवां निधाय। मन्दकलितविपंचीपंचमश्राव्यगीतश्रवणसुखविनोदेः सतां सततस्मि
न्नेनैषीत्॥ ॥ ६॥ इति श्रीत्रिविक्रमभट्टविरचितायां दमयंतीकथायां पंचम उच्छ्वासः॥
५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

८८

॥ अथ द्विजजनकाथविकीर्णैसंध्याजलिजलैरिव क्षाल्यमाने मनाग्विमलतां व्रजति तिमिरम
लिनेंवरे मालाकारेणेव प्रभातप्रभोज्झ्देनावचीयमानेषु गगनपुष्पवाटिकुसुमेषु। नक्षत्रेषु
निद्राप्रहारझंकारइवोत्थिते प्रभातभेरी शंखध्वनौ नरपतेः प्रबोधार्थमदूरे वैतालिकः प
पाठ। उदयगिरिगतायां प्राकूप्रभापांडुतायामनुसरति निशीथे शृंगमस्ताचलस्य जयति
किमपि तेजः सांप्रतं व्योममध्ये सलिलमिव विभिन्नं जाह्नवं यामुनं च।१। पातस्त्वस्ताचलम
धकारपटले जाते रुणस्योदयेतापिच्छच्छदपद्मरागमहसो मध्ये ककुप्नागयोः। अंतर्वि
ष्णुविरंचयोरिव मनाक्लिंगोद्भवप्रीतिकृत् तेजः पांडु च पिंजरं च किमपि रूपामंचतदोऽवता
त्।२। अनंतरमुत्तिष्ठतोत्तिष्ठतः। आनपते गजवाजिवेगसरी। संजो॰जयत ज्ञाकपानि। वेष्यत
पटकुटी। मुकुलयित मंडपिका। कांडपटानुन्मूलयत। कीलकानुद्धरत। वेगाद्धहनीयमांडं

८९

भारयत। करमकलमानुत्क्षिपत। दीर्णोन्नकानुच्चारितं सरितं अपसरत। पुरतः कुरुत सं
चारसह्मार्गमित्यनेकविधप्रयाणाकुललोककोलाहले समुच्छलति। नदत्सु प्रयाणवा
दित्रेषु। समुच्छ्रायन रपतिराव न्नपकश्रेणे चावसाने नर्मदांभोभिषेकक्षतततनुरबंध्यसं
ध्याविधिरधिकृत्य भगवंतमुदयगिरिशिरःशिखरभाजं भास्कररश्मिं श्लोकमपठत्।
जयत्यंभोजिनीबंधु[illegible]र्वंधूकारुणरश्मिकः। वैद्रुमो वाप्सरारंभकुंभः प्रह्नवतानिव। १।
अभ्यर्च्य च पंचोपचारैः सुरासुरगुरुं गौरीपतिं नमस्यि यस्य भगवतो नारायणस्यापि बां
छितार्थसिद्ध्ये स्तुतिमकरोत्। ध। जयत्युदधितनिर्मितस्मरविलोललक्ष्मीचलक्विलास
रसमंथरस्फुटकटाक्षलक्षीकृतः। अमंदरयमंदरभ्रमणनिघृष्टहेमांगदः मुरारिवधनाट
कप्रथमसूत्रधारो हरिः। २। जयत्यमलकौस्तुभद्युतिविराजितोरुस्थलः सहेलहतदा

८९

नवोनवतमालनीलद्युतिः॥विनम्रसुरमस्तकच्युतविकासिपुष्पावली॥विकीर्णमधुरीक२
रस्नपितपादपीठो हरिः।२।जयसुंदरनिःसरद्दरसरोजपीठीलुठच्चतुर्मुखमुखावली
विहितरम्यसामस्तुतिः।अलंघ्यमहिमावधिर्मधुवधूविलासांतरज्जगत्त्रितयसंभवो
भवभयापहारी हरिः।३।जयत्वसुरसुंदरीनयनवारिसंवर्द्धितप्रतापतरुरुच्चसत्तरु
णकेलिकंदर्परविः।वलत्कनककेतकीकुसुमपत्रपीतांबरः सुराधिपनमस्कृतः सकल२
लोकनाथो हरिः।४।जयत्वखिललोकजिन्नरककालकेतूद्गमो मदांधदनुजाकंधरद्विर
दुष्टपंचाननः॥हरिण्यकशिपुप्रियामुखसरोजकोचंद्रोदयः सुरेंद्ररिपुसिंहिकासुतशि
रःकुठारो हरिः।५।जयत्वमरसारथिर्मदनततलक्ष्मीलसत्पयोधरयुगलस्थलीसरस
चंदनस्यासकः।अचिंत्यगुणविस्तरः सकलकेलिशिक्षांगनाकपोलफलकोल्लसत्ति

९०

लकहारकारी हरिः ॥६॥ जय त्वमसमसाहसः सकललोकप्रणोकान्तकृतसहस्रकरभासुर
स्फुरितचारुचक्रायुधः ॥ विहंगपतिवाहनेनकलुषकंदनिर्मूलनः समस्तभुवनावली
भवनशिल्पकारी हरिः ॥७॥ जय त्वममलभावनावनतलोककल्पद्रुमः पुरंदरपुरःसर
त्रिदशवृंदचिंतामणिः ॥ अरातिकुलकंदलीवनविनाशदावानलः समस्तमुनिमानव
सभवरराजहंसो हरिः ॥८॥ एवमभिवंद्यते वताः समारुह्य विजयवारुणेंद्रस्कंधमग्र
तःप्रधाविताऽनेककरितुरगगजपरिजनः पुरः पुरोधसा निर्वर्त्तितमहान्नदीयागे युगसहस्र
परिवर्त्तवृत्तांतसाक्षिणीमनवरतनपस्यद्भुसार्षप्रतिष्ठितशिवलिंगरूपधरोधसमनेकसु
रसिद्धसुंदरीसेवितनीरसंकेतलतामंडपामनवरतमज्जद्वनगजमदामोदसुरभिततरंगा
मपरसागरराजमहिषीममरमार्कंडेयतपःसिद्धिसर्वीसमुत्तीर्य भगवतीमकलकन्यामुत

९०

फुल्ल पल्लवितां कोरकासक्ताक्रीसरलसालसर्ज्जार्जुननिंबकदंबजंबूस्तंबोदुंबरखदिरकरं
जांजनशोभांजनप्रायैस्तरुभिराकीर्णमभिमतं मतंगजानामनुभूतसारंसारंगैः शिशिरतरं
तरंगानिलैः स्वर्णवनसमं समंजरीकैर्लताजालकैरुल्लसद्धानर्मदातीरं वुल्पारण्यमगतो गग
नवीथीमिव सिंहराशिराजिनामुत्सन्नतया तं ग्रामुत्थितवृश्चिका माविर्भूतसाद्दरोहिणी मू
लां च छंदो जातिमिव समाईतविक्रीडितमनोहरां हारिहरिणीमंदाक्रांतामनवरतवसंततिलकोज्ज्वलितामतिविचित्रचंपकमालां शीतामिव वज्रकोटराविलत्वृत्तामुल्लसत्कुशलवां
चंचलिकामिव संचरद्धिद्युल्पंचाननविभीषणां चापसपुष्पकामकोडाडंबरितमेघनादां चंगीत
विद्यामतानवषड्घनसुषिरवंशखनमनोहरामनेकतालमेघनिषादमध्यमगान्मयु
तां चित्रविद्यामिवानेककंदकरत्नास्थानकेविषमामुत्खातासागततापसां चकलियुग

९१

शिरःस्थितिमिव महाव्रतिकांतः पातिभिः कालमुखैर्बानरैः संकुलामनेकधा भिन्नश्रोत्रसंचाका
पालिकत्वट्वांगयष्टिमिव लंमु जोपकं वलग्नां मायाभिवष्टं वराधिष्ठितां मरुभूमिमिव करीरैः
केसरिश्रमसवैरसंचारामतिचारुचंदनैः कृतगोरोचनाविच्छेथकेरल्लितदूर्वाबाहिमिरारब्ध
मंगलाचारैरिवतरुणस्पर्शैरलंकृतां विविधव्याधानत्विंध्यादवीमवगाहमानो मेघवद्भ
मिघुनयुगास्मधनुषः सकुंभकन्यानेकत्वराशीभूतान् गिरिग्रामपामरलोकानालोकय
न्नियंगगनवीथीविचित्रखंडिमंडितां सरित्तीरभूमिरि[illegible]यं शारिदिव वजतरंगोपशो
भितां गोष्ठवत्तिरियं च नकृत्तमध्यगतापिनविष्णुलोतरूपंक्तिरियं पुण्यवत्साभिन्न हृष्टितोस
र्शावीरुद्दियं सन्निहितमधुदानवापि हरिप्रियावं राजालिरियं कृतमातंगसंगापि नपरित्य
ता द्विजैः सल्लकीसंततिरिमेवकेचित्सशाखंडिनो महाकूपदाः । केपिविच्छिन्नकीचकवंशा

६१

वृकोदराः केचित्सपुंडरीकाद्याः पांडुसंतानकाः। केप्युद्धृतभुवो महावराहाः। केपरूक्षसुरभिश्री
दुमावलिहरिकराकृष्टपन्नगनेत्राः। स्फुरन्माणिभित्तयो मंदरागाः केपि सस्याणेवो दुर्गाश्रयाः
स्वपमाणगजवदनचीत्काराः सगुहाः कैलाशकूटायमानाः सेव्याः सखेलत्वमीविंध्यस्कंधसंधि-
सानवद्यतिमंत्रिसूनुनाक्षतशीलेन सहविदितविदग्धालापः कयापि वेलया कमप्यध्यानमति
क्रम्य क्रीडापर्वतपरिमितपतन्निर्निर्झरजलतुषारसमूर्मिजनहरितपादपपुष्पपरिमलमिलन्मधुकरझं
कारहारिणि रमणमणिसवरमिथुनसंमर्दमृदितानंतमृदुशाद्वले जलस्थलीप्रदेशेगत्वा तत्र सेनिका
मुकंपयाप्रयाणविच्छेदमकरोत्। ते स्तेष्विरं तत्र वासरव्यापारे रहः शेषसहिता मतिवासतां नि
श्रांसमनंतरमस्निग्धपतत्पतंगपादिपक्षावधूननपवनैरि[illegible]मानीयमानेषु गगने चलखरचर्चाप्रकारपां
डुपुष्पपुंजकेषु नक्तंचरेषु स्वविरहोत्पन्नतमः कलंककलुषितानि मनाकुंकुमपंकपिंजरैः करैः प

९२

रामचन्द्रप्रसादप्रतिदिननाथेदिङ्मुखोनिपुनः पूर्वक्रमेण अस्थानमकरोत् । एवमपसरन्मार्गो
न्मार्गोन्नीवारीणां रसहंसनिनदानदान् सकरेणुरेणुस्थलमाच्छादितरविकरालि दीर्घ
तरुशिखराणि लंघयन् । मुनीरागान् गिरिगहनग्रामांस्तपस्विनश्रमानयन्नेकदा नातिदूरइ
वोत्कण्ठकाद्वकदम्बकदम्बकचुम्बमानोम्बुजराजिरजोरंजितां मसिसरितितीरतरुतलोपविष्टमे
कमधुव्रतानमध्वनीनामिमं चाटुश्लोकयुगलमतिमधुरगीततरंगितगरंगितोत्तरंगायं
तमश्रौषीत् । नववस्तुहृदनुमुक्तमंजीफलः कामकेलिजनयति वनितानां कुंकुमालोहितानि ॥
भ्रमयति सचूतमूलमेखलाम्भूषितासज्जोनयति वनितानां कुंकुमालोहितानां । १ । अपिचात
नोभयेनन्तपपरपजनोवनेषु कांत्याजितस्मरतिरोहितवानरीणां । एणाखाम्रगञ्चपल्लवप
गिरेरुपत्यकांत्याजितः स्मरतिरोहितवानरीणां । २ । अहोनुखल्वयमनल्पप्रशस्तीय संस्का

८२

रामृतसंपर्कपल्लवितमत्तांकुरः कोपि कुत्रालः काव्यवक्रोक्तिषु । पथिकसुवायोग्यः सीमापरा
सेसवधारयति राजनि ससंभ्रमं समुत्थाय पश्चिमत्वाच्चतुरः सर्पाग्र्यः सप्रणाममिमं श्लोकमवागी
त्वा वेधा वेदनया म्लिष्टोगो विदोपि गतान्वितः । शंभुः स्मलीविषादीव देवके नोपमीयते ।। राज
ज्ञातु तदाकर्ण्य क्षणमात्रहोपरोधविस्मयहर्षरसैः समकालमापल्लावितमनाः सप्रसमुत्फुल्ल
यादृशा ततो मुग्धस्मितार्थेणातद्गुसर्वाणीणभूषणप्रदानेन तमभ्यर्च्य पार्थक पार्थकेयमुत्तुं
गकल्लोलदोलाधिरूढा मुग्धचंचूत्क्षिप्तमृणालवलयाः । उत्कूजतः कलहंसाननृत्तमृग्गि
णः प्रवर्त्तितब्रह्मयज्ञोज्जारमुखरमुखांस्तीरतापसान्निवर्त्तिदिवमारोपयितुमुद्वहंती सरित्तातक्
णतरुतलमलंकुर्वाणः प्रसन्नसरस्वतीकः । कष्मभवाणिति सप्रणायमपृच्छत् । सोपि ससम्भ्रम
रया - - - की चक्रवेणुल्लतया सदृशी नावातरण योग्या किमियमप्रसिद्धा महानदीदेवस्य स

भिधाय कथयितुमारब्धवान्। भानोः सुता संवरणस्य भार्या तां तापीं सरितं। सेयमघस्य हंत्री।
यस्याः कुरुः सूनुरभूत्स यस्य नाम्ना कुरुक्षेत्रमुदाहरंति।१। एतस्याः सलिलावगाहसमये कुर्व
ति नित्यं नृणां नीरंध्रोन्नतकर्कशस्तनघटी संघट्टविच्छेदमयः। भ्राम्यद्भृंगनिभालकैः तरुणीभि
र्व्यालोलनेत्रैर्मुखैः रुक्कुल्लोल्लसद्भृंगगर्भपंकजवनभ्रांतिर्महाराष्ट्रिकाः।२। अपि च। यद्येत
स्याः सकृदपि मरुन्नर्त्तितांभोजराजि भृंगत्सत्रव्यजनविधुतं वारि नीहारहारि। तेषोभाजां पि
बति कुसुमेषोर्वा सितं पादपानां। पीयूषाय स्पृहयति ततः किं कदाचिन्नाकिलोकः।३। रामामपि पुष्क
रावत्नामानं वार्त्तिकमवगच्छतु देवः। स्त्रप्याहि। स्थित्वा त्वदागमनमार्गमुखेनं गवाक्षे वार्त्ता
विप्रोषमभिगंतुमिहायतास्या। संप्रेक्षितोनि पथनायतयास्मि यस्याः क्रीडागिरिस्तमपि
मुग्धमनोमृगस्य।१। एवापि। स्वस्ति नेक्षि मार्गश्रमक्लांतमिव तो। नातिदूर एवो तुंगसरलस्त

लसर्ज्जार्ज्जुननिचुलनिचयांतरचरखञ्जुलमयूरहारीतहंसकुलकोलाहलिनिपयोष्णीपुलिने
परिस्थितं तत्र याश्रहितमाश्रमलोलां किन्नरमिथुनमियं च वाच्यतां तेयास्वहस्तकिरालपलिखि
ताक्षरा भूर्जपत्रिके त्यभिधाय पुरो लेखपत्रिकं व्यसृजत् । राज्ञा च पार्श्वपरिजनेनोत्
क्षिप्यार्पितां तामतिबहलपुलकांकुरकंटकितप्रकोष्ठकांडेन पाणिना स्वयमनुमुच्य सादरमवा
चत् । न लोपि मांसस्य न लोभि यत्र न्यायादृतेनेव धनेन धर्मः । तपोबलानां च बलान्गृहीतुं
न मानसंमानसमुद्यतेन ॥ अपि च ॥ निपतति किल निर्बलेषु दैवं तदवितथं ननु येन कारणेन ।
बलवति न तथा यथाबलानां प्रभवति लोष्टशरासनो मनोभूः ॥१॥ अपि च । कथा किल भविष्यंति
कुंडिनोद्यानभूमयः । उत्कंठवत्तनयाभ्य भवच्चरणाम्बुभूषिताः ॥२॥ इति लेखलिखितमप्रणय
सुभाषितामृतरसप्लवेनाप्लावितहृदयो विरुद्धे हि मे पक्षिण इव पक्षिसुगलमुद्दीयेव तां परस्पा

मि। इति चिंतयन्नरपतिरग्रतः स्थितं तं प्रियावार्त्तिकमालिप्यन्निव रोमांचनिचयेन पिब
न्निवाभिलाषातिरेकविततया दृशा स्नपयन्निव मधुरस्मितामृतरसेन पुनः सादरमभाषत। पु
ष्करात्तत्सर्वथा विजयते राजपुत्री यस्याः प्रसन्नमुदारं सत्कोतिश्लिष्टं सुकुमारमनेकालंका
रभाजनं वचो वचनं च मधुरमयमप्रगल्भो विवेकवान्विदग्धबुद्धिर्भवद्विधः परिजनस्तातत्के
पयकमनीयकीर्त्तिः। कोऽस्ति कथमास्ते। कं विनोदमनुतिष्ठति। केन व्यापारेण परिणमयति।
वासरमसौ भवत्स्वामिसुतेत्येवमुक्तः। स पुनः प्रत्यवयन्ननुरागकंदलमलपत्। त्वद्देशा
गतवायसाय ददती दध्योदनं पिंडितं तन्नाम्नः सहचरोदत्तां निंदयतीवन्येपि मुग्धानला। नि
त्वत्संदेशकथार्थिनी मृगयते तानन्राजहंसान्पुनः क्रीडोद्यानतरंगिणीतरुतीरच्छायासु ९४
वापीषु च। ।१। अपि चासांप्रतं तया त्वद्देशागतमारुतेन मृदुनासं जातरोमांचया त्वद्रूपं कि

त चारुचित्रफलके निर्वापयेत्स्मारदाहं त्वन्नामाक्षरसिक्तकलपुटयात्रमार्गवातायने नीचैः पं-

चमगीतगर्भितगिरं नकोर्द्धे नेस्थीयते। एवमनुगुणमनुरागस्य सदृशं मंगारस्य सहोदरमा

दरस्य प्रियं स्नेहस्य पंचत्वस्य प्रोत्साहमनंगस्या कुतूहलानुत्कं मायाः समुचितमभिनिवेशस्य ... को

तुकस्य जननं जल्पति। पुष्करद्वेष्मवलाकौतूहलि निविस्मृतान्यव्यापारे तन्मयतामिवानुभ

वति। भूभुजि जरद्गीमवत्सुहृद्वाक्यवेल्लालवेषु गगनमध्यासन्नवर्तिनि व्रजति तीव्रतां व्रध्नमंड

लेस्खलयति पथि पथिकानां सहोष्माणि घर्मजले जलाशयाननुसरत्सु पिपासाकुलतरलि

ततारकेषु स्वातिष्ठापदेषु पंकिलकूलकर्दमविमर्द्दोद्यतेषु सरित्सारिसस्वनविहारिकरिव

राहमहिषमंडलेषु विटपिकोटरकुटीरनीडनिलयेषु निलीयमानेषु संपुटितपक्षेषु पक्षिषु कू

लकुलायकोलाकलितकूयमानकुक्कुहेषु गिरिसरित्सु रंगागतेषु रंगकुरंगचर्वितखर्वदूर्वा

95

नलिनीलनिम्नगाकूलस्थलस्थितये हिंडमानानुकारं उवशि खंडिमंडलीषु । नीरनिवास
वोच्छ्याकूजत्सुकरंजनिकुंजपुंजितकपिंजलकपोलपीनकेषु वहनिमनाकुम्लानकोम
लकुसुमकोशकोशमकरंदविंदूजारिणीता पीतरंगस्पर्शसेव्यमध्याक्रमरुत । अनव
रविलोलमीलन्नयननीलोत्पलासु वहलतरुतलच्छाया मामयंती षु सीदत्सैनिक
नितंबिनीषु प्रस्तावप्राव कः पपात । विचित्राः पत्रावलीर्दलयति गलत्स्वेदसलिलैरमंदम
कान्ताति प्रमदकरिकुंभस्तनतटीः । प्रबंधा कामानूजाउजघनजंघोरुयुगलं श्रमः सेनाग
पुपूस्तरति प्रानैः कामुकस्त्वाश्रपिव । कूजत्क्रौंचेव दुलकुररद्वंद्वमुन्नादिहंसं कीडत्
क्रोडनिपतितलतापुष्पकिंजल्कहारि । अस्याः सांद्रद्रुमवनतलश्रांतसुताध्वनीनैरोधः
सिंधोः स्ववलयति मवत्सैनिकानां प्रयाणं ॥ ॥ राजातु तदा कर्पवाजकवकृन्नांबजमतावा

उत्पादि हैववासस्तद्दसैनिकाननवतरत्तापीतीरतरुतलाश्रयानाश्रयत श्रमच्छिदमच्छिद
च्छाया कुरुत पटकुटीः कारयत कायमानानि मुंचत मंदमंदुराइलेष्ववलानूवल्लीवर्द्द
कान्नाकूईयत कर्दमे माहिषकं स्वादयत वंशकेरलकेरीरांकुरान् प्रचार क्रमेण क्रमेलका
न्नाग्स्रवगाहावसाने दृष्णव कीर्णपुलिनपंके पांसवो विहरंतु खवरोंवंशी स्तवे पुस्तवेरमा
स्तरुतु धेनुव भीततीव्रवेगान्वेगसरान् । वतरंतु तापीतीरतरंगेषु तुरंगाः । त्रिपिरतर
तरंगानिलांदोलितविकचमंजरीजालजटिले भूतपल्लवितलताखंडमंडपेषु मध्याकास
मयमतिवाहयंतु । किं नरमिथुनानीति सेनापतिमादिदेश । स्वयमपि पुष्करावत्तसूचिता
र्पपथश्रमाविलः किंनरमिथुनादिदृक्षया कृतमृगयाविनोदः पदे पदे प्रेरादिशि दिदृक्षितस्य
स्तामास्तोकपरिवारः कृती निर्झरमालाकारि गिरिमर्गीयाणु । विहिताविहा

रत्नादिहरिणीनेत्रोत्पलस्तवकिता सुरमणमाणपुलिंदवनितेवितीर्णवदनबिंबचंद्रिकासु।
सांद्रकुसुमद्रोणीषु विचरितुमारभत। पुरः स्थितश्चास्य वृत्तमेदुरो यमनदर्शनीयजास्य
तुंगतुरंगमातंगसितः पुष्करा(द्रो)ण्याभात दिवमार्कंडेयप्रमुखमहामुनिनिवासप
वित्रिताः पुण्याः स्खलितिमाः पयोष्णीपरिसरे वनभूमयस्तत्राह। श्रूयते किलास्मा
दुद्देशात्पूर्वदिग्भागे भगवतः पुराणपुरुषावतारस्य परशुरामस्य जनयितुर्जमद
ग्नेराश्रमस्ततो विनातिदूरे प्रणतसुरासुरमौलिमालामुकुलमुक्तमकरंदबिंदुस्न
पितपादारविंदस्य भगवतः स्वस्वेदप्रसरप्रवर्तितकूलंकषच्छायास्तः सीमसोपानसद्दृक्तर
तरंगागंगाप्रतिस्पर्द्धिपयाः पयोष्णी यस्याः पञ्चपेतामुक्ताश्रैः श्रूयमाणं सिकत्तितपु

लिनश्रांतविश्रांतपांथैरुद्यानेमंजुगीतप्रियहरिणकुलान्यंबुपानागतानि।सांध्यध्यानाव
सानेद्वत्तणमिवमुनयःसन्निधौपंकजानामोंकारोच्चाररम्यंमधुकरमधुरध्वानमाकर्णयं
ति।।१।।जातुनमस्याःखल्वमीमहानुभावास्तथाहि।मृगेषुमैत्रीमुदितात्महृष्टोकृपामुक्तः
प्राणिषुदुःखितेषु।येषांनतेकस्यमबतिवंधाःकोप्येयकोपीनमंततोमुनीन्द्राः।।२।।इत्यवधा
रयंस्तान्ववंदे।मुनयोपिसोयंसोमपीतिनिषधनाथइत्यनुध्यानादवगम्यप्रयुक्तवत्सो
त्कातिशीघ्रोनुगच्छंतएवाशीर्भिर्द्दिषिपातेराभ्यासयंतइवस्वागतप्रियप्रश्नालापेनस्नपयं
तइवदरहसितदंतज्योत्स्नाम्रुतप्लवेनाल्हादयंतइवादरेणदत्तार्घमनंतरमिदमवोचन्
न्नायुष्मन्नास्मदीयमिहधर्मोपदेशप्रदानमेवसपर्यममातिथेयमतिथिजनेष्वतोविधी
यसेपुण्यपयोस्याःसरितस्तदेतदवगाह्यकुरुपुण्यमयमात्मानंतथाहि।पर्वतभेदिपवि

त्रे जैत्रं नरकस्य वऊमतं दहनं। हरिमिव हरिमिवाहरिमिव वहति पयः प्रस्रुतपयोस्मी। एजा
म्येवमेतत्। महावस्मा राहांगविनिर्मिताया। किमन्यदस्याः परतः पवित्रं। येदीयमालोकनम
प्यपानि निहंति पुंसां चिरसंचितानि। तदेष करोमि भवतामादेशमित्यभिधायनृपतिर्य
थाविधिस्नो नायसरिन्मध्यमवातरत्। अवतीर्य्य च मंत्रमार्जनप्राणसंयमनसंध्यास्त
कपरिजपविल्लतर्प्पणादिसमुचितान्हिकावसाने रक्तकमलगर्भमर्घांजलिमुत्क्षिप्य
भगवतो भास्करस्य स्तुतिमकरोत्। राजयति जगदेकचक्षुर्विश्वात्मा वेदमंत्रमयमूर्त्तिः॥
तरणिस्तरणतरंडकमघपटलपयोनिधौ पुंसां॥ जनदनुचंचा चटुलचंचरीककुलाकुलि
तकमलकुमुदकुड्मलगलद्बहलमकरंदसुरभिततरंगमुत्पतत्कपिंजलजलमवगा
ह्य चिरमुत्तीर्य्य तीरमारुह्य मुनिजनमभिवाद्य च पुनः पुलिनपालिपर्य्यटनायप्रस्थि

तः। शरण्यादनुव्रजतो मुनीन्निवर्त्तयन्निदमवादीत्। चक्रधरं विषमाद्यं कृतमदकलराज
हंसवत्संचारं। हरिहररविविरंचिसहस्रं भजत पयोष्णीतटं मुनयः। एवमुक्तास्तेष्वाइहृदयत
याश्चलपरिचयेनाप्युपचितोचितप्रणयाः। प्रियैवंवदतया प्रियमाशंसां प्रभुः।। सुगमस्त्ववालु
पंथानो माद्दिग्देवताः शिवाः शकुनाः। अभिलषितमर्थमचिरात्साधयितु भवानविघ्नेन।
इत्यभिधाय व्याहृत्तेषु मुनिषु कौतुकादितस्ततः संचरद्बहुलषट्पदं चरणचक्रं तु वना
कूततरलितपुष्पपरागपटलपांसुलिततरुतलेषु। वहत्सुरभिशिशिरकोमलपवनेषु व
नेषु वनेचरमिथुनमन्मथक्रीडानुकूलेषु। पुलिंदडिंभकाध्यासितफलवदरीषुंदरीषु।
गुंजितकुंजरेषु निकुंजेषु। दुर्दर्शनभानुषु सानुषु सानुचराभ्रमन्नेकस्मिन्नतिनिबिडसंधि
सन्निवेशोपशिलांतरालप्रदेशे प्रियतममुद्दिश्य पवंत्याः किन्नर्य्याः सामर्थ्यमायीगीति नि

१४

नाममस्तलोत् । विविनोदेशेन ५४ रसंकेतकमकरंदवासितेवियतल ककुभंग्राममिमंवासरसं

केतकमकरंदवासितवियतत् ककुभं । तदनुपुनस्तस्मात्तिवासिनाकिन्नरेणचपथ्यमानामि

मामार्यामभ्यगोषीत् । ५५ । अजनि रजनिः किमन्यत्तरलितस्तरतीव पश्चिमपयोधौ । घनतरु

लितरुलि विपिने कचिदस्मिन्नेव निवसामः । ५६ । एवमन्योन्यालापमाकर्ण्य किन्नरमिथुन

स्यविस्मितो नरपतिरहो मानवीयमहिमो दामादमयंती यस्याः परिवारिणः पक्षिणो वि

श्ववणस्य हलीयामेवंविधसुभाषितामृतमुच्चैर्वाचमुच्चारयंति । अथ प्रमोदितावदातमिजास

वित्तविद्याविवेकविभवैरनाकुले कुले जन्म ततोप्यसरूपसंपत्तिस्तदनुरूपाधानुगुण

रलाभस्ततोपि च मुखि विदग्धस्निग्धपरिजनावाप्तिरिति महती भाग्यपरंपरेति चिंतय २६

न्ननतिदूरवर्त्तिनः पुष्करराजस्य सुतमवलोकयांचकार । पुष्करराजोपि पुरस्कृतसंकिन्न

ते

रमभाषत। सुंदरकं कांतामुखावलोकनासक्तः समीपमागतानप्यस्मान्न पश्यसि। तदितो दत्ता
दृष्टिर्भवता। सएष निषधेश्वरः कुसुमचापचक्रे विनाप्रसादितमहेश्वरः स्मरइवागतो मू
र्त्तिमान्। विलोकयविलोचनामृतसमुद्रमेनंन्युपविधेहि नयनोत्सवं कुरुकृतार्थतामा
त्मनः। त्वमपि विहंगवागुरे परमरहस्यसखी देव्याः साहित्वकर्णाभ्यामाकर्णयसि। त्वन्मन
सामनुते। तदेहि। दमयंतीमनोरथपांथप्रपा सान्द्रलावण्यपुण्यह्रदेस्मिन्नृराजनि
निर्वापय चक्षुरिति। किन्नरमिथुनमभिमुखीकृत्य नरपतिमवादीत्। देवतदेतत् किन्न
रमिथुनमिदंहि द्वितीयमिव हृदयं देव्याः प्रियंप्राणेभ्योपि प्रमाणाहं तमेतत्। प्रहितं तु
हिनाचलचक्रवर्त्तिना परमं पात्रं मंत्रगीतेस्तथाहि। जानत्यातिजातिषु। गीतप्रयोगे गीतके
षु। वर्द्धितमानस्तारमस्सारितकेषु निपुणं पाठिकासु। धामसाम्नामाचार्यकमुच्चामाल

९१

यः। कलादिषु दानेऽरससंगीतस्वामपि सुस्वरं स्वरालापेष्व ग्राम्यं ग्रामरागेषु विचित्रं भाषे भाषा

सु। प्रवर्त्तकं वर्त्तनीनां। कारणं करणमार्गस्य वाद्येष्वपि सावीणावीणावेणुषु लब्धपा

वपटहेषु। अप्रतिमल्लमल्लरीषु। किं बहुना। कालमिव कलावजले सर्वरसानुप्रवेशि लं

वणमिव। तवन्नपसेवां कर्त्तुं किन्नरयुगलं तया प्रहितं। तदेतदास्मपरिग्रहेणानुगृहाता

मित्यभिधाय विश्रान्तवाचि। तस्मिन् स किन्नरयुवा किमस्युपसृत्य मृगमदमलिनमलय

जरसोल्लासिलेखालांछितललाटपट्टार्पितकरकमलमुकुलप्रणाविप्रंखितमणिक

र्णविन्तस्या सह प्रियया प्रणाममकरोत्। उक्तवांश्चालव्याधचिंद्र ई श्रः कृतकं समयं

चपोरुषं विविस्तोः। बलापि नाभिजातः केनोपतीगृहे नृपमवंतो। इदं च। अरुणमणि

किरणललितं लिखितादन्तरमंगुलीयकाभरणं। तस्यांकरिकिसलयमिवनवकरके

९९

मलेचिरं लगतु।धात्र्यत्र नयाचा।तं च सुभगरम्यदशायां तयेव रक्तां तमेव मंडनयाचीनांशुक

युगलयाक्षिपत्तामंगे परिष्वंगाः।अयं च उज्ज्वलसुवर्णपदकस्तस्याः संदेशकथनदूतइ
वारुचिरमणिकर्णपूरः।अमुतु श्रवणांतिकं भवतः।२ किं चान्यत्।आनंददायिनस्ते कुंडि
ननगरे कदा भविष्यंति।त्वन्मुखकमलविलोलन्नागरिकानयनषट्पदाद्दिवसाः।एवमा
वितप्रश्रयमुज्ज्वलितानुरागमुद्दीपितादरमाप्यायितप्रणयमभिधायस्थितवति किं
नरे नरेश्वरोदमयंतीप्रहितप्राभृतानिस्वयमादरेणगृहीत्वा सुंदरकंतस्याः संदेशएव
वास्माकं कर्णपूरः परिकरोयं मणिकर्णावतंसः तस्याः सुगृहीतेन नाम्नैव वयं मुदिताः प्र
पंचोयमंगुलिमुद्रालंकारस्तदनुरागेणैव वयमाछादिताः।पुनरुत्कंमिदमाच्छादनयु
गलमपरं च युवांप्रेषयंत्स्यात् तया किं न प्रहितमस्माकं।किमन्यत्।त्वत्तोपि प्रियंप्राभृतं म

100

विष्कणीतितदेहिशिशिरमनुसरामिइत्यभिधायवक्रमानंप्रेक्षातत्किंनरमिथुनमतिच
पलेकपिकरैर्दोलितनरुशिखाग्रगलिततलशिखास्फालनस्फुटत्फलरससुगंधि
नाश्रवत्कुसुममकरंदद्रवार्द्रितपांसुपटलेनवर्त्मनानिजावासमुदचलच्चलितेच
पश्चिमांभोनिधिसलिलक्षालितपादपल्लवेवासार्थिनीवास्तगिरिगह्वरंविशतिविव
दीपीपाथेविवस्वतिक्रमेणतस्मादिशादिनकररथचक्रचंक्रमणचूर्णितोत्सलनमंद
रगिरिगैरिकाचूर्णधूलिपटलोल्लोलइवउल्ललासासंध्यारागः।तेनचसंवलिताविविजं
भितुमारभंत।जंभनिस्रुंभणककुभिजरत्हरुकवाकुकंधरारोममरीचीचितमांसिततश्चा।
नष्टचष्याक्रीडयेवादर्शनमायातामुदिकूकन्यकासुवनमुनिलोमधूमगंधेनतर्पमाणा
सुवनदेवतासुनिर्जंधसिंधुरयूथेष्विवोन्नतवप्रस्थलीषुपरितमत्सुप्रानैस्तिमिरेषु

जातेमनाकूमिन्नोजनपत्रस्त्तवक्कितेनिश्रामुखेनरपतिस्तेनकिन्नरमिथुनेनसार्द्धमर्घ
ईपथायाम्रज्वलितवापिकापालिपरिजनपरिकरितः स्मरलोगतकपोपमुत्पतितोलू
करुतशाद्दंसिविनितिश्रीवरसन्निवेशमविज्ञात।तत्रचाक्रमेणरुतकरलीयस्त्वरमाला
पाविक्रोदंदारकोपनीतमुत्सव्याकपरिमलस्फहलीवमनुस्समेदुरमांसोपदंशामाज्यपत्रा
ज्यमुपभुज्यपुष्कराद्दत्तकिन्नरमिथुनाहृजनैः सहमधुररससारमाहारमनंतरमाचांतमु
चिश्श्रंदनोद्वर्त्तितकरकमलयुगलः कर्हरपारीपरिकरिततांबूलोग्वेलवदनारविंदः।
सुंदरकंकमपिमस्त्वावयपत्रीधाविनोदमयिविहंगवागुरिकेगीयतांकिमपिमधुरमतिमंदुर
मलिपर्य्यंकिकानुखासीनः किन्नरमिथुनमादिदेश दर्शितेचवांशकेनवंशमुत्ताजीलीगा
धारंपंचमस्थानकेस्थिरीरुतमध्यमस्फुतिप्रसन्नप्रेंखोलनाप्रयोगमनुचिंतस्थानकरुत

कोऽप्यतालमूकगेरनारस्वरमोकर्षो द्विवहृदयमभिषिंचद्दिवावृतेन श्रवणेंद्रियमस्तनयद्दिवा
न्यविषयसंवेदनामनुच्च प्रपंचेतवंचमेविपंचीस्वरसंदर्भितमभूत्तत्किमपि गीतं यत्र प्रसरि
तिरणरणकरसः ।३ लंकंग यतिहवेन चित्तमुत्कंठास्मरति । स्मरोपि धनुषः प्रगुणीकृत निशि
तबाणस्य । एवं विधे च व्यतिकरे वैतालिकः षष्ठाग । सकलविषयवृत्तीर्मुद्रयन्निंद्रियाणां हृ
दि विदधदवस्थां कोऽपि कुन्मादिनी च ध्वनिरनुगतवीणाक्वणः कोमलो यं जगति मदनबा
णः पंचमः पंचमस्य । अपि च प्रियविरहविधादस्तोपधं प्रोषितानां विविधविधुरचित्ताकू
तविभ्रांतहेतुः । अयममृततरंगः कर्णयोः केनहत्वा मधुररसनिधानं निर्मितः पंचमस्य ।\
अपि च । अयं हि प्रथमो रागः । समस्तजनरंजने । यस्य नास्ति द्वितीयोपि सकर्णपंचमो भवे
त् ।२। इति विविधमुदंचत्संचमो गारणमंपगतिमधुरकंठ धाम्नि वैतालिकस्य । अपहरति

चवित्तेकिन्नरद्वंद्वगीतेसुखमयइवनिद्रामिस्पृहोलोकआसीत्।एवमनवरतमारोहावरो
हमूर्छनाभंगिरंगितगीतामृतश्रोत्रानसिनिमग्नमनसिकगेरितोल्कंवेरलरएकारंभमाजि
राजनिरजनिकिंनविरमसिदिवसाकिंनाविर्भवसि।अध्वन्किंनस्तोकतोयासिकुंडिननग
रकिंननंदयोसिअस्माकिमंतरायोसिविधेकिमुत्द्वेष्पनमातत्रनयसि।इत्यनेकधाविं
तयतिसकिंनरयुवाप्रक्रमोचितविश्लेषमिदमवादीत्।वर्द्धमानोहंसत्रागात्सुजातिमद्
दुपालिकादमयंतीचगीतिमस्मकस्पनोहृदयंगमा।साप्यनेककलोपेतासाप्यलंकारिहा
रिणीसापिहृद्यस्वरालापाकिंतसाधारणातव॥संगीतकात्वदोत्सुक्यात्वांस्मरंतीसमूर्छ
ना।किंतुतस्मास्त्वयिस्वामिनूलयगर्भोनिद्दश्यते।एवमुक्तवतिकिन्नरेकिमप्यलीकको
पकुटलितोन्नमितभ्रूवलयावलितकंधरमवलोक्यकिन्नरीवकुमारमारभत।सुंदरक

मामेवंवादी। प्रुष्कां गीवनसार्वेग्पाः सुवाचः काकलीस्वरा दमयंती-- गीतिः सा दृत्त्वमवगाहते।
अपि चाग्रानीतेग्रामाः किल द्विजाः सातु ग्रामसहस्रभाक्। कृततान घना गीतिः कथं तस्याः समाभ
वेत्। किंचान्यत्। ज्वरिते च वकुलं घना प्रयोग प्रकारांत मूर्छना वकुलकेपा च। उन्मत्ते च वकुमा
षा वकुलता लाच वेश्पेव वकुरागा। वकुटक्करा गा च। अटवीचं वकुक कुंभभेदा। वकुल निषा
दस्थानका च गीतिरयं तदरमिदमुच्यते। वेदविद्योपमा देवी मनोहर पदक्रमा। उद्योतिता पुरा
णांगमैत्रब्राह्मणशिक्षया। किंलियमेकपथ्यासातु दृष्ट्रातपथ्येस्सेवा। मनेकविधवक्रोक्तिवि
शेषैरतिनिंदयति। दमयंती किन्नरमिथुनेभूतभूमिष्ठायां विभाव्यंसी सुरसंघइवादृष्टपा
मानमानुषेनिश्रीषेस्यगितवति भृंगमासितमसि भुवनमनंतरमवसरपाठकः पपाठ। उ
परमरमणीयत्किंनरद्वंद्वगीतादभिभवतिनि प्रीष्येनापने त्रालिप्तरूपमदनवशा विलो

लक्ष्मीचनांभोरुहाणां मिलनकुलवधूनां सेवको लोक एव॥ ग्रविच। प्रातगुणपारिपाट्यापर्य
टन्नंतरालेकुव - - - - - - - ग्रर्द्धरात्रेष्प खिन्नः।उपन्दिद्यिता [illegible] कापिशाईं निशाम्प्रभ
मतिधुलिनप्टे चक्रवाकचक्रवाकः॥ राग्रपयपामि यंप्रेषितपरिजनो राजा रजनि शेषम
तिवाहितुमनुरूपं निरूप्पाकिन्नरमिथुनप्रायनमासन्न निद्रागटहेहंसपिच्छच्छायामिरप
टलस्पनीलवितानपटउपमाः॥ छ॥ ग्रच्छ्रदपटाच्छादितं हंसतूलतल्पमध्यजतूतात्रचदम
यंस्वनुरक्तोयमितीर्षयेवामायांत्यानिद्रायाग्रोलीढुमांतरालस्तुप्तोत्थितविविधविहंगरुता॥
निविनिद्रवनदेवताप्रठ्यमानग्राभातिकपुण्यकीर्त्तनीयानीवा कर्णयन्नेककालग्रणलिको
पप्पायेलपयस्तेस्तगिरिमस्तके मुक्तास्तवकितनीलवितानघटइवताराग्राततिमिरपटलेप
ड्रांग्रुकवेजयंतीध्विवभविष्पति॥ दिनकरोदयोत्सवेनमस्तलमलंकुर्वती पुर्वस्यांदिशि

103

प्रभातप्रभा पल्लरीषु वल्लकीक्वणारमलीयमायातिाम्रवणे वपामीषदुन्मिषत्कमलमुकुलमुख
मुक्तमधुकरमंद्रध्वनौ ध्वस्तनिद्रेण प्रभावोचिताभिन्नषड्जानुविद्धविपञ्चीभाषामालपता
किन्नरमिथुनेन गीयमानमिमं श्लोकमश्रृणोत् । धुतरजनिविरामोन्मीलदंभोजरागजिस्ता
मृतुहिनलवधारानुद्गिरन्नङ्गधवाला । कलितकलमकुंभभ्रांति षट्पदाटितेषु सखलतिनि धुवनो
तव्यातकांताकुचेषु ॥१॥ तदनु पुनः प्रभातप्रयाणे मेरीरवविनिद्रतस्याद्रुर यतः समविषमव
नविभागानुत्कल्लोलजलनिधेरिव चलतसैन्यसमूहस्य कलकलमाकर्ण्णन्नुत्थाय पहृतो
चिताचारश्चारुचर्चोर्चितचंद्रचूडचरणश्वकुलखुरचारुसंचारिणाश्वारूढं विरतताडवस्य
खेउपरश्रोः पदलीलामिवाभ्यस्यतास्फुरद्घुरघुरायमाणघोणाग्रस्खलत्खलीनवज्र
विगलितबहललालाजललवेन वनभुवि फेनिलजलनिधिमिवाकाययता जात्यतरतुरगेण

१०३

न्येन परिवृतः सर्वस्य स्थान स्थित्वा अत तस्येस्य पुरस्थली स्थितमतिस्थूलमेकमव्यग्रमग्रे गजग्रा
मण्यमवलोक्य च पुष्कराग्रमभावतामद्दत्सालानकमनालानमस्तुन्नतमनुन्नतं दंतमंत
मदंतं च परूपेन गजं गजो ॥१॥ अयं हि मन्मथविलासेन परवैदग्ध्यमवलंबते। तथा हि। मद
दुकरपरिरंभारंभरोमांचितायाः सरसकिसलयाग्रग्रासप्रेषार्पितेन। मदमुकुलितचतुरश्चा
टुकारीकरीन्द्रः शिथिलयति रिरंसुः केलिकोपं प्रियायाः ॥ उपनयति करेकरेणुकायाः किस
लयसंगमनंगसंगतो गः स्पृशति च चलदंगिपक्षलेखं - खमखरे लकरेणरेणुदिग्धं प्रिय(?)
यवा। विवेक सर्वव्यवहारविचारेषु मी मनुष्येभ्यः स्तोकमेवावहीयंते। तथा हि। श्रूयते किल
पुरा नारायणो नामांभोरुहकुहरकुटीरधिपस्यानस्य वेदविद्यां निगदतो भगवतः पितामह
हंसस्य हृदयंतरविकीर्णभासमानानि सामानि गायतः सामस्तोकरसनिष्यंदादुत्सर्यंतैरव

नसुप्रतीककुमुदवामनांजनप्रमुदतयोऽष्टौ दिग्गजेंद्राः तेभ्यो भवन्भद्रमंद्रमृगासंकीर्णजातयो
गिरिवरनदीवरोभयचारिणः करिणः प्रसिद्धं चैतत्सामजा रजाः। इति केचित्पुनरन्यथा कथ
यंति किल सकलसुरासुरकरपरिघपरिवर्त्यमानमंदरमंथानमथितदुग्धांभोनिधेरज
निजनितजगद्विस्मयो लक्ष्मीमृगांकसुरभिसुरद्रुमधन्वंतरिकौस्तुभोच्चैःश्रवसां सहभूः
शशधरकांतिरैरावतस्तस्य संततिरियमशेषवनान्यलंकरोति। तदेव भद्रजातिर्भवति य
था तथाह। उच्चैःकुंभः कपिशदशनो बंधुरः स्कंधबंधः स्निग्धाताम्रद्युतिनखमणिर्लंब
वृत्तोरुहस्तः। स्वरः सततच्छदपरिमलस्पर्द्धिदानोदकोयं भद्रः सांद्रद्युमणिरिसरित्तीरवारी
कारीद्रः।। तन्मो दत्तामयमनुरागिणो दंपत्योः क्रीडारंभसविघातकृत्तो न श्रेयानित्यभि
धायहृतहृदयः स्वैरं रममाणमृगामि पुनर्विलासेरुल्लासितपुलकः कुसुमितकानना

निलेरुत्कंप्यमानोझरन्निर्झरो पांतपादपतलचलत्केलिकलकेकिकेकारवैः विनोद्यमानः
समीपचरत्सेवकैर्भाषितैश्च समसमंचा निम्नगानं चैवाविषमप्रायावविषमं चसम्प्राप
दमप्रापदं चा। सपादपमपादपं च विंध्यत्कंधमुत्संग्यं देव विलोक्यतामिह विषमविषाणि
पन्नगकुलानि द्रोणीगहनं चइह प्रागतसमकरं। पातितानि चतानि पापर्द्धिपुरं पुलिंदवृंदं चा। इहवं
ऊसुखानि शवरद्वंद्वानि रत्नाकरस्थलं चइहे समधुराणि फलानि कीचकवनं चा। इह मोदि
तविप्रवकं कुंभिकुसुमानि सरित्तीरं चा। इहसत्संभावं ध्यानि लवदग्धारण्यानि मुनिमंडलं चे
ति विविधवनप्रदेशान्दर्शयतः पुष्करात्स्वविचित्रवचनोक्तीमविपन्नक्रमेणातिक्रम्य प्रि
खरपरंपरासंपरेरस ह्यः स ह्याचलमववतार रमणीयतया स्निग्धतया च पुनः पविवर्त्तितमुखे
नावलोक्य विंध्यदक्षिणामेखलाशिखरश्रेणिपादपान्पुष्करादेमभावत। मद्दुस्त्यजाः खल्व

105

मी विंध्यतटीतरतास्तथा हि । आवासाः कुसुमायुधस्य शबरीसंकेतलीलागृहाः मुग्धामोदमि-
लन्मधुव्रतवधूझंकाररुद्धाध्वगाः । सुस्निग्धाः प्रियबांधवा इव दृशो दूरीभवंतश्चिरा कस्ये
तेन दहंति हंत हृदयं विंध्याचलस्कंधगाः । ९ ॥ अपि च । आम्यद्भृंगभरावनम्रकुसुमश्रेणीतन्मधु
गंधिषु । छायावत्सु तलेषु पांथनिवहा विश्रम्य गेहेष्विव । निर्यन्निर्झरवारिवारितत्तृषः
स्तृप्यंति येषां फलैस्ते नंदंतु फलंतु यांतु च परामभ्युन्नतिं पादपाः ॥ १० ॥ अपि च । यत्र न फलिता
स्तरवो विकासिसरसीरुहा सरस्यो वा न च सज्जनाः स देशो गच्छतु निधनं श्मशानसमः । त
त्कथय कदा पुनरिमां विंध्यवनवीथीं विचित्रपत्रलकुंचां दमयंतीमिव निर्विघ्नमवलोकयि
ष्यामि । तथा हि । पीनोन्नमद्घनपयोधरभारभुग्नामध्यप्रदेशरुचिमल्लवलीलतायाः ।
उत्कंपितोल्लिचलदेलदृशः प्रियायास्तस्याप्यपर्वतमुवो वनवीथिकायाः ॥ ११ ॥ अपि च । सा

१०५

नूनं॥ सा नूनं॥ विलोक्य रमणी यतो हि सा नूनं। सालवने सालवने विहरिष्यति सह मया त्वत्क
दा॥ स देशः स एव देश इव वयं तत्क्षपयं क्रियं दूरो घाषि स वैदर्भ विषयो यत्र ब्रह्मांड स्फुक्ति संपुट
मध्य मुक्ताफल गुलिकतया लंकृतं तत्कुंडिनं नगरमित्यभिदधाने निषधिनाथे तेस्ते
रालापैरनुवर्त्तितोक्तिः॥ पुष्कराद्वीप्य भाषत। देव ज्ञातानुवयमिदं हि वीरपुरुषं तदेत
द्वरदातटनामके महाराष्ट्रे दक्षिणे सरस्वती सा वहति विदर्भा नदी यत्र। इह स्वकरेण मया सिंह
लद्वीपभुवा सहचरीव ऊढया त्यागि जनतया तुल्या समदृष्ट्नया भूमिखातहृपाणजनन निद्दे
पकुंभिकया समाजगाः॥ इह समकरंदानि कमलवनानि। राजन्यचक्रं च। इह वऊधामानि न
गरालिलोकहृदयं च। इह सारं भाणि रूपाणि कुलाभिदशारूपके देपालके च। इह वऊरूपा
लिजनमनांसि प्रजापालभवनं च। इह महाविशालि ग्रामपुरपत्तनानि मेषगोष्ठं च। इयं च

106

गमनवीथीव स्वर्वोत्तराफाल्गुणीरासिवापूपदुत्कोद्रासरणग्रहारभूमिरितश्च। आरुह्यैनादि
खरिसदृशान्नग्राममध्योच्चकूटान्नन्योन्यांशाश्लिलिंतभुजाः संगताः कौतुकेन। प्रेक्षाविशाद
विचलदृशो यो बितः पामराणां प्ररूपसत्वां निभृतवनवेलिपलीलां वहंति। किंचान्यत्॥
नृपचलितसयथारत्नमस्मिन्नपि वदनानि तथारचलंते। तरलितनयनानि पामरीणां
पवनविनर्त्तितपंकजोपमानि। अपि चाउत्कंपातरलितांशुकेपुरससादत्यंतमुच्छ्वासिषु
श्रोतुंगस्तनमंडलेषु विलुठत् गुंजावलीदामसु। आसां खेदबिंदुस्पृशतेस्तगदृशां संक्रांत
विंबोभवानाम्बिव्यक्तिवगोपिकाः स्फुतवजूभाकाम्यरूपो हरिः॥१॥ अहो नु खल्वाश्चर्यमि
दमेतासां तथाविधनेपथ्यनिरपेक्षात्पुन्मादयति मनो नूनं यौवनश्रीः तथाहि। मालू

१०६

मूर्ध्नि कर्णिकारकलिकाः पिष्टातकं चंदनं। मुक्तादामगले च काचमणयो ल — मयाः

कंकणाः। रागो गेषु हरिजयानयनयोस्तु ज्ज्वलं कज्जलं वेबोयं विरसत्तपापि हृदयंग्राम्या
हरंतिलित्रियमः। ५६ इतश्चाकंदलितकंदविशेषाः। कर्कशककर्कटिका। विशालकालिंगाः। कूष्मां
डमंडितमंडपाः। सुवृत्तवृंताकाः। सुहस्ति — — स्तिनहस्तिकर्णपुनर्नवाः। स्थूलमूलकाः। पिंडि
तपिंडालवः। वालुकवस्तुमूतमूतलाः। संजीवितजीवंतिकाः। सर्षपराजिकाराजिराजिताः। स
रिशारिणीसारिवारिसेचनसुकुमारपल्लवितविविधशाकाः शाकवाटिकाः। इतश्च। विक
चन्मधुकुंदानंदितनोमकरंदस्वादितसुंदरसिंदुवाराः। पामरीसंकेतनिकेतकेतकीवनाः। कंश्रा
म्रातकाः। कोरकितकोरंडकाः। कुडमलितकंकोलफलाः। पल्लवितवल्लीकाः। फुल्लमल्लि
कोल्लासिनः। सुजातजातयो विचित्रशातपत्रिकाः तांडवतपांडुपिंडीतगरकरवीरवीरुधो
दृश्यमानसर्वर्त्तुपुष्पारामाः पुष्पारामाः। इतश्च। नातिदूरे दक्षिणदिग्विहदृशं निवेदयतु देवः। ए

नाः स्ताः पक्वारिपक्वशालिकलमाः सुस्वादादीर्घिकावीवप्रोतहरित्तृणस्थलवल्लीनां गगोमंडलाः
दृश्यन्ते पुरतः सरोरुहवनभ्राजिष्णुनीराशया प्रांतोन्नाद्रिविचित्रपत्रिनिचयाः शालस्थलीभूमयः
॥२॥ स्वः सौंदर्यविडंबि कुंडिनमिदं सेव्या विदर्भा नदी सा चेयं वरदा स चायमनयोः पुण्यो भवतोः सं
गमः। अस्मिन्नेवोन्मदहंसहारिपुलिनतटे सेनास्थितिः कल्प्यतां यस्मिन्नचोकंरीद्रुमकदंबकानकी
डासहाः पादपाः ॥३॥ एवमनेकधा दर्शनीयप्रदेशं प्रकाशयन् व्याजेन विनोदलीलांपदम् व्यधात्।
पुष्करादेशात् भाः कुंडिनपुरमितस्तुच्छ्रसितहृदयो निषधेश्वरः परमपरितोषमास्यारितोपिव
प्रदानं सर्वमिदमवादीत्॥ तदनुज्ञ वतः सौकुमार्यमाधुर्यमधुमिश्रमंगमस्य खगभीमि रुक्तोभिर
हितमनसामस्माकमविदितइवादृष्टसमविषमइवानुपत्यादतखेदइवादगाधूतिमात्रदोषो
विक्रांतः। क्रीडाविहारभूमिसमोमहानप्यमार्गः — मुचितां श्वासं सेनानिवेशस्य सरित्संगमोप

१०७

केन वनविभागगन्तव्या हि। इह भवतु निवासः सैनिकानामिति अमतरलतुरंगगमास्यपोग्यामल
ली। इह हि कुवलयेतः पल्लवानवारसोंज्ञाः विरुधतुतरुखंडेगंडकंडूयनानि। इतः ग्रा।ग्रलंत
मनोहरयति अस्माकमासन्नयोग्याः सरित्संगमोत्संगभूमयः। तथा हि। अपरतंतोत्तरंगि
तसैकतानि चुलकमंडपनत्तशिखंडिकाः कुररसारसहंसनिवेशिताः पुलकयंति नकं पुलिनभि
यः ॥१॥ इदमभिधाय पदम्यपात्रोमममत्कृतान्योन्यसंबाधाकलहमनुपकृतेतीर्थायतनमलंवि
तामन्नोद्यानमच्छिन्नाचैत्यद्रुमखंडितकमलवनंनिवेशयसैन्यमिति सेनापतिमादिदेश। सो
पियपादिष्टमनुतिष्ठन्निदमवादीत्। भजनतवलसमूहाः मरवर्दूर्वास्थलानि। स्थविरसुकवि
जीर्यस्तकपिच्छच्छवीनि। उपनदिमदुवीचीवायुमनोदोलितोकुसुमितलतिकानामंतरालेषु
भूनि॥२॥ स्मरविहरणवेदीषट्पदापानसालां तटमनुवनमालां सभ्ययामासमांद्रुः। कमलव

१०४

नखिणाणानंतरं यत्रनैस्तैर्मन्दमनुविनोदेरासते राजहंसाः। सज्ञपिबासुरसदनिनेनालंसेनिका
मास्त्रकुर्बन्नसरिति मुनिकुटीनां मंगमुल्लंघनं वा ऽहनि षधनपात्तातपस्यः कापि कोपिलो
ममुषितरुखंडे खंडनं वा करोति॥ ३॥ एवमनुगासति बकुधावला निवाऊके तन्दाणेदुत्तंभि
तेः श्वेतखसताकापटपल्लवविराजितैः प्रयाणयोग्यं यंत्रचित्रशालागृहैः संचारितेगंध
र्वनगर इव रमणीये हरितताररत्नैः कैरुद्धी नशुकावलीमय इव गैरिकारक्तोन्नमितपटकुटी
भिरुत्फुल्लकिंशुकमय इव श्वेताशुकमंडपैस्ताडवितवहसुंडरीकखंडमंडप इव जातेसरित्से
गसंगिनि शिविरसन्निवेशे क्रमेण क्रांतसकलदिङ्मुखेषु निबधेष्वरागमनवार्ता
वेदनदूतेष्विव विदर्भराजराजधानीधामानिगवेषु वहलसैन्यधूलिपटलेषु विरमति विपद्य

१०८

का०१२

तेतिपालं पुटीकटुनिनवजलधरध्वनितगंभीरे तत्कालप्रवृत्तशंखसरवप्रयाणनिर्भरीकं

कृतेस्वयंवरायातसमस्तराजन्यवत्तकर्णकर्त्तरीषुपहस्यमानामुसानंदवेदारूवंदिदंदारकवृं
देनोच्चैर्नलनाममालास्तुद्गत्स्वादेवोत्तंभितशातलोमस्तंभभवनेम्हदुमस्टणास्तरणभाजि।जा
तवैडूर्यव पर्यंतपर्यंकिकायांसुखनिषन्नेराजनि सुस्थितेचपरिजनेनातिदूरवर्त्तिनि कुंडि
नेदंडवासिकस्योच्चैर्वागुदतिष्ठत्।सिच्यंतांराजमार्गाः।कलशमुखगलज्जोमयोवुच्छटाभिः
स्तंभाःप्रेखत्पताकाःकुसुमपरिकरास्तोरणकोणेक्रियंतांस्थाप्यंतांहल्लकुंभाःप्रतिनगरगृहंश्रो
णतोधान्यपिंडैः।सिंदूरपिंडैःस्वस्तिकालीर्लिखितनरपतिर्नैषधःप्राप्तएषः।अपिच।सत्कौ
चसूत्रंदनार्धैर्दत्तनकलशयुगामुक्तमुक्तावलीकाःपात्रालेपाद्यपदूर्वादलदधिकुसुमोन्मि
श्रा सिद्धार्थभाजिः।सोत्तंसाहंसपिच्छच्छविबसनमन्ततोवर्त्तिता स्त्रयेवयष्यीनाय्योनियांतु
तूर्यध्वनिलयललितंगीतमुच्चारयंत्यः।अपिच।अपिभवतकृतार्थाःपौरनार्योगिरेणव

109

जन्तुनिबधनाय च तुषां गोचरं वः। ऋवम यमवतीर्लेः स्वर्गलोकाद्दनेगो हरचरणसरोजद्वंद्वल

ध्वप्रसादः॥७॥ ॥ इति श्रीत्रिविक्रमभट्टविरचितायां सकलविबुधमनोहारिण्यां दम

यंतीकथायां हरचरणसरोजांकः सप्तम उच्छ्वासः॥ ६॥ ६॥ ६ ६ ६॥

१०९

॥एवमविश्रांतमतितारस्वरेण पुरपौरपुरंध्रिमंडलानुबंड्यमानो दंडपाशिकस्य कलकलमा
कर्णयंस्तास्थानस्थितराजनिरुद्धविरलप्रणाम अग्रेसरवालितगलकंदलावलंबितजांबूनद
स्थूलशृंखलास्फालितवक्षाः स्थूलः स्थविरवयाः सुवेषः प्रतीहारः सविनयमुक्तवान् । देव
धृतमांगल्यवेषाः पुष्पफलाक्षतपूर्णस्वर्णपात्रपाणयः पुरःस्थिताधीयानाः ब्राह्मणाः
कुंडिनपुरपौराः पुरंध्रयश्च देवदर्शनार्थितया द्वारि सेवावसरमनुपालयंति । कथयंति त्वेत
त्रायमद्भुता । विदर्भेश्वरोऽपि देवेंद्रमुमापातिलग्नद्युतिः श्रूयते च शंखस्वनविदर्भिते विदर्भोपकं
ठे पवद्धं दिवृंदकोलाहलस्तदादिशतु देवो यथा कर्तव्यमित्यभिधाय स्थिते तस्मिन्नू भद्रहृ
ते त्वरितप्रवेशाय विदर्भाधिपस्य परिजनं स्वयमविनदर्हपतिमनुसरेति नलो दौवारिकमा
दिदेश सोऽपि यथाज्ञापयति देव इत्यभिधाय यथादिष्टमकरोत् । अनंतरमनतिचिरादुदित

॥० स्ततो दोधूयमानचारुचामरकलापपवननर्त्तितकर्णकुवलयो वल्गुवल्गतो ल्लनलंघनलास्य
लीलापदैः पथि प्लवमानमिव तरुणतुरंगममधिरूढः। कनककलशशिखरैरेकदेशस्फुर
त्।विद्युत्तोमैरकांडाडंबरितमेघमंडलैरिव मायूरातपत्रखंडैरच्छादितगगनांतरालः शा
स्त्रोद्वहनकिणांकितकठोरकेगेपकंठे। कठिनप्रकोष्ठलुठल्लोहवलयैरूर्ध्ववद्धजूटज्
केरलकरालमौलिभिरर्द्धोरुकपरिधानैरनिशातकुंभपाणिभिरभितस्त्वरितपातिभिः
पत्तिभिरनुगम्यमानो मनोज्ञदुग्धदंगाध्यनिकरंबितकोमलकांस्यतालशालिनिवांसि
कवाद्यमानवंशनिस्वनेदत्तकर्णः। कर्णिकारगौरांगोगणस्य नातिदूरे प्वर्द्दप्तभीमभूमि
पालः। ततश्च। चामरग्राहिणीहस्तपल्लवमवलंबमानः सहेलमुत्थाय प्रणमत्समुत्थितेन ११०
सभ्रमरसवल्गितवक्षःस्थलावलंबिकुसुमदाम्ना वर्णपिकर्पूरकुंकुममिलन्मृगमदा

मोदेन त्वरितसंपातपतत्पटवासपांशुनासामंतचक्रेणपरिकरितः कतिपयपदानिनिबधे
प्वरस्तदभिमुखमगात्। सोपितत्वरोपसृतहस्तोवृन्दसवेकावाहितः पुरुषस्पस्कंधमवष्ट
भ्पदूरादेवतुंगतुरगपृष्ठादवातरत्। एवमन्योन्यनयनसंपातस्मितानन्तौ समकालमीषन्न
मितमौलिमंडलौ समसमयप्रसारितभुजौ सरभसाश्लेषवशाच्छिरीर्ष मालाहारावलीम
लतमुक्ताफलस्थलेनांगेष्वमांतमिवजयप्रेमाम्रततन्निष्पादविंदुविशारमुजिरः तावन्योन्य
माश्लिष्यतुः। तथाविधेच व्यतिकरे प्रचेतकीर्णदक्षिणोत्तरदिक्पालयोर्धर्मराज
धनदयोपि दिव्यसमागमेमहानयनोत्सवोहर्षोत्कर्षकलकलश्चतदनु पुनः प्रधावितप्रती
हारोपनीतमति - - - - मर्मं - - - - - - - - - - टिकारूपरमणीयस्तंभिकावष्टंभमुजंभमा
णमाणिक्यमकरमुखमु - - - - - - - - - - जितमपूर्वैकमर्मनिर्मितमव्यथालोकी - मु

रवालंकृतमुच्चकांचनसिंहासन - - - - - मेजतुरन्योन्यकुशलप्रश्नसुखालापव्यतिकरवि
रामे च विदर्भेश्वरो निषधनाथमवादीत्। राजन् अद्यास्माकं कुलसंततिः सुकृतिनी धन्या यद्दिग्द
न्तिगौरगुणैरप्रसरमागता मिथिलेनाज्ञाताः कृतार्थाः श्रियः। श्लाघ्यं जन्म च जीवितं च निज
मद्यैव मन्यामहे यत्रास्मासु कृतोदयेन वक्त्रेण नायं गृहानागताः। अपि च। इतः प्रभृति च
आ वेलावधि विस्तरत्कविगिरिगोगीर्वाणकर्णातिथेः। कीर्त्तेः स्वर्लोकलंघु सुन्दररूचोऽयास्याम्य
हे पात्रतां। किं चान्यज्जनितं कमोप्पयमन्दाकं वन्दत्त स्यले पुष्पतां गतं सुखोन्नतेन सफलं
संसारवृक्षप्रभवः॥ इत्यभिधाय प्रवणेन प्रणयसम्भ्रमानुकूलं कुलक्रमसदृशोपयोगंपमागपोदयस्य
सदृशं देशकालस्य। राजमानं मानोन्नतस्य वंशसंततेः स्वरूपं संपदामुचितमाचारस्य तस्यातिथेरा
तिथेयमगर्वः कुर्वन् - - - पे - - - त। वायुवेगांस्तुरंगमान् - मुद्घलितांश्च मंजरीजा

लजितेंद्रचापचक्रक्रममममग्रमालोमाणिक्यजातमेकप्रविततारप्रकारान्हारानुज्वलनो।
सिवासां सिसलावल्या: पुष्पनारीव स्तवमुपढौकयांचकार। प्रथमसमागमेप्यप्रमेयप्रे
मारंभरभसोल्लासितहृदय: पुन: सोत्कर्षहर्षोद्रेदनं मंदाक्षरमिदमवादीत्। आसेतो: क
विकीर्त्तनीकशिखरादाराच्च विंध्याचलादापूर्वापरसिंधुसीमसिंधुविषयान्तूलमनुद्रयामु
द्रितान्। अद्यास्मद्गृहमागतस्य भवतोजातविधेयापयं स्वीकार: क्रियतां किमन्यदपरं प्रा
तेषु चार्थेषु च। एवमुपबृंहयति। प्रेमप्रकाशयति। प्रियंवदतामुद्योतयत्युदारतां प्रदर्श
यत्यादरमाविर्भावयति। सर्वभावं भीमभूभुजिनलोपि सरल: स्वभाव:। नपूर्णाईहृदयोयं
महानुभाव इति विचिंतयन्। अलममलमखिलात्सर्वस्वोपनयनेन भवद्दर्शनमेवास्माकमिह
सातिविस्तीर्णकृत्स्नवसुमतीलाभादपि परमो लाभो नहि प्रियदर्शनसुखादितलाभसुखमितरि

च्यतो। नचम वृद्धिमवेष्वस्मा कं परस्परबुद्धिनीपिमवच्छरीरेष्वनात्मभावः। किंचान्यदेवंविधस्य
त्कस्स्न्नतामनतगर्भगीर्भिरानंदयतास्मन्मनो महानुभावेन किं न कृतमभिहितं वा प्रणयोचि
तमिति कथाए। सा वऊमानयामास। एवंविधे च व्यतिकरे वैतालिकः प्रस्तुतमपाठीत। आ
स्वीपरदक्षिणोत्तरककुप्पर्यंतवेलावनावान्तांभोलिभुमालिकामिवनृपाः कुर्वंतु दीर्घा
युषो व्रतस्त्रवविलंविकीर्तिलतयोविस्तारिलक्ष्मीकयोरन्योन्यस्यदिनानि पांतु युवयोः
स्नेहेन सौख्येन च। एवमुपक्रमाविरुद्धवद्धदालापलीपँलयापरस्परमास्यानतुहिनशि
लाशकलाकारकर्पूरपारीपरिकरितताम्बूलार्पणप्रणयेच नपरितुष्टपरिजनपरिहा
सगोष्ठ्याचकिमप्यभिनवंकिमप्युरातनं किमप्युस्याद्यं किमपि यथावस्थितं जल्पाकं
जनजल्पितं भावयंतौ तस्य तुः। स्य वीयसीवेलामनंतरमनुसरति। मध्यमागगमं वरस्यो

११५

११२

ष्टुमालिनिनलः स्वगृहानलंकुर्वंतु भवंत इति प्रश्रयेण विदर्भेश्वरं विससर्ज । गते च तस्मिन्न
होवासल्पमहो परमौदार्यमहो कौशलमहो वाग्विभववैदग्ध्यमहो शश्रयोस्य विदर्भराज
स्येति तद्गुणश्रवणैः कुर्वन्नात्मनिजपरिजनेन सहमुहूर्त्तमिवासांचक्रे चिंतितवांश्चात्म
नुगुणघटनेनेयद्यपीयं भवति हि हंसगतेव कार्यसिद्धिः । भयतरलमुंजेन गमनं हृ
तेस्तद्दिन विश्वसिमो वयं विधातुः । तथाहि । अंगाः कुंगकलिंगवंगमगधाः सर्वेप्यमीपा
र्थिवाद्दिक्पालास्समरुत्पनिश्रमत्तयः कन्यार्थिनः संगताः । नो विघ्नः कथमेष्यतीह घट
नांकार्य्ययतस्तद्गुणान्नानाभंगिभिरिंद्रजालसदृशं दैवं विचिंतीयते ॥ अथवा । कानाम
तत्र चिंता समभवत्पुरुषस्य पौरुषं यत्र । वाङ्मनसोरपि विषये विधौ च चिंतांतरं किमिह ।
एवमनेकधा वितर्कभंगिभोजिभूभुजि भुजवलसालिषु विसर्जितेषु सेवकसामंतेषु विरली

113

स्ते परितः परिजनेन परिहासपेशला लाजपानगोष्ठीशुकमेणातिक्रांते सति स्तोकसम
येऽस्मिन्नभ्याभरणावरणोरमणीयरूपाः। काश्चिदार्द्रकुंकुमपंकलहस्तकहस्ताः। काश्चित्क्रां
स्तावलंबितताम्बूलीपत्रपिंडकरंडकाः। काश्चिल्लिखितपद्यपुस्तकपटलिकापाणयः। काश्चि
त्काश्मीरकरंबितकस्तूरिकामोदामंदनंदनभाजि भाजनानि भजमानाः। काश्चिद्दवाननना
लिकेरजंबीरबीजपूरपूरितपात्रीपाणयः। काश्चिदसंख्यखाद्यखंडविशेषानमूल्यमांग
ल्यमाल्याभरणानि च सकौतुकमादाय दमयंत्याः प्रहिताः प्रयत्नप्रधाविताः प्रतीहारसू
चिताः। तत्र विविधपुरस्सुजाः कुब्जवामनिकाश्चात्र विघ्नपञ्च सविस्मयाः स्मररूपातिशायिनी
नरमवलोक्य साधु भोः स्वामिनि साधुस्थाने मिनिविष्टासि। योग्ये जाताग्रहासि पात्रे वद्ध
स्पृहासि लप्स्यसे जन्मफलमवाप्स्यसि। स्त्रीस्वभावभाग्यमनुभविष्यसि। यौवनसुखानि मा

११३

नयिष्यसि। संसारमहोवंदनीयासाकापिपुरुषरत्नाकरकुक्षिर्जननीयस्याःसकलसंसारन
रहाराबलीमध्यहारनायकोयमुत्पन्नइत्यवधारयं। स्तोमनाग्नमितमौलिदोलितसीमंत
मुक्ताफलाः। स्वामिन्नयमस्मदीयःप्रणामोऽस्यापिकाचित्प्रणमतीत्यभिधायस्मयमान
वदनकमलाःसलीलमवनिपालंप्रणेमुरन्योन्यकृतसंबोधनाश्चसहर्षमिदमवोच
न्।अहंहेहे।सिचकोरिचंद्रवदनेचंद्रप्रभेचंदनेचंपेचंगिलवंगिगोरिकलिकेककोलिकेमाल
ति।एतस्यानुतजन्मजीवितफलंलावण्यलक्ष्मीनिधेर्योसोभाग्यभूतनिर्भरेनरपतेर्नोनिर्वा
तुनेत्राण्याणिवः॥ अपिच। कुंदसुंदरिचंद्रिनंदिनिहलेदिव्याद्यवर्द्धमिहेदिव्याःसोयम
नंगसुंदरवपुःप्राणेश्वरःप्रासबान्नूतस्यास्तच्चैवमनोभवालसदृशोदेव्याध्वतोन्मादया।
नीयंतेगृहदीर्घिकातटतरुच्छाया-येवासराःप्रान्तःशोणसरोज--नयनेनिःशेष

११४

सीमंतिनीभ्यामप्यन्येन्त्रपातित्रिविधमनोरथः सोयमनुलोमे पथः ॥३॥ एवमन्योन्यमभिधाय समीपमु
पसृत्य ताभ्यां क्षितिपतिरनुरागतरंगतरलतारकेण सादरं स्मेरोत्फुल्लेन चक्षुषा ॥ संतो
षपुंजमंजूषिका इवानंदकंदलीरिवामृतपंकपुत्रिका इव मधुमासविकासितसहकारमं
जरीरिव दमयंतीप्रतिबिंबिताः स्पृहया विलोकयन्नितस्ततः एतत्कुशलं तत्र भवतीनामनुपविश्य
तगृहीततांबूलमावेदयत ॥ भवत्स्वामिनीसंदेशमिति सरसं प्रेमसंभाषयामास । ताभ्याम
हानयां प्रसादं अनुबानाः समुपविष्टे राजाधिराजदलदीर्घदीर्घे मवार्त्तीर्णश्च तिनना
मदेवस्यापघने घर्मांसुघर्मोर्मिनिर्मितः कोपि खेदः समपद्यत नवासमविषममार्गलं
घनप्रक्रमेण कापि वरमार्गिनी परिजनस्य ग्लानिरे भूद्व कृतनिष्ठितानिंदवेनाध्वनि विलं
वितमिदं चतयापातोष्वरस्य प्रियं ॥ साम्प्रतं प्रहितामिव मुक्तमिदमेकांवसंदिष्टमिदं प्रका

११४

शास्त्रप्रपालापलीलायितमिति राजानमंजसा जजल्पुः। सोपि स्मरव्यापारकेलिकोरकि
ताभिः शृंगाररसमेकपल्लविताभिर्मुखस्मितोंऽशुमंजरिताभिरमृतच्छटाभिरिव वाग्भिः
किमपि नर्मोक्तिकुटिलाभिः किमपि कथयन्। किमपि पृच्छन् किमपि संदिशन्ननुजल्प
ममुजल्पितमनुहासमनुहसितमनुभाषितमनुभावितमनुप्रियमप्रमेयप्रसाददानो
द्दीपितोद्दामानुरागास्ताः। क्षत्राकुर्वन्ननतिचिरमिव गोष्ठीलीलया वतस्थौ। अहो नु खल्व
स्य नरपतेरनश्लीलशीलमनाहार्यमवंचनं वचनमदैन्यं दानमस्मयं स्मितमविचार
गोचरं गांभीर्यमिति। भावयंत्यस्ताश्च। कंचिद्विदितो विनोदे रतिवाद्यवेलामनुभूय कि
मपि गोष्ठीसुखमास्वाद्य किंचिद्विवदमयंती विनोदविलासव्यतिकरमात्तापयतु देवो
ऽस्मादागमनायमवधार्यामृतपानार्थिनी देवीलवरितोऽस्मत्प्रवृत्तिमवेक्षमाणा तिष्ठती।

115

त्यभिधायानुमता सती यथागतमागच्छत् । गतायां तु तस्यां प्रगल्भं प्रज्ञाया मच्चरमं वाचिकाकुश
लेकलासु निपुणेनेति । समप्रतिमं तस्मा या माश्चर्यभूतमाहूय पर्वतकनामानं वामनकमुपा
यनीकृत्य कर्कटकर्कन्धूफलस्थूलोज्ज्वलमौक्तिकावलीमुख्यमभ्यर्णमणिप्रमुखादिसन्
मानदानादरपरितोषितेन तुम्बुरुसहचरकिन्नरमिथुनेन सहदमयंतीं प्रतिप्रेषया
मास । स्वयं च शणोत्थितकमुखमरुत्पूर्यमाणशंखध्वनिविभिन्नमध्याह्नभांकारिभेरीरवेणानि
र्धूदेलाविलासिनीवलच्चरणरणन्मणिनूपुरझंकारेण च निवेद्यमानमध्याह्नसमयो
मध्याह्निककरणायोद्वतिष्ठत् । क्रमेण निःसृते समस्तसेवकजने विश्रान्ततूर्यताल
गीतासु निर्यातनर्तकीविरहखेदादिव मूकीभूतासु नृत्तशालासु निःशब्दतया सुप्तास्वि
वाप्यधिकारिककुट्टिमेषु शून्येषु तदा मध्याह्नतन्त्रीमूर्छितेष्विव सामन्तमण्डपेषु संक्रान्त

२२५

सेवाविलासिनीचरणकुंकुमपदपंक्तितया विकीर्णविकसितरक्तारविंदप्रकरइवप्रकाश्य-
माने राजभवनांगणे घनेध्वनंतीषु। भोजनावसरशंखकाहलासु प्रधाव्यमानेषु। प्रत्यासन्न-
दकजनेषु। परमृज्यमानास्वतिथिशालासु। सज्जीक्रियमाणेषु व्यासनशालेषु॥
प्रविश्यमानासु गोग्रासयोग्यासु पुरगवीषु प्रदत्ताल्पमानेषु। वायसबलिसक्तवृक्षशिखर-
फलकेषु। वह्निदीप्यमानेषु। दीनानाथभिक्षुमेलापिंडेषु। समुपलिप्यमानासु। भोजनस्था-
नवेदीषु संचार्यमाणेषु चकोरपंजरेषु। निवेद्यमाननैवेद्यासु इष्टपराधीज्याधिदेवता-
सु वैश्वदेवाऊर्णीगंधवाहि निवहति विविधान्नपाकपरिमलमनोहरे महानसमरुति नि-
र्वर्तितमज्जनादिक्रियाकलापे भजति भोजनभुवं भूभुजि वहिः सूपकारकलकलः समुल्ल-
लास। ध्रा। ग्राज्यमाज्यमभिन्नकुंदकलिकाकल्पश्च शाल्योदनः सूपो धूपमनोहराः शिखरि

णीस्वादूनि ग्रासकानि च । पेयास्वाद्यकवल्यलेह्यबहुलं नानाविधं भुज्यतां भो ज्यं भीमनृपालन्नपस्वसु

तयासंप्रेषितैसैनिकाः ॥७॥ अहो नु खल्वमी मत्स्यमांसैर्विरहितमुदीच्यजनाः प्रियशाकवो मो

जुमेव न जानंति । विरलाः खलु दाक्षिणात्येषु । मांसाशनव्यवहारस्तदाकर्ण्यतां भो नैषधाः

॥८॥ आज्यमाज्यवरान्नकूरकवलैर्मर्दं विधाय प्रत्युधां चात्तु [illegible] यातकसंस्कृतो नुसनकै

रिक्तोरसः पीयतां ॥ संभारस्फुहलीयते मनरसानास्वाद्य किं चित्ततः स्निग्धस्तव्यदधि

द्रवेण सरलः शाल्योदनो भुज्यतां ॥ राजा तु प्रतीहार विनिश्चीयतां किमयं बहिः कलक

लव्यतिकर इत्यभिधाय कृतलितकोलयो ग्पजनपरिवृतो भोक्तुमुपाविशत् । त्वरितं च

गत्वागतः स प्रतीहारो विज्ञापयांबभूव । देव दमयंत्यासहिताः सूपकाराः सैन्यजनमाङ्ग

लणं सजमागोपालबालकमाकरितुरगवाहनमासीमंतयुक्तनियुक्तकौतैस्तैरन्न

116

११६

विशेषैर्भोजयंति लग्नाः । सर्वतो दृश्यंते च' पर्वताः पक्वान्नस्य राशयः शाल्योदनस्य स्तूपाः नि
र्भराः सर्पिषः सिंधवो मधुनः । उत्कराः सर्करायाः । श्रोतांसि दधिदुग्धयोः । शैलाः शाकानां ।
निपानानि पानकानां कुल्याः फलरसानां । कूटाः कटुकषायाम्ललवणतिक्तमधुरोपदं
शानामेवमकर्ष्यं एवमिच्छया भोजितं । सैन्यमपि च । भुक्तांते घृतदिग्धहस्ततलयोः रुद्व
र्त्तनं च वंदनं' पश्चान्नागरखंडपांडुरदलैस्तांबूलदानक्रमः । एकैकस्य मनागालतं तु मदना
दत्ते ततो वाससी देव्या किंचिदचिंत्यमेवमभवतः सैन्यातिथेयं कृतं ॥ ७ ॥ इयं च रसवती देवस्य
तयाखहस्तपल्लवपरिमलनसंस्कृतैः पाकविशेषैरलंकृतस्य स्वमुद्रया मुद्रिता प्रहिते
त्यभिधाय व्यरंसीत् । राजापि मनाक् तरलितशिराः सस्मितमहो नरति शायमुदारगंभी
रमुचितव्यवहारहारिलीलायितं तस्याः स्वहस्तीयपरिमलश्लाघ्यमहर्वं इव कोऽपि पाककर्म

117

मास्तत्याहि। इदमाम्लमप्यनाम्लास्वादमिदमीषत्कषायमविमधुरतामानीतमिद
मेकरसीकृतमिदमतिमृष्टतयामृतमप्यतिशेते। रसवत्तामधिरसवती विदर्भराजात्
मजेति भावयंस्तांस्तत्याग्रहितान्नपाकविशेषानादरेण स्वादयांचकार। चिंतितवांश्च
षड्रसा किल वैद्येषु। भरते ष्टौ नवापि वा। तयातु पञ्चपञ्चाशत्सर्वमेकरसीकृतं। एत
याहि। अगस्त्यामिव चेतसः पुरस्तद्विवक्षालवमानां दृशोर्जल्पंतीमिव रुंधतीमिव मन्ता
कूर्मुग्धं हसंतीमिव वनिद्रामुद्रितलोचनामपि वर्धयंतीं विश्वरूपायितां पश्यामो वहिरंत
रेनिशिदिवा मार्गेषु गेहेषु च। एवमवधारयन्नत्यन्तमुद्विग्न इव। तदाप्रहितेषु स्वहस्तपक्वपाक
रसविशेषेषु। असंतुष्टस्तत्कथायामाचम्य चंदनागुरुपरिमिलत्पांडुरितपाणिपल्ल
वोलवंगकक्कोलकर्पूरवितततांबूलमुत्सर्पिकर्पूरपरिमलमादाय विकीर्णविविधकुसुम

१७

प्रकरहारिणि यत्नकर्दमाच्छच्छटाच्छोटितपर्य्यन्तभित्तिभागे। लंबितप्रलंबजांबूनदप्र
ज्ञदाम्नि धूपधूमामोदिनि चूर्णितकर्पूररंगरेखाभाजि भोजनानंतरमपरेऽपराह्णे विर
नोदमंडपमनाग्विजृम्भरणारणकाक्रांतहृदयो दूरदिगंतालोकनकुतूहलितः सरि
त्तीरोत्तंभिताभ्रलिहसौधस्कंधभूमिमारुरोह। आरुह्य च तस्या मूर्द्धन्येवाधि यमाणमा
यूरातपत्रयुगलसलीलालसपदैरितस्ततः परिक्रामन्नेदीयसि सरित्संगमोभ्रमतिभ्र
ध्याह्नमखिलमवगाहनसुखमनुभूय मुत्तीर्णस्तु तिमिरशंकया कृतदूरचंक्रमणै
श्च चक्रवाकचक्रवालैः। आकुलमालोक्यमानास्तु पुलिनप्रांतस्थविहरणविरामे विकसि
तविविधवीरुधि रोधसि रोदंती पुरा दंतपंक्ति पुदत्तदष्टिर्विरलनलिनीपत्रांतरालसुप्तो
त्थितस्य किंचिदवांचितचटुलचंचोः स्मरतश्चचरी किलिविकेचकमलवने राजहंसकुलक

लापस्यकरिकलभदंतदंडपांडुविशाकोडभंगहुंकारानाकर्णयन्नपराक्रमङ्डोनागता
भिःकुंडिनपुरेग्रिभिराश्चर्यरसोभिमुषितनिमेषैर्निकंपनीलोत्पलपलाशलीला
यमानैर्नेत्रपुटैरापीयमानमुखेंदुद्युतिर्द्दर्शिततरंगभ्रूभंगयादूरोच्छलद्वालशफ
रीच्छलेनविस्फारितविलोचनयासरित्संगमसलिलाधिदेवतयाविलोक्यमानरूप
संपत्तिरिवद्रुतगमविरलचलच्चंचरीकचक्रचुंबितांबुरुहासुक्रीडाकमलसरसीषुस्त
णमुपांतपंक्तीभूतमंजरितसहकारराजिषु।स्मरवाजिवाह्यालीषुद्यानमुन्मिषकु
सुममनोहारितरुलतारमणीयासुभवनोद्यानमालासु।चत्वरमुल्लसत्पताकापट
पल्लवविराजितासुभीमभूपातःपुरस्थासादपंक्तिषु।चत्वरमवकीर्णकुसुमरंगावली
रम्यासुनगरवीथीषु।विष्मांतविलोकचनस्थिरमवतस्थे।चिंतितवांश्च।नोद्यानेनत

रंगिणीपरिसरेणोरम्यहर्म्येण वा पुष्पतल्पकरगर्भगुंजदलिपुंजे डातडागेषु वापि वा
त्या घूर्णितशीर्णपर्णतरला दृष्टिर्मदीया धुना लुम्पत्तुबंधकभाषिते च हरिणीश्रांता
पि विश्राम्यति ॥२॥ अपि चानगाम्या मंत्राणां न च भवति भेदजप्यविषयो न चापि प्रध्वंसं व्र
जति घातैः शांतिघातैः शांतिकघातैः ॥ अभावे स्यादंगे कमपि विदधन्नंगमसमं स्मराप
स्मारोयं श्रमयति दृशं घूर्णयति च ॥ किं चान्यद्भुतं पोष्याः पंचशराः शरासनमपि ज्या
श्चन्यूनिर्दोलेता जेतव्यं जगतां त्रयं प्रतिदिनं जेतापनंगः किलादृत्या श्चर्यपरंपरा घट
नया चेतश्चमत्कारयन् ॥ व्यापारः शंभुचिरं विचारपदवीवध्यो विधिर्वर्धतां ॥३॥ एवमनेकवि
धवितर्कतरलितहृदये कुंडिननगरवीथीषु विश्रांतदृशि शनैरुद्धेह्लितामल्लिकाद्दपम
ल्लवसमष्ठुतरंगितसरितः कमलवनवायोः समर्पितवपुषि निषधप्रभुजि भुजंगनि-

११९

मौक्तिकधवले वसानो वाससी रणन्मणिकंकणैरलंकृतपरं हरितरत्नकोष्ठः श्रीखंडपांडुरित
तनुरहर्पतिरिव पर्वतिकः प्रतीहारप्रदर्शितः प्रविवेश। प्रविश्य च चकितप्रणयप्रणा
मः। प्रगुणितविस्मयस्मितं ॐकारेणाभिभाषितः। ‑ ‑ कौतुकमित्र भूसंस्थान्यावि
ज्ञ पितृमारभे। देवश्रूयतां। इतो गतवानहमनंतरमतिप्रार्थितस्वर्गान्मार्गाननेक
कविधचर्चाचारूणि चत्वराणि विहितमनःप्रसादान् प्रसादानवलोकयन्नि
तस्ततः सस्मितस्मेरलसच्चलदेलाविलासिनीविकारकूणितकोणदृग्भान्नदि
तहृदयः। सेवाविरामनिःसरत्तासमंततः संकुलमविरलगलन्मधुमंजरीपुंजीपुंज
रितसरससहकारवननिकुंजगुंजितपुंस्कोकिलकुलकलरवरमणीयोद्यान
मालावलयितमुपांतरूढतमणिमंदुरामंदिरनिबद्धस्निग्धपोषणोत्कर्षहर्षहेषित

११९

राजवल्लभतुरंगमुत्तुंगशृंगसंगतमयूरध्वजमंगणोत्संगरंगत्क्रीडाकुरंगविहंगमभंगां
गरत्नरश्मितकदंतोतररम्यमाणराजकुमारकमतिस्थूलस्थमुक्ताफलविरचिततरंगरम्यरंग
रेखाराजिराजिताजिरं राजभवनमविश्रामतिमनोहारिणि यत्र सपुष्परमालानि क्रीडा
वापीवप्रास्थिनागयूथं च सारवाणि लीलोद्यानसारसमिथुनानि सेवकककविवृंदं च वि
लंबितानि कांचनकुसुमदामानि निर्गाते चाग्यमलसंगानिलस्पंदप्रदीपवर्तिमुखानि प्रेंख
णकं च। किंच बहुना। सुस्थितमिति तेजो राशेर्लक्ष्मीजनकस्य रत्ननिलयस्यातस्योपरि लं
बंते वर्द्धिरिव बल्लिकाः सर्वे।।७।। तत्र चाचलत्कंचुकिसंकुलपातालमिवानेतालयमंतःपुरं
च विरूपविविधकुसुमसंपत्संपन्नपुण्यपादपप्रकरितोगणवापीपरिसरचलच्चक्र
वाकं चंद्रशालाशालिनि शैलूषइवानेकभूमिकाभाजि।धने जय इव सुभद्रान्विते कुरुवंशा

स्थानद्रुतचारुचित्रविचित्रभित्तिभाजि तुहिनाचलोच्चकूटायमाने सुधाधवलित
स्कंधे धाम्नि ध्वजावलीविलग्नेन सप्तसप्तिसप्तौ सत्तनूमम्मृभिकायाभितामुखेवा
तायने निविष्टामितो गतास्ताः। कुब्जवामनकन्यकास्त्व द्वात्रीं न्यतिकरविनोदारं-
भितीः संभावयंतीमनवरततरललोचनालोकनैर्नीलोत्पलोपहारमिव त्वद्दधि-
ष्ठिता वेदिशोदिशंतीमुत्तरीयांशुकस्याच्युतयापादद्वयमानमदनबाणद्रणाकिण-
कारिकस्तूरिकापंकपत्रलताकिंतकुचकलशाभिरुद्वंग्रष्टनीशांशंकपकलश्री
शोभाभाजिललाटपट्टे स्मरबाणपरवशात्रिपुरुषैरिवममेयं ममेयमिति संहर्षा
त्कतस्त्ववर्णानुकारिस्त्रीकारचिन्हमिदकुंकुममृगमदमलयजरसरचितात्रिपुं-
ड्रकरेखांचितयमुद्वहंतीमलोहितेनतबाष्पांतीमृतपानबालप्रबालप्रणालकेनेव

कर्णाभरणायिना बालपल्लवेन विराजितवदनामासन्नमणिभित्तिदर्पणसंक्रांतप्रतिबिं
बतया त्वत्संगमवांछाकृतसंतापसंविभागार्थमितिव हृन्मयात्मरूपाणि सृजंतीमास
न्नवर्त्तिनीभिर्वीणाविनोदविदुषीभिः सरस्वतीमिव समानवयोवेषाभिः सखीभिः स
रस्वतीमिव सकलविद्याधिदेवताभिरुपास्यमानामुन्मिषत्कुसुमाभरणरमणी
याभिश्चामरग्राहिणीभिर्वनदेवताभिरिव शरीरिणीवसंतमासश्रियमुपवीज्यमा
नामनुलेपनपुष्पपात्रीभिः प्रसाधिकाभिर्भवानीमिवानेकनारीभिराराध्यमाना
मितस्ततो निपतन्मंडनमणिमयूखमंजरीजालच्छलेनांगेष्वमंतेमिव कांतिरसवि
सरमुत्सृजंतीमशेषावयवेषु प्रतिबिंबितैरासन्नचित्तभित्तिरूपकैर्मायाविभिः सुर
सुरैरिव विधीयमानाभ्यंतरशोभामग्रस्थितेन पद्मरागमणिदर्पणकंदर्पणकंदर्पातुरेण

१२१

गि। एणेव प्राणिनीव करुणयार्पितच्छायां अपरेव जगद्विजयास्त्र शलाकामिव सौभाग्यस्य
सिपल्लीमिव लावण्यपुण्यस्य शिल्पसर्वस्व परिणाम रेखामिव धातुरनंतसंसार रे
हसैकरत्नकंदलीं समयं तीमशान्तां। ईक्षणोत्सव शलाकामवलोक्य च तामतिह
र्षविस्मयकौतुकोत्तानितचक्षुश्चिंतितवानहमिहैहि। स्मरराजराजधानीमंगलव
लिभिर्विलासविहगानां। शृंगाररंगशालाहरितनवालामनः कस्य। अपि च। दग्धो
विधिर्विधत्तेन सर्वगुणसुंदरं जनं कमपि। इत्यपवादभयादिव हरिणाक्षी वेधसा वि
हिता।। यत्किंचान्यत्। लावण्यपरमाणुदलं तदन्यदन्यः सद्यापि निपुणः खलु कोपि वे
धाः। चनाद्भुताकृतिरियं विहिता विशेषगुणानुमेयः - - - - - - । एवं तर्क
यंतसापि मांपुष्करावत्सस्त्रिचिंतां [illegible] मेणमनाग्वलितमिव तमः कांडपिंडीकृतकुंडिनं

१२२

प्रकोडाडंबरितवसंतविकासोत्सवश्वामवत्सरित्संगमोत्कंठेवनविभ्रामभ्निरात्संपल्लास
लक्षणादक्षिणादिशिय मुन्निर्झितइवससा — रमतद्रव्याञ्जितइवोज्जीवितोपंजनइ॰
लभिधायपर्वतककच्चित्कुशलीपरवलदावानलीनलइतिस्मितमुग्धमधुरयागि
रासमभाषतास्त्रहमपिप्रणम्य यथोचितमनंतरमतित्वरितसखीजनोपनीतमास
नमध्यास्यदेवेनप्रहितान्याभरणोपायनान्युपानैषमादरेणचतयागृहीतेषुतेषु
वज्रमतेमपिप्रियमकौतेलवगुणगृहणगोष्ठीव्यतिकरेनर्मसुरवालापलीलयातिक्रा॰
मतिस्तोककालकलाकलापेपुण्करदोष्प्रभाषतादेविविज्ञापयामियथमयमेवम
नुष्ठितमस्माभिः किलसकलनाकिनायकपुरंदरपुरःसराः। सर्वेपिलोकपालास्त्वाम
भिलषंतीतः करणारल्पलग्नमदनदावानलेनतमायातमप्यर्थितंतोयथामहातु

भावा भवंति हि महात्मानः। परोपकारधर्माणस्त्वदेवजात्प्येसे स्वप्रयोजननिरपेक्षे

णत्वया अस्मदर्थे दमयंतीवरणोद्योते तत्र दिवि देवदूतकार्ये समागतो निषधेश्व

रः। इच्छतु। दिवी पर्वतकमिति। क्रतापुष्करात्त्वभाषितम्। यदि पादविलद्वितोस्मिन्

दृष्टं मयि सा साचि संचारितवती मयापि संवादिते पुष्करात्त्वचनेन तस्मिन्नाकं

स्मि ककवोरकाः प्रहारव्यथामनुभवती विंदतु वीणाक्वाणमाधुर्यमितीव प्र

तिपन्नमौनव्रता लभेतां कर्णोत्पले परभागमितीव मुत्कलितनयना प्राप्नोतु प्रो

भां मुक्तावली। दीप्तिजालमितीव मुक्तस्मितागच्छतु छायां केवावलंबिनी चंपक

मालेयमितीवांगीकृतवैवर्ण्या लभतां लीलाकमलमिदं सौभाग्यमितीवावाङ्

नमितवदनासीत्तमस्थात्। तत्र च व्यतिकरे विगलितविलासमपर समाकस्मिकजा

१२२

१२२

तमंगश्रृंगारं मूकितमिव मुद्रितमिव भवनमिदमासीत्। राज्ञा तु पर्वतकोऽपि देवश्रूयताम
नःपरं ईषल्लितःस्फुरतकुंदकुडमलसदृग् दंतप्रभा मंजरीरोचिःस्मितमपरामपि द्रष्टुं सं
चरायंतीमनाकु। अस्पंतीकरपद्मं गमधरे वंधूकबंधुरागं वारंवारमकंपयनतरलित
स्तोकावतंसशिरः। ततःपरं वारितवारविलासिनी चाटुवचनक्रमामाकस्मिकविस्मयवि
स्मृतविलासमतनुतुहिनाहतनवनलिनदलदीर्घस[illegible]णमुत्ससरलम्बासारं भि
विषमविषादविच्छायितानने दुद्युतितस्याः स्थानकमवलोक्य सखेदं सखीजनेन देवि भव
न्निःश्वासपवनपरंपरयापर्यस्तद्वास्ताचलहस्तावलेवमयमपाश्रयति। भगवान्भानुरियं
च। सौभाग्यश्लालिनि नलेलीनचित्तायास्तव लोकपालपार्थिवयोः। प्रार्थनाव्यतिकरमिममर्क
र्पलज्जितेव पिहितश्रवणा हूंकारे भवती वासरश्रीरिमाश्चनिश्चलनिलीनमधुपक्षिनिपीयमा

123

नगर्भमम्नि संकोचयंति लोचनानीव कमलानि सविभागीकृतविषादा इव विलासवयस्याः सर
सीषु सरोरुहिण्युद्माप्य कथमस्मत्सतयो मनुष्यकन्यकां कामयंत इतीर्ष्यालापशोकवशादि
व दिग्धाः स्पामायंते। तथैतेष्वप्यतामये पर्वतक इव समभिधीयमाना कथंकथमपि विवितां तत एयतिर
स्कृतालापं सुवमीषदुन्नम्य समुन्नसदपोकपल्लवाकारिकिरतलमुत्तानीकृत्य मामविस्मरणी
य सन्मानदानावसानेपि न किंचिदवादीत्। विसर्जितश्च। तया तत्कालमाविर्भवद्विषादवेश
संपन्नमौनया न पुनः पुनः संभाषितोस्मि न हृष्टं सं दृष्टं किमपि केवलं चलन्नेत्रत्रिभाग
प्रांततरत्तारया दृष्ट्वा समवलोक्य समुत्तानितकरकमलसंज्ञयैव संप्रेषितः कथमिति चिंत
यन्नलः सालसैरसमंजसपातिभिः पद्भिः ममुखेरिव पदैरहमिहायातवान्। तद्देव दमयंती

१२३

देवदूतकार्याङ्गीकरणव्यतिकरमिममाकर्ण्यपरं विषादमापद्यत मन्ये च। परिम्लानच्छा

याविरहिततनिद्द्रुमवने पतत्येकीभूतध्वनितशकुनोन्नादितनभः।वियोगव्याकुलतादुपनदि
रुदच्चक्रमिथुनं विषीदंत्यां दिव्यामिदमपि विषण्णं जगदभूत्।इत्यभिधाय स्थिते पर्वतके तत्
कालोचितमिममेवार्थं समर्थयन्नवसरपाठकः।पापाव।कन्यामन्यानुरक्तां कंपममत्वमुन्गोमा
नुषीं कामयंते तन्वंगीस्मितास्याः स्मरविवशा हरोनाकनारीविहाय।वक्रे खेदादिवेतहि नपति
रधिकं क्रीडयेवारमच्च।कोपिनेवारुणांशुः प्रविशति वरुणस्यालयं पश्चिमाब्धिः।।राजानुतपाक
एपियन्नवतीर्य सोधशिखरतराह्न्यो लापदप्रचारेण संध्यावंदनविरामोपविष्टजपाद्भिःपजनस
नाथसैकतेसरित्संगमेसांध्यान्हिकमकरोत्।ततश्चपश्चिमायां दिशिस्फुरितसंध्यारागरुधिरएव
वपिपासया कालवेतालमंडलीव प्रधावमाना त्रिभिः स्रोतोभिः प्रवृत्तयागंगया सहसहर्षादिवानेकैः
स्रोतसां सहस्रैर्गगनतलमिव प्लावयंती कालिंदी वधिज्जैभतातिमिरपटलपंक्तिरनंतरं च चंद्र

124

मस्तागर्भिणी पौरंदरी दिक्केतकीपत्रपांडुरिमाणमगात्। उल्लास च चंद्रतरमास्ततो दोलितोदयाद्रि
द्रुमकुसुमकिंजल्करेणुराजिरिव कपिशाभ्रशोकद्युतिरथ क्रमेण सर्वपयोनिधिपुलिनाङ्गनेह
सद्रुवगगनमंदाकिनीमुखचालितः। केसरिकिशोर इवोदयगिरिगह्वरात्तिमिरकरियूथहल्ल
नः। स्फाटिकमयश्वेतकुंभ इव। जगद्विजयप्रस्थानस्थितस्य मंगलाय मकरकेतोः केनापि सज्जी
कृतः। श्रीखंडपिंड इव मंडनाय महेंद्रदिग्गोहस्ताग्रे बोपलालितः शंखिकापुष्पस्तबक इव
गगनश्रिया श्रवणे संयोजितः कुंभ इवैकः। प्राचीनवने विहारसुरकरीन्द्रस्य भ्रकटतो गलितो वाम
रविरामवल्लीमुक्तमूलकंद इवोद्धृतो निशागणकरिकया पांडुपुष्पाकृतः। इन्दोरुदवसिद्भव धूमि
रुदयाचलचतुष्पथे विरचितो गंडशैल इव केलाम्रशिखरशंभुविलासमनःसीमंतमौक्तिक इव सर्व
दिङ्मुखस्पर्शिसितातपत्रमिव सर्वाशाधिपतेः। क्रीडाकंदुक इव कालकुमारस्य क्षीरडिंडीरपिंडस

१२८

७

द्वग्धोदधिपयमवततार तारापतिस्त्रिदशानां मदनमति सुवाने यौवराज्ये भिषिंचन् । कृतकुमुद
विकाशेन भासयन्दिशः सुधामिव स्रवन्नमृततरंगैः प्लावयन्निव जीवलोकं । गगनमवगाहमाने मंदं मं
दं मृगांकः ।। तदनंतरमसा प्लावितमिव मुक्तमर्यादेन दुग्धवारिधिना सिक्तमिव भूभागं गगनमिवा
मंदचंदनोच्छटाभिर्विलिप्तदिग्भित्तिकमिव सांद्रसुधापंकपिंडैः । हरितमिवोल्लसत्स्तव
ककुहरपांशुवृष्ट्यावविष्टमिव स्फाटिकमणिमयमंदिरोदरदरीमुत्प्लवमानमिव दुग्धवीचीभूत
तुहिनाचलमहाप्लवे भुवनमासीत् । ततश्च । कैलासायितमद्रिभिर्विटपिभिः श्वेतातपत्रायितं ।
महिषैः पिंडैः नदधीयितं जलनिधौ दुग्धायितं । वारिभिः मुक्ताहारलतायितं ब्रततिभिः शंखायितं
श्रीफलैः श्वेतद्वीपजनायितं जनपदे जीते स्मरणे को द्वये ।। अपिच । सर्वेपि पक्षिणो हंसाः । स
र्वेप्यैरावतागजाः । जाताश्चंद्रांशुभिः सर्वे रौप्यपुंजाः शिलोच्चयाः ।। अपिच । सुधापंकोपलिप्तेव

वृद्धेव स्फाटिकोपलैः। विलीना हि मदगन्धे र्वमेदिनी ज्योत्स्नया कृताः ॥३॥ अपि च। सौधसंधान
सानि दीपपटलैः कंपेन पांडुध्वजा हंसीः पक्षविधूननेन मृदुना तिर्यक्तपादेन चालं स्मृते।
कुमुदानि बद्धपदकतैरत्तं र्षिं गंधेन च हृष्यत् क्षीरपयोधि दूरसदृशो जातेश्वरांको दये।
॥४॥ तथा विधे चंद्रोदयप्रपंचे हगाढोत्कंठयात्मि हूयमाने निषधनाथ चिंतयां चकार। इत
श्चंद्रः सांद्रान् किरति किरणान्नपुरुषाणि तोपि प्रोन्मीलन् कुमुदवनवायुर्विलसद्भूतः।
कादंबानां ध्वनितमविनिश्चलसदृशामसह्यः सर्वोयं मनसिजमहिम्नः परिकरः ॥५॥ अ
पि च। इतो मकरकेतनः किरति दुर्निवारैः शरानितोपि वयमाकुलाः कुलिशपाणिदत्ताज्ञ
या तदेतदति संकटं यदिह केशिदुःखं जनेरितो विषमदुस्तटीभयमितो महाव्याघ्रतः। त
दिदानीं किमिह कर्त्तव्यमथवा हास्येनाप्यवेधावचसामलंघनीयः। खल्वादेशो लोकपाला

१२५

नामिति चिंतयन्नेकाकी पद्भ्यामेव विनिर्गत्य निजनिकेतनात्समंतादापतद्भिः पुष्पांककिरण
जालैः पारिजातैरिवाकर्षितवर्त्मा कैश्चित्काललवैः कैलाशकूटायमानाट्टालकाभोगभव्यभी
मभूमिपालभवनमवाप्यैकन्यांतःपुरं पुरंदरवरप्रदानप्रभावाददृश्यमानरूपः प्रसादपाल
कैः प्रविवेश। प्रविश्य च दूरादभिमुखागतेनानवरतदह्यमानकृष्णागुरुधूमवर्त्तिनर्त्तकेनव
हलपत्त्रकर्दमानुलिप्तसौधस्कंधसंधिसंचारिणा गंधवाहेन कृताभ्युत्थान इव परिक्रम्यस्तो
कमंतरमितस्ततो देवी वर्त्तते इति गीतगोष्ठीस्थितसखीगीतझंकारेण हूयमान इव यत्रास्ते
दमयंती। तत्सौधपृष्ठमारूढवान्। आरुह्य च मनागव्यवहितोऽनुपलक्ष्यमाण एव वेणुवीण
क्वणानुसारिणा कोमलकाकलीप्रायेण किन्नरीप्रमुखसखीनां गीतेन विनोद्यमानामलक
वल्लरीमध्यनिवेशिततारानुकारिमौक्तिकेन कज्जलकलंकितनयनोत्पलपक्ष्मपालिना मुखे

126

नसम्बंधागतनस्पर्शाशंकयाभूतलमविकृतोदितेंदुमंडलमिवापादयंतीमुच्चकुचमंडलविलोल
यासप्तर्षिगणपंक्तेरुदारलतयाकृतकंठकंदलशोभामीषत्कपोलपालिपरामृष्टश्रा
ताचाटुकारेणमृणालस्मितमयेवसंतसमयग्रहितदूतेनेवकर्णलग्नेनकुसुममंजरीद्वितीयेनवा
लपल्लवेनविराजितवदनामच्छाच्छैःकस्तूरिकापत्रभंगैःभुजंगैरिवलावण्यामृतरसाहृ
तैरलंकृतमध्यभुजशिखरतामासन्नमुविविकीर्णैःपांडुमुग्धकरैर्गगनादवतीर्यकृपालो
कनकुतूहलिभिर्नक्षत्रैरिवपरिवृत्तामूरुनितंबमंडलस्पर्शसुखलंपटतयानीवीग्रंथिंतु
मितनतरंगदीर्घिदधिववस्त्रांतागतमच्छपांडुनेत्रपट्टंपरिदधानामहानेपथ्ययासवयंवरेण
वरणीयइत्यर्पितयापदेलग्नेनक्षोभोत्पत्तेनैवरोपणपुरवलयेनविराजितवामचरणप
ल्लवांविविधविलासवर्त्तिकाभिरिवाकारितामृतंडववल्लीकैरिवविचित्रितावयवामानंदके

१२६

दलैरिवघटितांमोहनमणिशिलायामिवोत्कीर्णांशृंगारदारुणीवोत्कुंटितांवशीकरणपर-
माणुभिरिवविनिर्मितांमदनमदस्तिंडेनेवनिष्पादितांवज्रलेपपुत्रिकामिवहृशोराक-
र्षणमणिशलाकामिवहृदयस्यबहलचंदनानुलेपाद्रितमुविविकीर्णसुरभिपरिमलमि-
लन्मधुकररवानुमेयापांडुरपुष्पप्रकरेमसृणासितसुधावंधपिच्छलेसोधस्कंधेज्योत्स्नामृत-
स्पर्शसुखमनुभवंतीमध्यांप्तुस्फटिकमणिपर्यंकिकांकभाजंजयपताकामिवमदनस्यद-
मयंतीमलब्धनिद्रामद्राक्षीत्।तांचावलोक्यचिंतितवान्।[illegible]धयमहोस्यानिमिषेक्षणालो-
कपालानामभिषेकसुखनिधायमानायकोनस्पृहयति।मन्येचविस्फारिततारेनयनैरिमामेव
पश्यन्त्ययमाकाशःसगृहोभूद्दयचचंद्रश्चंदनपांडुभिःकरैरिमामेवपरामृशन्मदनामलदा-
हमयींअगलेखांकलंकछलेनहृदयेनोद्वहत्ययमपिसमीपोद्यानमारुतोस्याःसमर्पितकु-

१२७

सुमगंधः सनकेस्तूरीयां सुकमालिपत् । मदनातुरास्ति यैकन्ताति सर्वेषां जितमनुष्यलोके । नाप्येवं
विधमचिंत्यमानालोचनगोचरमतिरूपमुद्धतमनल्पमुकुपटं ॥ ललीरंतं ॥ आः प्रजापते मरिण
तशिल्पोऽसि संसारसंतानाधोसि । मदनमहोत्सवबानसि । वक्रलतार्थमसि । हृदयरंगम
नोरथमसि । हृदयमनस्यमसफलोसि । सकलसुकृतमनोमधुकराहृष्टिकुसुमितवतिके
निजनयननिर्जितराजीवे जीव चिरं । तथाहि । लक्ष्मीविभ्रमयोः कांचिच्चंचत्भ्रूभंगसंग
योः । वलिभामावयंतन्वितवाजेसहशो ईशोः ॥ २ ॥ अपि च । किन्नरवदनविनिर्गतपंचम
गीतामृतेष्कृतिं श्रयति । हरति हरंती हशो हकसालसवलिताच तुलिता च । इत्यनेकवि
धानि चिंतयन्नंदनकुतूहलापदेशरागसंगीतागोष्ठीस्थितस्पकोपमिति विस्मयविस्मित
विलोचनस्य संभ्रमवतः सत्वीकं देवकस्य मध्यमविरात् । प्रविष्टे चतस्मिन्नाकस्मिकवि

२२७

स्मयेन विस्मारितानि भयेन भ्रमितानि कौतुकेनोत्तानितानि व्रीडयावचंलयतानि मुदा मिलदं
तरालपक्ष्माणि स्मरालीकृतेन विलुलितानि। दिदृक्षारसेनाऽनिमिषाणि। हर्षसंघट्टेन मु
कुलितानि। विलासेन रमितानि विरंच हंसविमाना(?)ऽकिमपि चलितासनं किमप्युत्कंपितहृद
यमपगतधैर्यमवगलत्स्वेदसलिलमुत्पुलकितांगमनंगमंगुरमवलोकितान्योन्यमुत्सुकमवात
स्थिरे। तदभिरक्षाः सर्व्वोदमयंत्यपि देविश्रवर्द्धयामः। रकोऽपि कस्यापि जीवितेश्वरोयमत्रैवागतो
हृदयपत इति हर्षोत्कर्षगद्गदगिरां गीतमुत्सृज्य ससंभ्रमोत्थितकुब्जवामनकन्यकानां स्फुत(?)
रकरतालिकाकलितकलकलेन मनाग्विलासवलितमुखी तदभिमुखमवलोक्य पय्या
दुदचलत्। अथाः कुतोऽप्यानेकप्रकाररक्षिकरक्षिते पक्षिणामपि दुःप्रवेशे विशेषतो रजन्यां
कन्यांतःपुरे प्रवेशाइत्यद्भुतरसादेशास्तिमितेन किंचित्साचिसंचारितेन चक्षुषा पुनःपुनर्नल

मवलोक्य चिंतयां चकार। धन्या का प्युवरोधिता द्विननयायस्त्वमालक्ष्या दयन्मुक्ताहार इव प्रसारित
भुजः कंठे विलोगिष्यसि। धातस्तावत्त्वापि धन्यममुनास्वेनेन मन्ये प्रममंगातमें दिनिवेदी सकि
मपरं यस्यास्त्वाधं पतिः॥ एवं विचिंतयन्नेव तत्कालमाकूतकौतुक हर्षभयाधीनेकरसपरं पर
यापरावर्त्तितनयनोत्पला लज्जावनतमुखी विधेयविवेकवैकल्यमभजत। अनलोपि विहंगवा
गुरिके भवतस्ताभिन्याः। किमेवं विधः समाचारो यदस्यागतजनेन स्वागतालापमात्रेणापि न
क्रियते। व्यवहार इति तस्याः समीपवर्त्तिनी सर्वपरिचितां किन्नरीमभाषत। सापि ससंभ्रमम प्र
णाममस्तूर्वमिदमवादीत्। किंचित्कोपितपालिके कर्णोरवेः हंसेन नु स्वागतं। व्रीडानम्रमुखा
जनया चरणयोर्न्यस्ते च नेत्रोत्पले। धारयत्यस्ते नयुगम --- धेदत्तः प्रवेशो हृदि स्वामिन्
किं न तथापि तिथेः समुचितसंख्यानपानुष्ठितं॥ ततः ससंभ्रमस्थितया तया समर्पित मिद

128

१२८

मुक्तासन्मणिपर्य्यंकिकायामधितिष्ठतु देवस्त्वमपि देवि विद्रुममणिपर्य्यंकिकामिमामदूर
वर्त्तिनीमध्यास्व भवतु भवतोः परमुखेन स्थितान्योन्यस्वरूपयोरिदानीमात्मानुभवैवेन न
यननिर्वृतिः फलन्तु मनोरथयोः सखीनामिति तया सहितौ तौ सर्वसलरसखीकरपरान्ह
योः स्फटिकप्रवालपर्य्यंकिकयोरुत्संगभागंभेजतुः। ततश्च तौ हर्षोद्वाष्पचितेन यात्तरलि
ते विस्फारिते विस्मयादौत्सुक्यात्तत्तिमिते स्मरादिविलुलिते सेकोचिते लज्जया। रूपालोकन
कौतुकेन रभसादन्योन्यवक्त्रकौतुजे किंचित्त्वाचिव संमुखं चन यने संचारयामासतुः। अत्र च
व्यतिकरे। अंतः केवलमुक्त्वा सेतितन पुनर्वाचां तु येगोचरा येषां नो भरतादयोपि कवयः क
र्त्तुं विवेकं क्षमाः। लज्जामंथरयोः परस्परमिलहृष्टिप्रपाते तयोस्ते सर्वे समकालमेव हृद
येकोप्याविरासन्नरसाः। अपि च। तत्र व्यतिकरे। कर्णान्तलम्बवलयीकृतचापचक्रे चेच

125

गुणेस्खलनजर्जरितश्रवणकोटः। लोलस्पदद्वयेपि युगपद्विरोधो न विमुंचन्साधनसत्वरके
रः श्रमवान्नस्मरोऽभूत्। अनंतरमासन्नसखीवचनेन स्वयमर्पदानोद्यतां तामनलमनलमु
त्पलाक्षि प्रयासेन न खल्वसि पात्रं परिश्रमस्य नणारिज्ञानमंजरीजरठपवनप्रेंखोल
नाया सस्रहेति दमयंतीमभिधायतस्याः स्वादुदुर्लभस्तु किंतु धासेके कोमलालाप
पंडिताभिः सखीभिः सह। परिमितपरिहासेन किमपि विजल्पयन् किमपि हसन् कि
मपि विलासयन्मुहूर्त्तमासांचक्रे चिंतितवांश्च। लीलातांडवितभ्रुवोः स्मरभरभ्रांते
क्षणसतारयोरंतमौक्तिकमालिकाधवलयोर्मुग्धस्मितस्मेरयोः। किंचित्साचिदृशोः
कृतानि चपलन्नीलोत्पलस्पर्द्धयोरुल्लोलैरिव भाति पक्ष्मलदृशः कांतिर्मदी
ये मुखे। वरमुकुलितनेत्रप्रांतपर्यस्ततारं तव तरुणि सलज्जं सस्मितं सस्मरं च।

१२९

त्वणमभिमुखे वक्त्रे विस्मयस्मेरदृष्टौ मयि वलति विलक्षं वीक्षितो तं मा निरोधीः ।। किं चान्यदप
रमिदमाज्ञास्महे । लावण्यामृतदीर्घिका कुलगृहं सौंदर्यसौभाग्ययोः सैलोक्याकररत्नकंद
लिरियं जीव्यात्सहस्रं समाः । लोकालोकनकौतुकाय वकुना शिल्पक्रमेणादरामन्येयां
विधिना विधाय विहितं स्पष्टोर्ध्वजारोपणं ।। अहो आश्चर्यं । रंगत्संगेकुरंगास्या प्रसृनुमे यत्र
यत्र तु । हसति तत्र तत्रैव वलाघ्राणकरः स्मरः ।। तल्लक्ष्यामि यमन्यार्थे प्रार्थ्यते । ततद
घतामयं परञ्जे व्यभावो यतस्तिरयति । स्वातंत्र्यसुखमभिमुखयति । पारवश्यं लक्षयामाम
न्त्रयति । तिरस्कारमादरयति । दैन्यमाकृपयति । लघिमानमावाहयति । हास्यपदमानयत्यौ
चित्यभंगमंगीकारयति वक्तुभावं पुरुषस्य । तथाहि । सोच्छ्वासं मरणं निरग्नि दहनं निः
श्रृंखलं बंधनं । निःपंकं मलिनं विनैव नरकं सेषा मणायातना । सिवासंजनितं जनस्य सुधियो

धिकृपारवश्यं यतः। यं चानोसविशेषमेतदपरं स्त्रैमहापातकं॥२॥ किंचान्यत्। प्रसक्तनस्याः
विरोधेन गतान्यं सर्वोप्युपक्रमः। वीणायां वाद्यमानायां वै रोगारोनरज्जते।२। तत्किं सिद्धानी
मियमुच्यते। लोलाक्षि लोकपालस्त्वां मम सन्मुखेन रक्षतीति। प्रसक्तानुरागभंगस्तदादे।
शोपकृप्यते स्वामिन्यनप्याकथ्यते। क्रेयस्खलनं यथा रत्नमौख्यायते। स्वार्थसाधिस्तहर
मस्तकमिदं स्वार्थं विधातो ननु विम्बस्तत्देवतावंचना पातकमिति चिंतयन्नशेषमपि तस्ये पु
रंदरादेशं समयं च माचचक्षे। सापि तत्काक्षिमतस्निग्धमुग्धनम्रमुखीहं हे प्रियंवदिके
प्रियासमज्जीवितयाऽवयातातेन च मध्याह्ने समाहूय किमुक्तासि किं शिक्षितासि न
नामवाल्ले मे त्रवनीतेयमात्महगृहस्तेयमिति केनकर्णेजपेन तातस्य हृदयाद्दूरीकृता
हमपि। विद्याः खलु गुरवो देवाश्च विभेमितिन्योहमिति प्रियंवदिकाख्याया सख्या सा

१०

वा

१३०

र्धमन्यालापलीलामकरोत् । नलो विमदिरादि मदयति मदिरा तरलयति । तारुण्यमंध
यति । धनमुत्सेकयति । मन्मथो विरूपयति । रूपाभिमानः खर्वयति । गर्वः इति सर्वजन
प्रसिद्धमेतत्किंतु त्वमिदं सर्वमसत्यतामनैषीः । व्यभिचरतु तवांगे सर्वमेतन्नहि । शशिनि
वक्त्रिरमते चवि वांकुराः । संभवंति तदिमे देवादेव्यंमा वक्तासीः । सर्वथा संभवंति ज्ञानिनां
ममी लोकपालास्तत्रापि विशेषतः सकलत्रिदशाधिपतिरशेषसुरकिरीटमणिमयूख
मालार्चितचरणारविंदः पुरंदरो देवस्तद्गुणैः किमप्यमीषां ममतमुजो मध्ये मानयस्व
र्गसुखानि । अमर मिरसि मर्त्यलोकस्तोकसुखानामिति पुनस्तामभ्यधात् । एवंविधे च व्य
तिकरे दमयंत्याः पुनरुक्तमिमं जल्पमरत्यपकारि त्वेवारं तदमंकुशामसहमानयामना
क्तरलिते शिरसि स्तोकीकृते मनसि मुक्ते निःसहे निश्वासमरुति परावर्तितेत चक्षुषि

विवर्णितानानातीति। वदनारविंदे प्रस्ताव पंडिता प्रियंवदिका प्राह। देवश्रुतं श्रोतव्यमव
धारितो देवादेशः। किंतु न खलु तं चेयमीश्वरेच्छया निग्रहस्यातिनिहस्यः। यतः। प्राणिना
मनोलोचनगोचरश्चायं अनुरागोऽङ्गनाजनस्य। तथा हि। तीव्रतपनपातप्रियं अं
भोजिनी न सहते। स्तोकमप्यमृतमुचो रुचं अइस्य परिम्लायति। चमालती नालिका
सलिलसेकेन। प्रसिद्धं चैतत्। भवति हृदयहारी कोऽपि कस्यापि कश्चित् न खलु गुणविशे
षः प्रेमबंधः प्रयोगी। किशलयितवनांते कोकिलारावरम्ये विकसति नवसंते मालतीको
त्र हेतुः। एवमनेकविधोपाख्याननिपुणया तत्कालोचितमनुरूप स्मितसुधास्निग्धमवि
रुद्ध परिमित परिहाससंदुरंरम नुवर्तितं हितानुरागमुचित चाटुलउं हमसाध्य केयं रम
तुप्रिंत प्रिये प्रिये वदिकया सल्लापाल्लं जल्पं जल्प न्नयुक्त मिह कन्यांतःपुरे चिरं स्थातुं

इति चिंतयन्नाटघ्यारमयंतीनलः पर्यंकिकाहरणं दति स्म। प्रथमोत्थितया च तया ल
ज्जावनम्रवदनारविंदया सहसखीकदंबकेन द्वित्राणि पदान्यनुगम्यमानो विहसन्नलो
लमायाहि न स्थीयतां सुखमित्यभिधाय स्वगृहान्नयासीत्। गत्वा च शिरीषकुसुमदाममृ
दुनिद्रायां तल्पे निषण्णश्चिंतयांचकार। हर्षादुत्पुलकं विकासिरमसादुत्तानिकं कौतुकात्
शृंगाराद्दलसंभयात्तरलहृग्मंदं च लज्जाभरात्। तस्यास्तन्नवसंगमे मृगदृशो दृष्टं पतन्मू
ग र्योपि किं किं शिल्कांचनगौरमंडगलितस्वेदं बुदं तु रम्यं मुखं। १। अपि च अपसरति न चक्षुषो
मृगाक्षी रजनिरियं च न याति नैति निद्रा। प्रहरति मदनोपि दुःखितानां वत वक्त्रोभिमुखी
भवेत्सपापायाः। २। इति विविधवितर्कावेशविध्वस्तनिद्रः सजलजडिममीलत्पक्ष्मचक्षुर्दधा
नः हरचरणसरोजद्वंद्वमाधाय चित्ते नृपतिरुभयसंगी सत्रियामामनैषीत्। ३। इतिश्रीत्रिविक्र

मभट्टविरचितायां विबुधजनमनोहारिण्यां दमयंतीकथायां सप्तम उच्छ्वासः समाप्तः।

सं० १८८७ ज्या० व० ४ श० नौहंदरावेन लिखिता गणेशो नमः ॥१॥